PİERRE LOTİ

AZİYADE

Bu Bir Sebil Yayınıdır

PİEERRE LOTİ (1850-1923) MÜSLÜMAN TÜRK MİLLETİNİN EN SÂDIK VE VEFAKÂR BATILI DOSTUDUR. BİZİM SAÂDETİMİZLE MESRUR, FELÂKETİMİZLE MÜTEELLİM OLMUŞ VE BİLHASSA BALKAN VE CİHAN HARBLERİ HENGÂMINDA BİZLERİ CANHIRAŞ BİR SÛRETTE MÜDÂFAA ETMİŞTİR.

İLK GENÇLİK YILLARINDA BAHRİYE SUBAYI OLARAK VAZİFELİ BULUNDUĞU SELÂNİK VE İSTANBUL'DA YAŞADIĞI BİR GÖNÜL MÂCERÂSINI "AZİYADE" ADIYLA ROMANLAŞTIRIP EBEDÎLEŞTİRMİŞTİR.

PİEERRE LOTİ'NİN BU ROMANI SİZE AYNI ZAMANDA CEMİYET HAYATIMIZIN O GÜNKÜ ÇEŞİTLİ VEÇHELERİNİ DE TANITACAKTIR!..

Sebil Yayınevi

ISBN 975-7480-78-9

AZİYADE • Pierre Loti

– AZIYADE –

PİERRE LOTİ

AZİYADE

Tercüme:

VECDİ BÜRÜN

Sebil Yayınevi

Bâb-ı Âli Cad. Vilâyet Han Kat: 1
Cağaloğlu – İSTANBUL
Tel: 526 38 96 - Fax: 527 20 99

PIERRE LOTİ

Hayatı ve eserleri

(1850 - 1923)

Pierre Loti[1] hakikî ismi **Julien Viand** Fransa'nın meşhur edip ve romancılarından olup 1850 senesi Ocak Ayı'nın ondördüncü günü Rochefort'da doğmuştur.

Piyer Loti Frânsa'nın oldukça eski bir prostestan âilesine mensuptur. Bu âile, şerecesi 1755 senesinden başlayan Texier âilesidir. **Loti**'nin çocukluğu müşfikâne ve disiplinli bir terbiye altında geçmiştir. Âilesi içinden bir çok gemici yetiştiği için **Loti** de küçüklüğünde denizi ve denizlerde dolaşmayı sevmiştir. Gençliğinde **Henri IV** lisesine devam etmiş ve kısa bir süre sonra Bahriye Mektebi'ne geçmiştir. Âilesinin sevgi

1- «**Loti**» müstear bir isimdir. Hind denizlerinde dolaştığı zaman Pomare Kraliçesi'nin nedimeleri tarafından O'na takılmış bir lâkaptır. **Loti** oralarda yetişen ve kendisini gizleyen bir çiçeğin ismidir. Gençliğinde pek mahcup ve çekingen tabiatte olduğu için O'na verilmiş olan bu lâkabı O da yazdığı ve neşrettiği bütün eserlerde müstear imza olarak kullanmış ve bütün Dünya edebiyatında **Pierre Loti** diye şöhret bulmuştur.

ve şefkatinden uzak kalarak geçirdiği bu tahsil zamanının yanlızlığını ve kederlerini *Prime Jeunesse* isimli eserinde acıklı bir sûrette anlatmıştır.

1867 senesinin Ekim ayının başında Loti, Brest'te Borda gemisine deniz subayı olarak girmiş bulunuyordu. Bu esnada Loti 17 yaşında bir gençti.

Aile şefkatiyle yetişen bu genç şimdi bir harp gemisinde hayatın sertliği ile karşılaşmış oluyordu. Bir gün gemide talim esnasında soğuk aldı. Bronşite ve zatürreye tutuldu. İyi bir tedavi ile bir kaç ay içinde hastalıktan kurtulabildi.

1869 da Jan-Bart Gemisi'ne naklederek bu harp gemisiyle ilk defa Fransa'dan ayrıldı. Uzaklara, sıcak iklimlere doğru seyahata çıktı. Afrika koylarında, Sicilya ve Yunanistan'da, Anadolu sahillerinde, Kanarya Adaları'nda, Brezilya, İngiltere'de, daha sonra Okyanuslarda dolaştı, Japonya'yı gezdi. Bu yerleri parlak bir uslûbla tasvir etti. Marquises adalarında çizdiği 9 kroki resmi 1873'te Illustration dergisinde yayınlandı.

Uzak Doğu'da «Tonkin» seferine iştirak ettiği zaman Hanoi'nin Fransızlar tarafından işgali sırasında askerlerin yaptıkları haksızlıkları Paris'te Figaro Gazetesi'ne gönderdiği bir mektupta anlaştığı için teğmen iken bir kaç ay askerlikten çıkarılmıştı. Sonra Devlet Şurası'nda dava açıp askerliğe dönmeye hak kazandı ve tekrar subaylığa alındı.

1900 Yılında Çin'de kopan büyük ihtilâle karşı Fransa tarafından gönderilen donanmada tekrar zabitliğe başladı. Bundan sonra Uzak ve Yakın Şark'ta bir çok limanlara seyahat etti. Bu seyahatlerden aldığı intibalar, geçirdiği maceralar, aşklar O'na *exotique romancılığı* kazandırdı. 1910 da denizcilik hizmetinden ayrıldı. Fakat 1914 - 1918 Cihan Harbi'nde deniz albayı rütbesiyle tekrar hizmete alındı..

1886'da Millî Blanche de Ferriéres ile evlendi. 1891 de Fransa Akademesi'ne âza seçildi. 1896 da pek ziyade sevdiği

ve hürmet ettiği annesini kaybetti.

Uzun bir hastalıktan sonra 1923 de 73 yaşını tamamlıyarak Handaye'de öldü.

LOTİ'NİN TÜRKLERLE MÜNÂSEBETLERİ

Piyer Loti'nin denizciliğinden, romancılığından, edipliğinden başka bir de Türkler'e olan sevgisi vardır ki, bu, başlı başına bir fasıl teşkil eder. Bu sevgi bağı ilk defa Gladiateur Gemisi'yle Selânik'e geldiği zaman başlamış, Aziyade isminde bir türk kızını sevmiş, İstanbul'a gelmiş bu aşk macerasını terennüm ede ede, **Loti** edebiyatının sönmez mensur bir şiir demeti olan «**Aziyade**» isimli eserini yazarak bunu 1879 da kitap halinde yayınlamıştır.

Değerli şair **Yahya Kemal** bir konferansında der ki: «**Loti**'nin ilk eseri «**Aziyade**», son eseri de «**Bize Nasıl** Müttefikler Lâzımdı?!» adıyla yayınladığı, kara günlerimizde bizi için için ağlatmış bir eseridir.

«**Aziyade**» İslâm Bey namiyle Türk Ordusu'na gönüllü yazılıp Kars surları önünde şehid düşen mevhum kahraman, **Loti'nin** kendi idi. Kırk üç sene evvel o hayâliyle **Loti**, şüphesiz İslâm'ın en yüksek manevî rütbesi olan şehidlik lezzetini tattı. Bize **Loti**'ye unutturmıyan bir sebep de o lezzettir. **Loti** hakkında **Mme Juliette Adam** diyor ki: «İlk eserinden beri iklim iklim Dünya'yı devretti, lâkin kalbi Türkler'de kaldı.»

Loti'yi bize bağlayan binbir sebep var, lâkin biri pek kuvvetlidir: **Loti**'nin ruhu bütün büyük ruhlar gibi yokluk ve fânilik hisleriyle doludur. Hangi bir dinin bağlıları «fâniliği» Müslümanlar kadar derin duyar? Türk şehirlerinin üzerine sinen bu ruh, ölüm şâiri **Loti**'yi bütün gezdiği iklimlerden daha fazla kendinden geçirdi... Ne garip bir hadisedir! Aşkını ekseriya kendi şâirlerine vermiyen Türk Âlemi tamamiyle

Loti'ye vermiştir.»

Piyer Loti Türkler'in hem iyi gün, hem kara gün dostu idi. 1912 Balkan Savaşı'nda Türkler büyük bir felâkete uğramıştı. Bütün Hristiyanlık Âlemi aleyhimizde ateş püskürüyordu. Bugünkü müttefiklerimiz bile bizi Avrupa'dan kovup Asya'ya çekilmemizi istiyorlardı. Böyle bir anda **Piyer Loti** kalemine sarılarak heyecanlı bir lisanla bütün bir Dünya'nın kin ve gayzına karşı Türkler'i şiddetle müdafaa etti. «Türkler Asya'nın en âlicenap bir milletidir, Türkler Şark'ın en centilmen bir ırkıdır» dedi. Müdafaaları Fransa'da ve bütün cihanda büyük bir tesir bıraktı, memleketimizde ise, derin bir sevgi uyandırdı.

Bu hâdiselerden iki sene sonra Birinci Dünya Harbi patladı. Türkiye tekrar mağlûbiyete uğradı. Memleketimizin büyük ölçüde bir parçalanma felâketi karşısında **Piyer Loti** yine ortaya atıldı. Müdafaaya başladı. Türkler'in hakikî bir kara gün dostu olduğunu ispat etti. **Loti** yazıları sebebiyle Avrupa'daki düşmanlarımız tarafından hücuma uğradığı halde o yine bizi şiddetle müdafaadan çekinmedi.

Bu hizmetlerine karşı Türkler bir şükran cemilesi göstermek üzere 1920 senesi Ocak ayının 23'üncü cuma günü Üniversite Konferans Salonu'nda büyük bir toplantı düzenlediler. Birçok şairimiz, münevverlerimiz burada da konuşmalarıyla **Piyer Loti**'yi hürmet ve şükranla yücelttiler. Bu anma gününü «**Piyer Loti** günü» olarak tespit eylediler. Bu şerefli günü kutlama maksadiyle «**Serveti Fünun**» ve «**Ümid**» dergileri resimli birer *fevkalâde* sayı çıkardılar. Devlet büyükleri bu sayıya gönderdikleri bir telgrafta «Avrupanın, husûsiyle Fransa'nın irfan ve medeniyetini ondan en müteessir ve rencide olduğumuz zamanlarda dahi bize sevdiren bir sestir. Onun içindir ki, bu sesi ve sahibini saygıyla anarız!..» meâlinde beyanlarda bulunmuşlardı.

Loti, Türk ırkının büyüklüğüne ve necâbetine inanmış,

Türkler'e olan hürmet ve sevgisini ömrünün sonuna kadar muhafaza eylemiştir.

EDEBÎ MEVKİİ VE ESERLERİ

Natüralizim, çok defa Paris duvarları arasında kapanıp kalmışken, **Pier Loti** uzak ve garip memleketlerin pitoresk ve şâirâne manzaralarını, hayat safhalarını impressioniste bir ressam gibi tasvir eder ve ekseriya tarif ettiği şeylerin tafsilâtına girişmeksizin müphem bırakır. Okuyucuyu sihirli kaleminin cazibesine kaptırarak hayâl kurma imkânıyla başbaşa bırakır.

İlk romanlarının yayınlanması büyük bir alâka ile karşılanmıştı. Romantizmin geniş nefesleri edebiyatı tekrar hükmü altına alıyordu. **Bernardin de Saint-pierre ile Chateaubriand** hatırlanmağa başlanmıştı. Hakikaten **Pierre Loti**, exotique romanın bu iki büyük üstadının an'anesini takip ediyordu. Bulunduğu vaziyetin vazifeleri icabı dolaşıyordu – **Pierre Loti** deniz subayı **Julien Viaud** ismile – geniş Dünya'nın etrafında dolaşarak en hususî yaşayış tarzlarını ve âdetlerini ve bu yerlerin akla hayret verici muhtelif manzaralarını gösteriyordu. Bu sûretle **Loti** exotique roman (ecnebi memleketlere âid romancılık) çeşidine yol açıyordu.

Bununla beraber **Pier Loti** her şeyden evvel bir şâirdir. Şiirleri manzum değil, mensurdur. Musiki ve resime aşîna bir sanatçıdır. Mizacı garip şeylere meyyal, hissî, bencil, ruhu melânkoliktir.

Eserlerine gelince pek çoktur. Bunlar, 37 cild romandan ve seyahat intibalarını gösterir eserlerinden oluş-maktadır. İlk eseri *Aziyade*'dir. 1879 da neşrolunmuştur. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse romanlarının ekserisi romandan ziyade şiirdir. **Loti**'nin romanları arasında en halka âid olanı *İzlanda balıkcısı*'dır. Bu roman ölmez bir şâheserdir.

Romanlarının ekserisi Paris'te külliyat halinde renkli tablolarla bezendirilerek ve fevkalâde lüks olarak basılmıştır. Eserlerinden en meşhur olanları bütün dillere tercüme edilmiştir. «İzlanda balıkçısı, İsfehan'a Doğru, Madam Krizantem, Aziyade, Can Çekişen Türkiye» romanları Türkçeye de çevrilmiştir.

Pierre Loti
(1850 – 1923)

10 Mayıs 1876 da Türkiye hizmetine girerek 27 Ekim 1877 de Kars istihkâmları içinde maktul düşmüş olan bir İngiliz bahriye teğmeninin not ve mektuplarından çıkartılmıştır.

Loti

AZİYADE

I

SELÂNİK

Loti'nin günlüğü

16 Mayıs 1876

... Güzel bir mayıs günü, güzel bir güneş, bulutsuz bir gökyüzü!.. Limanı ziyaret eden yabancı savaş gemilerinin filikaları kıyıya yanaştıkları sırada cellâtlar rıhtım üzerinde işlerinin artık sonuna varmış bulunuyorlardı. Altı asılmış insan halkın gözleri önünde son korkunç çırpınışlarıyla kıvranıyorlardı!.. Pencereler, damlar seyirci ile dolu idi. Yakındaki bir balkon üzerinde, büyük türk memurları bu manzaraya gülümseyerek bakıyorlardı.

İdam işi için gerekli malzemeler hususunda sultanın hükûmeti az masraf etmişti. Gerçekten darağaçları o kadar kısa idi ki; asılan insanların çıplak ayakları âdeta toprağa temas ediyordu. Tırnakları kum üzerinde gıcırdamakta idi.

II

İdam işi son bulunca, askerler çekildiler ve asılanlar gün

batıncaya kadar halkın bakışları karşısında sergilemek kaldılar. Lâkayıt gezinenler ve sessiz genç kadın grupları ortasında Türkiye'nin güzel güneşine karşı akşamadek, altı ceset, ölümün iğrenç buruklüğunu gösterdi.

III

Doğu bunalımının başlangıcında, Avrupa'da gürültüye sebep olan konsolosların katline karşı bir nevi tarziye olmak üzere, bu toptan idamları Fransız ve Alman hükûmetleri istemişlerdi.

Bütün Avrupa Devletleri Selânik Limanı'na muhteşem kruvazörler yollamış bulunuyorlardı. İngiltere kendisini ilk temsil ettirenler meyanında idi ve bu sûretle Majestelerinin korvetlerinden biriyle de ben gelmiştim.

IV

Bir güzel ilkbahar günü, katliamlardan az sonra, ve Makedonya Selâniği'nde dolaşmamıza müsaade edilen ilk günlerden birinde, iki leyleğin birbiriyle vuruşmalarını seyretmek üzere bir eski câmiin kapalı kapısı önünde bir ikindi vakti durmuş bulundum.

Sahne eski İslâm mahallesinin bir sokağında geçiyordu. Girintili ve çıkıntılı şahnişinlerin ve girintili çıkıntılı küçük delikler vasıtasiyle geçenlerin içerden gözlendikleri bir nevi esrarengiz tetkik mahalleri olan kapalı ve kafesli büyük balkonlarla yarı örtülmüş küçük sokakların iki tarafında eski evler sıralanmakta idi. Siyah çakıllı kaldırımlarda yulaflar bitiyor ve çatılar üstünde taze yeşil dallar göze çarpıyordu. Parça parça görülen gökyüzü bulutsuz ve mavi idi. Her tarafta mayısın ılık havası ve güzel kokusu teneffüs ediliyordu.

Bize karşı Selânik halkı henüz abus çehreli ve düşman bir vaziyette idi. Bundan dolayı âmirlerimiz bizi sokaklarda kılıç

ve askerî techizat taşımaya mecbur ediyorlardı. Arada bir sarıklı bir kişi duvar kenarlarından yürüyerek geçiyor ve haremlerin kafesleri arkasından hiç bir kadın yüzü kendisini göstermiyordu. Buraya bir ölü şehir denebilirdi.

Kendimi o kadar yalnız zannediyordum ki, kalın demir parmaklıklar arkasında bir insan başının üst kısmını ve bana dikilmiş bakan iki büyük yeşil gözü kendi yakınımda farkettiğim zaman, garip bir his duydum.

Kaşlar siyah, hafifçe çatık, birbiriyle birleşecek kadar yakındı. Bu bakışın ifadesi irade ile mâsumiyetin bir uyuşması idi. O kadar tazeliği ve gençliği vardı ki, buna bir çocuk bakışı bile denebilirdi.

Böyle güzel gözleri olan genç kadın ayağa kalktı ve uzun ve sert kırmaları olan türkkâri bir pardesü (*ferace*) ile örtülü vücûdunu bele kadar gösterdi. Pardesü yeşil ipekten, gümüş işlemelerle bezenmişti. Beyaz bir örtü ancak alınla büyük gözleri göstererek başı dikkatle kaplıyordu. Göz bebekleri doğu şâirleri tarafından şarkılaştırılmış olan o eski deniz yeşilindendi.

Bu genç kadın Aziyade idi.

V

Aziyade bana sâbit bir nazarla bakıyordu. O, her hangi bir türk önünde kendisini mutlaka gizlerdi; fakat O'na göre bir kâfir erkek değildi. Olsa olsa, acele edilmeden seyredilebilen bir merak konusudur. O kadar müthiş demir makinelerden biri üzerinde memleketini tehdid etmeğe gelmiş olan yabancılardan birinin, manzarası, kendisine ne nefret, ne de dehşet veriyordu. Bunun pek genç bir delikanlı oluşuna Aziyade şaşmış görünüyordu.

VI

Rıhtıma döndüğüm zaman filoların bütün filikaları gitmişti. Beyaz örtü ile saklanmış olan o lâtif çehrenin sâhibesi henüz meçhulüm olmakla beraber, yeşil gözler beni hafifçe esir etmişlerdi. Leylekli câmiin önünden üç defa geçmiştim ve ben fark edemeden epeyce bir zaman, geçip gitmiş bulunuyordu.

Bu genç kadınla benim arama imkânsızlıklar âdeta kasdî bir sûrette yığılmışlardı. Onunla bir düşünce alışverişinde bulunmak, onunla konuşmak ve mektuplaşmak imkânsızdı. Vapurdan akşamın altısından sonra ve hele silâhlı olmadan çıkmak da yasaktı. Bir daha hiç dönmemek üzere sekiz gün sonra buradan gitmek ihtimali vardı. Bütün bunlara ilâveten haremlerin pek şiddetli bir şekilde mahfuz olması gerçeği vardı.

Son ingiliz filiklarının uzaklaştıklarını, Güneş'in kaybolmak üzere olduğunu görüyordum. Bir Türk kahvesinin çadırı altına kararsızlık içinde, oturdum.

VII

Hemen etrafımda bir kalabalık peyda oldu. Bu, gündüz ve gecelerini Selânik rıhtımları üzerinde geçiren kayıkçı ve hammal nevinden insanlarla, ne diye karada kaldığımı bilmek istiyen ve belki hizmetlerine ihtiyacım olacağı düşüncesiyle orada bekleyen bir gruptu.

Bu Makedonyalılar grupu içinde, bu memleketin en eski heykelleri gibi küçük parçalara ayrılmış bir garip sakalı olan bir adam dikkatimi çekti. Önümde yere oturmuştu ve beni büyük bir merakla gözden geçiriyordu. Elbisem ve bilhassa ayakkabılarım kendisini fevkalâde alâkalandırmışa benziyordu. Okşar gibi edalarla, büyük Ankara kedileri tavırlariyle geziniyor, ve küçük, inciler kadar parlak iki sıra diş göstererek esniyordu.

Esasen gayet güzel bir başı vardı ve iffet ve zekâ ile par-

layan gözlerinde büyük bir tatlılık mevcuddu. Üstü başı âdeta dökülme halinde, ayakları çıplak, bacakları çıplak, gömleği parça parça, lâkin, bir dişi kedi gibi temizdi.

Bu, Samuel'di.

VIII

Kendilerine aynı günde tesâdüf edilen bu iki insan az sonra hayatımda bir rol sahibi olacak ve üç ay boyunca canlarını benim için tehlikeye atacaklardı. Bu bana tesâdüf ettikleri günde söylense çok hayret ederdim. Sonra ikisi de beni takip etmek üzere memleketlerini terkedecekler ve İstanbul'da aynı çatı altında kışı beraber geçirmek bizim için mukadder olacaktı!.

IX

Samuel İngilizce bildiği iki-üç sözü bana söyliyecek kadar cesaretlendi:

«Do you want to go on board?» (=Gemiye gitmek istiyor musunuz?)

Ve melez bir dilde devam etti:

«Te portarem col la mia barca» (=Seni kayığımla götürürüm.)

Samuel Doğu ülkelerinde konuşulan bu Arapça, Fransızca, İtalyanca ve İspanyolca'dan oluşan melez dili biliyordu. Şimdiden bir taslak halindeki o delice teşebbüs için zeki, azimli ve mahallî dili konuşan bir gençten elde edilecek faydayı derhal düşündüm.

Bu yalın ayak fakiri kendime bağlamak için, altın uygun bir vasıta idi. Fakat ondan da bende çok yoktu. Esasen Samuel namuslu görüntüsü veriyordu ve namuslu olan bir genç, bir delikanlı ile bir genç kadın arasında altın için aracılıkta bulunmaya belki de yanaşmazdı.

X

Londra'da Üçüncü Piyade Taburunda Mülâzım William Brown'a

Selânik 2 Haziran

... Bu ilk önce muhayyele ile şehvetin bir başdöndürmesiydi. Sonra buna ek olarak başka bir şey, aşk ve yahud ona benzer bir şey geldi. Bundan şaşkın ve memnunum!..

Eğer bugün dostunuz Loti'yi eski ve münzevi bir mahallenin sokaklarında takip edebilseydiniz, kendisinin çok garip manzaralı bir evin merdivenlerini çıktığını görürdünüz. Kapı üzerine esrarla kapandı. Bu kendisince yabancı olmayan dekor değişiklikleri için seçilmiş evdir. (Hatırlarsınız ki, vaktiyle yıldız İzabel B... için böyle hareket olunurdu. Sahne bir kira arabasında, yahud Haymarket sokağında, büyük Marty'in metresinin evinde geçerdi. Bu dekor değişmeleri eski bir hikâyedir ve onlara Doğu kostümü güçlükle bir az çekicilik ve yenilik vermektedir.)

Melodram başlangıcı. *Birinci tablo*: Karanlık bir eski daire. Oldukça sefil manzara, fakat Doğu'ya âid bir çok renk!.. Silâlarla beraber nargileler yerde sürüklenmektedir.

Dostunuz Loti ortada dikilmiş durmaktadır ve üç ihtiyar yahudi kadın hiç söz söylemeden etrafında hizmet halindedir. Göze hoş gelen kıyafetleri ve çengel gibi burunları, pullarla bezenmiş uzun ceketleri, gerdanlık yerine takılmış eski sikkeleri, serpuş olarak da yeşil ipekten hotozları vardır. Dostunuzun subay üniformasını çıkarıp kendisini Türk kıyafetine sokmak için acele etmekte ve yaldızlı getrlerle çorap bağlarından işe başlamak üzere diz çökmektedirler. Bir lirik dramın kahramanına yaraşan karanlık ve bir az endişeli hali Loti muhafaza etmektedir.

Üç ihtiyar kadın kemerine gümüşten kabzaları mercanla işlenmiş ve demiri altın kakmalı birkaç hançer yerleştiriyorlar,

arkasına gayet geniş kollu ve sırmalı bir ceket geçiriyorlar, başına bir tarbuş koyuyorlar. Bundan sonra, Loti'nin bu vaziyette çok güzel olduğunu söylüyorlar ve büyük bir ayna getirmeğe gidiyorlar.

Loti gerçekten fena olmadığını teslim ediyor ve kendisi için pek üzücü neticeler verebilecek olan bu kıyafete mahzun mahzun gülümsüyor. Sonra bir arka kapıdan kayboluyor ve garip bir şehir, şark pazarları ve camiler geçiyor. Türkiye'de sevilen bu çarpıcı renklerle giyinmiş karışık halk arkasında kendisi göze çarpmıyor. Sade beyaz örtülerle yüzleri kapalı bazı kadınlar o geçerken.

«– İşte güzel giyinmiş bir Arnavut, silâhları da güzel!..» diyorlar.

Azizim William, dostunuz Loti'yi daha ziyade takip etmek ihtiyatsızlık olacaktır. Bu yolun nihayetinde, bir türk'ün karısı olan bir türk kadınının aşkı vardır. Bu her zaman için çılgınca, fakat bugünkü hal ve şartlar içinde anlatılması için uygun bir isim bulunamıyan bir harekettir. Bu kadının yanında, Loti kendi başının, daha bir çoklarının başlarının tehlikeye atılması pahasına ve bir çok diplomatik dert ve anlaşmazlıklar pahasına bütün bir haz saati geçirecektir.

Bana diyeceksiniz ki, bu şekilde hareket edebilmek için korkunç bir sûrette bencil olmak lâzımdır. Bunun aksini iddia etmiyorum. Fakat hoşuma giden her şeyin yapılması doğru olduğunu ve hayatın o kadar tatsız yemeğine bir az tuz biber koymak icap ettiğini.düşünmek durumuna gelmiş bulunuyorum.

Benden şikâyet etmezsiniz, azizim William; size uzun uzun yazdım. Kimsenin muhabbetine inanmadığım gibi sizin muhabbetinize de asla inanmam!. Fakat Dünya'nın şurasında burasında tesadüf etmiş olduğum insanlar arasında, kendisiyle beraber yaşamak ve hislerimi kendisiyle paylaşmakla zevk bulabildiklerimden biri sizsiniz. Bu mektubumda biraz açılıp saçılma varsa bundan dolayı beni kusurlu bul-

mamalısınız!. Zira biraz Kıbrıs şarabı içmiştim.

Şimdi geçti!.. Akşamın sert havasını teneffüs etmek üzere güverteye çıktım. Selânik'in hiç de azametli olmıyan bir hali var!. Minareleri, Sodom ayıplarının hâlâ geçerli bulunduğu pis ve siyah bir şehir üzerine konmuş bir sürü eski muma benziyor. Buzlu bir duş gibi rutûbetli hava beni sarınca ve tabiat sönük ve tamamiyle parlaklığını kaybetmiş bir hal alınca kendi kendimle yalnız kalıyorum!. İçimde ancak yaşamanın tiksindirici boşluğunu ve büyük sıkıntısını buluyorum.

İmandan bir az kalıntıyı tekrar ele geçirmeğe çalışmak üzere yakında Kudüs'e gitmeyi düşünüyorum. Şimdiki halde dinî ve felsefî itikatlarım, ahlâkî prensiplerim, içtimaî nazariyelerim ve saire şu büyük şahsiyet vasitasiyle temsil edilmektedir: Jandarma.

Hiç şüphesiz sonbaharda size, Yorkşayr'a döneceğim. Bunu bekleyerek ellerinizi sıkan candan dostunuz.

Loti

XI

1876 Mayısı'nın bu son günleri hayatımın garip ve karışık dönemlerinden biri oldu.

Uzun zaman güçsüz bir halde, kalbim ıztırap çekmekten boş, âdeta cansız gibi kalmıştım. Fakat bu hal sonra yok oldu. Hayata yeni atılıyor, gibiydim. İnançlarım kaybolmuş, artık beni hiçbir fren tutmuyordu.

Bu harabeler üzerinde aşk gibi bir şey doğuyor. Doğu Âlemi, varlığımın bu uyanması üzerine, ihtirasların heyecanı ile ortaya çıkan büyük çekiciliğini döküyordu.

XII

Efendisinin üç hanımıyla beraber O, Manastır yolu üzerinde, bir orman içinde, bir *kır köşkünde* oturmaya gelmişti. Orada kaidelere daha az bağlı bir durumdaydı.

Gündüz silâhlı olarak karaya çıkıyordum. Deniz hep sert iken daima bir filika beni rıhtıma, kayıkçılarla balıkçıların kalabalığı içine atıyor ve gûya tesadüfen yolumun üzerinde bulunan Samuel, gece için emirlerimi kaş, göz işaretiyle aracılığıyla alıyordu.

Bu Manastır yolu üzerinde rastgele dolaşarak çok gün geçirdim. Burası, eski mezarlıkların alabildiğine uzayıp gittiği bir boş ve hüzünlü kırdı. Esrarlı yazılarını otların ört-mekte olduğu harap mermer mezarlar; sivri granit taşlariyle dolu tarlalarda; Yunan, Bizans ve İslâm dönemlerine âid heykelleri mâzinin büyük milletlerinin tozlarını bırakmış oldukları bu ihtiyar Makedonya toprağını örtüyorlardı. Uzaktan uzağa bir servinin sivri şekli ve yahud Arnavut çobanlarla keçilerin gölgesine sığındıkları cüsseli bir meşe ağacı, verimsiz toprak üstünde ve şimdiden yakıcı bir Güneş altında tatlı bir hanımeli kokusu yayan solgun ve geniş menekşe yaprakları!.. Bu memlekete âid en küçük ayrıntı hafızamda nakşedilip kaldılar.

Geceleri ağustos böceği gürültülerine karışan ılık, değişmez bir serinlik, yaz kokulariyle dolu temiz bir hava olurdu. Deniz hareketsiz ve gök, vaktiyle Ekvatordaki gecelerimde olduğu kadar parlaktı.

O henüz bana âid değildi. Fakat artık aramızda ancak maddî engeller, efendisinin mevcûdiyeti ve pencerelerinin demir parmaklıkları vardı.

Gecelerimi O'nu beklemekle, korkunç parmaklıklar arasında kollarına dokunabildiğim ve karanlıkta Şark yüzükleriyle süslü beyaz ellerini öpebildiğim o bazen pek kısa zamanı beklemekle geçiriyordum.

Sonra Güneş doğmadan evvel, gecenin bir saatinde muhâfız, zâbitlerle kararlaştırılmış bir usûle uygun olarak fırkateynime katılıyordum.

XII

Gecelerim Samuel'in beraberliğinde geçiyordu. Kayıkçıların meyhânelerinde O'nunla beraber garip şeyler gördüm; Türkiye yahudilerinin mucizeler elde etmek üzere yaptıkları âyin ve merâsimlerde pek az adamın yapabildiği örf ve âdet incelemelerinde bulundum. Bu pis yerlerde dolaştırdığım elbise, Selânik limanını geceleyin geçmek için en az tehlike arzeden Türk gemicileri elbisesi idi. Samuel böyle yerler içinde büyük bir tezad teşkil ediyordu. Güzel ve sâkin yüzü bu berbat suratlar karşısında parlıyordu. Kendisine yavaş yavaş bağlanıyordum. Aziyade'nin evinde bana hizmet etmekten geri durması kendisini saymama daha fazla sebep oluyordu.

Bu serseri ile beraber gece garip şeyler, mastika ile rakının, sarhoşluğun son haddine kadar içildiği mahzenlerde, bir garip fuhuş gördüm...

XIV

Ilık bir haziran gecesi, ikimiz de kırda yere yatmış, sabahın ikisini - kararlaşmış saati- bekliyorduk. Ancak sâkin denizin hafif gürültüsünün duyulduğu bu güzel yıldızlı geceyi hatırlıyorum. Serviler dağ üzerinde siyah göz yaşları, çınar ağaçları karanlık gölgeler resmediyorlardı. Uzaktan uzağa asırlık eski taşlar bir eski dervişin unutulmuş yerini gösteriyordu. Kuru otun ve yosunun güzel kokusu vardı. Böyle bir gecede kırlarda olmak bir saâdetti ve yaşamak hakikaten iyi idi.

Fakat Samuel bir gece angaryesine gayet asık yüzle tahammül ediyor görünmekte ve artık sözlerime cevap bile vermemekte idi.

O zaman elini bir dostluk gösterisi olarak ilk defa elime aldım ve ispanyolca olarak kendisine aşağı yukarı şu sözleri söyledim:

«– Benim iyi Samuel'im! Her gece katı toprak ve yahud

tahta üzerinde uyursunuz!. Burada bulunan ot daha iyidir ve yabani kekik otu gibi iyi kokuyor. Uyuyun ve sonra kendinizi daha neş'eli ve iyi hissedeceksiniz. Benden memnun değil misiniz? Ben size ne yaptım?»

Elimde eli titriyordu ve elimi lüzumundan fazla sıkıyordu.

Karınlık ve heyecanlı bir sesle *Che volete, che voleti mi?* (=Benden ne istiyorsunuz?» dedi.

Düşünülemez ve karanlık bir şey zavallı Samuel'in aklından bir an geçmişti. – Gün görmüş Şark'ta her şey mümkündür! – Sonra yüzünü kollarıyle örtmüştü ve orada öyle, kendinden ürkmüş, hareketsiz ve titreyerek duruyordu...

Fakat bu acâib andan itibaren, bedeniyle ve ruhiyle hizmetkârımdır. Aziyade'nin oturmakta olduğu eve her gece girmekle hürriyetini ve hayatını tehlikeye atmaktadır!. Gidip O'nu bulmak üzere, zifiri karanlıkta kendisi için öldürücü hayaller ve korkularla dolu olan mezarlığı geçmektedir. Bizim kayığımıza nezaret için sabaha kadar kayığında kürek çekmekte yahud da Selânik rıhtımının tam *beşinci* taşı üzerinde ve elli serseri ile karışık bir halde yatarak beni bütün gece beklemektedir. Şahsiyeti benimkinde âdeta erimiş bir haldedir ve kendi hayatı pahasına beni müdafaa etmek üzere de yer ve intihap etmiş olduğum kıyafet ne olursa olsun onu tâ yanı başımda bulmaktayım.

XV

Loti'den bahriye mülâzımı Plumkett'e

Selânik, Mayıs 1876.

Azizim Plumkett,

Aklınızdan geçen bütün hüzünlü, acâip ve hattâ neş'eli

şeyleri hiç bir zaman sıkmaksızın bana anlatabilirsiniz!. Bana yazacağınız şeyleri daima hazla okuyacağım.

Mektubunuz bana İspanya şarabı içilen bir gece yemeğinin sonunda verildi ve hatırlıyorum ki, orijinal şekliyle beni ilk bakışta hayrette bıraktı. Gerçi siz bir «acaip tipsiniz», fakat ben bunu daha evvelden biliyordum. Ayni zamanda zeki bir gençsiniz. Bu malûmdu. Fakat sizi temin ederim ki, uzun mektubunuzdan keşfettiğim şeyler bundan ibaret değildir.

Gördüm ki, çok ıztırap çekmiş olmanız icap eder ve bu aramızda müşterek olan bir noktadır. Benim de Londra'da hayata atılışımdan yani on altı yaşımda kendi kendime bırakılışımdan beri uzun yıllar olmuştur. Bütün zevkleri bir az tanıdım. Fakat hiç bir nevi' ıztıraptan korunabilmiş olduğumu da zannetmiyorum. Eskrim ve akrobatlıkla muhafaza ettiğim fevkalâde genç vücud yapıma rağmen kendimi çok ihtiyar buluyorum.

Esasen birbirine sır vermek hiçbir şeye yaramaz; aramızda sempati hasıl olması için ıztırap çekmiş bulunmanız kâfidir.

Size bir miktar muhabbeti telkin etmek bahtiyarlığına ermiş bulunduğumu da görüyorum!. Bunun için size teşekkür ederim. Eğer keyfiyeti arzu ederseniz, aramızda *fikrî bir dostluk* dediğiniz şey geçerli olur ve münasebetlerimiz hayatın sıkıcı zamanını geçirmek hususunda bize yardım eder.

Mektubunuzun dördüncü sayfasında «hududsuz bir muhabbet ve vefa» diye yazarken, eliniz şüphesiz ki, bir az çabuk koşuyordu. Eğer bunu düşündünüzse teslim edin aziz dostum ki, sizde gençlik ve tazelik vardır ve her şey kaybolmamıştır. Hayat boyunca ve ölüme kadar devam edeceği söylenen bu güzel dostlukların çekiciliğini benim kadar hiç kimse duymamıştır. Fakat bilin ki, bu dostluklar on sekiz yaşında iken olur; yirmi beşinde biterler ve insan ancak kendisi için fedakârlık hissi duyar. Size bu söylediğim üzüntü verecek bir şeydir, fakat müthiş surette doğrudur.

XVI

Sizi Güneş'in doğuşundan evvel karaya çıkaran bu sabah angaryalarını Selânik'te yapmak bir bahtiyarlıktı. Hava o kadar hafif, serinlik o derece de lâtifti ki, yaşamanın hiçbir zahmeti yoktu; insan sanki tam bir rahatlık içindeymiş gibiydi. Çarşıların yarı şeffaf bir ışıkla aydınlanmış olan kubbeli yollarında kırmızı, yeşil ve portakal rengi entariler giymiş bir kaç türk dolaşmağa başlıyordu.

Mühendis Thompson yanımda Opera Komiğin sırlarını bilen kişi durumundaydı ve en memnû saatlerde ve nizama en aykırı kıyafetlerle bu şehrin eski sokaklarında pek çok koştuk.

Akşam gözler için başka nevi' bir hazdı. Her şey penbe yahud yaldızlı bir muhtevaya bürünmekte idi. Olemp'in ateş ve yahud yanan maden renkleri vardı ve bir ayna gibi dümdüz bir denizde kendini seyreyrettirirdi. Havada hiç bir duman olmazdı ve dağların en uzak zirve ve çizgileri de öyle açık ve kesindi ki, meltem mevcud olmayıp dağlar şekillerini boşlukta resmediyorlar zannolunabilirdi.

Bu sakin koy önünde, halkın rağbet gösterdiği rıhtımlar üzerinde akşamları çoğu zaman otururduk. Laternalar garip havalarını çalardı. Üzerleri daima kalabalık küçük masalariyle kahveciler, umûmî yolları doldurur ve nargileleri, lokumla rakıyı getirmeğe yetişemezlerdi.

Kendisini masamıza davet ettiğimiz zaman Samuel bahtiyar olur ve iftihar ederdi. O, Aziyade ile buluşmaya dâir hususları önceden belirlenmiş işaretlerle bildirmek üzere etrafta dolaşırken ben, gelecek akşamı düşünürken sabırsızlıkla titrerdim.

XVII

Selânik, Temmuz, 1876,

Aziyade bu gece yanımızda kalacağını Samuel'e söyle-

mişti. Hareketlerine hayretle bakıyordum. Kendisiyle O'nun arasına oturmamamı söylemişti ve Türkçe olarak O'nunla konuşmağa başladı.

Aramızda ilk defa yapacağımız bir konuşma arzusundaydı ve Samuel buna tercümanlık edecekti. Bir aydan beri şehvetin yaklaştırmasıyla birbirimize bağlı olmuş ve bir düşünce bile belirtmeden bu geceye kadar birbirimize yabancı ve meçhul kalmıştık.

«– Nerde doğdun? Nerde yaşadın? Kaç yaşındasın? Annen var mı? Allaha inanır mısın? Siyah insanların memleketine gittin mi? Çok metresin oldu mu? Memleketinde mühim bir insan mısın?»

O, kendi yaşında bir başka küçük kızla İstanbul'a gelmiş bir küçük çerkez kızı idi. Bir tüccar satın alıp onu bir ihtiyar türke satmıştı. O da kendisini oğluna vermek için büyütmüştü. Nihayet bu oğul da ihtiyar türk de ölmüşlerdi. O zaman on altı yaşında ve fevkalâde güzeldi. Bunun üzerine, kendisini İstanbul'da görmüş olan ve Selânik'teki evine getiren bu adamın malı olmuştu.

Samuel, tercüme ederek, «Allah inancının benimkinin aynı olmadığını ve ben buradan gittikten sonra, hattâ ölümümüzü müteakip de birbirinizi asla göremiyeceğinizi» söyledi ve bundan dolayı ağladı. Samuel böyle diyor, demişti. Sonra gülerek eklemişti:

«– Şimdi kendisiyle beraber kendini derhal suya atmak isteyip istemediğini soruyor. Birbirinizi sarmış bir halde suyun dibine kadar gideceksiniz ve sonra ben kayığı götüreceğim ve sizi görmemiş olduğumu söyliyeceğim.

Dedim ki:

«– Ben bunu isterim. Yeter ki o ağlamasın. Derhal kendimizi atalım. Bu sûretle bir an evvel olur biter!..»

Aziyade anladı; titreyerek kollarını boynuma sardı ve iki-

miz de suya doğru eğildik.

Korkan Samuel ikimizi de demir gibi bir pençe ile tutarak:

«– Yapmayın bunu!..» dedi. «İnsan boğulurken birbirini ısırır ve pek korkunç bir kasılma meydana gelir.»

Bu sözler kendi lisanında, Fransızca'nın ifâdeden aciz kalacağı vahşi bir açıklıkla söyleniyordu.

Aziyade için dönüş vakti gelmişti ve bir dakika sonra bizden ayrıldı.

XVIII

Plumkett'ten Loti'ye

Londra, Haziran 1876

Size son ay zarfında başı kuyruğu olmıyan, ipi sapı bulunmayan bir mektup yollamış olduğumu müphem bir sûrette hatırlıyorum. Muhayyelenin, kiralık bir kötü ihtiyar beygir gibi çarpa çarpa yürüyen kalemle takip edile edile dört nala koştuğu, size sözlerini ânî heveslerin yazdırdığı mektuplardan biri.

Bu mektupları kapamadan evvel insan hiçbir zaman tekrar okumaz. Zira okusaydı onları yollamazdı. Aralarında bir münasebet aramak beyhûda olan ve ardından sersemce sözler gelen az çok iddialı bir yığın söz!. Ondan sonra da, hepsinden beter olmak üzere, «anlaşılmamış adamın» kendisine göndermek lutfunda bulunacağınız komplimanları ele geçirmek için nefsine acındırmak istemesi, bu maksadla şahsını methi!. Netice: bütün bunlar pek gülünçtü.

Ya bağlılık teminatı! İhtiyar beygir bilhassa bunda gemi azıya almıştı. Mektubumun bu maddesine ise, Milâttan evvelki XVI'inci asıra mensup olup her şeyi, büyük bir kıral, büyük bir filozof, büyük bir mimar olmayı ve beşyüz karı sa-

hipliğini ve sâireyi tecrübe ettikten sonra bütün bunların topunun boş bir övünmeden ibaret olduğunu söyliyecek kadar bıkıp iğrenmiş muharrir gibi cevap veriyorsunuz.

Bana bir kilise adamı üslûbu ile karşılık verdiğinizi ben pek iyi biliyordum. Her şey hakkında ve hattâ bahsetmediğimiz şeylerde de o kadar sizin reyinizdeyim ki, bir gün Pandorel[1]un askeriyle yaptığından başka türlü sizinle münakaşa edeceğimize ihtimal vermiyorum. Manevî ve ahlâkî mes'elelerde birbirimize öğretecek hiç bir şeyimiz yoktur.

Bana: esrarını açmak beyhûdedir, diyorsunuz.

Her zamandan fazla eğiliyorum: İnsanlar ve eşya üzerinde bütünü kavrayan görüşlere sahip olmak isterim, onlardaki büyük hatları keşfetmeği severim; ayrıntılara gelince, bunlardan daima nefret ettim.

«Hududsuz muhabbet ve cefa!» Kusura bakmayın! Bu, sayesinde insanın olduğundan daha iyi hale geldiği hareketlerden, hayırlı ışıklardan biri idi. İnanınız ki; insan böyle yazdığı esnada samimîdir. Eğer birer anî ışıktan ibaretse, kime suç bulmalı?.. İkimiz de tabiatımızın büyük noksanlarından mes'ul bulunmadığımız halde size ve bana mı? Bizi ancak yarı yarıya vücûda gelmiş, en yüksek ihtiraslara kaadir, fakat tasavvurlarımızla alâkalı olacak fiilerden âciz bir halde halk etmiş olana mı? Hiç kimseye değil mi? Bu hususta duyduğumuz kararsızlıktan dolayı en iyisi de sanırım ki; budur.

Hislerinin tazeliği hakkında bana söylediklerinize teşekkürler!. Fakat buna hiç inanmıyorum. Onlar çok kullanılmışlardı, yahud ben onları çok kullanmışımdır ve kendilerini kullanış şeklimden dolayı da tazelikleri biraz bozulmuştur. Diyebilirim ki, bunlar çeşitli vesilelerle ortaya çıkmış hislerdir. Bu münasebetle hatırlatırım. Şunu da size

---

1- Yunan mitolojisinin, içinde bütün fenalıklar bulunan bir kutu ile Dünya'ya gelmiş, ve bu kutuyu Dünya'da, içinde sade ümidi bırakarak açmış kadın.

öylemek isterim ki, bazı şeyler fazla kullanılmaktan kaybedecekleri parlak ve taze şeylere karşılık olarak sağlamlık kazanırlar. Her ikimizin de yürütmekte bulunduğumuz asıl meslekten alınmış bir misal olarak size eski durumu örnek göstereceğim.

Sizi çok sevdiğimi arz etmiş bulunuyorum. Buna tekrar dönmeye lüzum yok. Kesin olarak söylüyorum ki, fazlasiyle istidat sahibisiniz ve akrobatlıkla hüviyetinizin en iyi kısmını bozmanız yazık olur. Bunları söyledikten sonra, şahsım hakkında bazı ayrıntılara girmek üzere sizi muhabbet ve hayranlığımla tâciz etmekten vazgeçiyorum.

Madden sıhhatte ve manen ise tedâvideyim.– Tedâvi tarzım başımı fazla yormamak ve hassasiyetimi kontrol altında tutmaktı. Bu dünyada her şey, hariçte olduğu gibi kendi dahilimizde de müzâveneye muhtaçtır. Eğer hassasiyet gâlip gelirse bu daima aklın zararınadır. Ne kadar fazla şâir olursanız o kadar az mühendis olursunuz, ve hayatta bir az hendese - ve daha fenası bu - pek çok ta hesap lâzımdır. Allah beni affetsin amma, zannediyorum ki, şimdi size âdeta mâkul ve mantıkî bir şey yazdım.

En halis dostluklarla

Plumkett

XIX

Selânik, 27 temmuz gecesi,

Gemi zâbitleri saat dokuzda birbirlerinin peşinden kamaralarına giderler; hepsi de bana iyi şanslar ve iyi bir gece dileyerek çekilirler: Sırrım herkesin malı olmuştur.

Fırtınalarla sel gibi yağmuru haber veren bakır renkli büyük bulutların ekseriya ortaya çıktığı, ihtiyar Olimp tarafına doğru, ıztırapla gökyüzüne bakarım.

Bu gece bu tarafta her şey berraktır, ve mitolojik dağ, derin gök üzerinde zirvesini açık bir şekilde göstermektedir.

Kamarama iniyor, giyiniyor ve tekrar çıkıyorum.

O zaman her gecenin ıztıraplı bekleyişi başlıyor; bir saat, iki saat geçiyor, dakikalar sürükleniyor ve geceler gibi uzun oluyor.

Saat 11 de sâkin deniz üstünde hafif bir kürek gürültüsü; bir gölge gibi kayarak uzak bir nokta yaklaşıyor. Bu Samuel'in kayığıdır. Nöbetçiler ona nişan alır ve seslenirler. Samuel hiçbir cevap vermez ve buna rağmen tüfekler iner; – nöbetçilerin ancak O'nun şahsına geçerli kalmak üzere almış bulundukları gizli bir emirleri vardır ve işte kendisi güverteye çıkmıştır.

O'na benim için balık ağları ve muhtelif av âletleri verirler; zevâhir bu sûretle kurtarılmıştır ve uzaklaşan kayığa atlarım; Türk kıyafetimi örten mantoyu kaldırırım ve değişme tamamlanır. Sırmalı ceketim karanlıkta hafifçe parlamaktadır, rüzgâr yumuşak ve ılıktır ve Samuel karaya doğru sâkin sâkin kürek çeker.

Orada yer almış bir küçük kayık mevcuttur. İçinde mâvi bir kumaşla bir ihtiyar zenci kadın, hoş elbiseli ve dişine tırnağına kadar silâhlanmış bir ihtiyar arnavut uşak ve sonra bir kadın, kendisinden şekilsiz bir beyaz görüntüden başka bir şey fark edilmiyecek kadar örtünmüş bir kadın vardır.

Samuel bu şahıslardan ilk ikisini kayığına alır ve hiç bir söz söylemeden uzaklaşır. Bir beyaz heyûlâ kadar sâkin ve hareketsiz olan beyaz yaşmaklı kadınla yalnız kalırım. Kürekleri alır ve açığa doğru aksi istikamette uzaklaşırız. Gözlerim onun üzerine dikilmiştir. Bana bir hareket veya işaretde bulunmasını istirapla beklerim.

Onun takdirine göre kâfi derecede uzaklaşmış bulunduğumuz zaman bana kollarını uzatır. Bu gelip O'nun yanına oturmaklığım için kararlaşmış olan bir işarettir. O'na dokunurken titrerim, bu ilk temas beni öldürücü bir gevşeme

içinde bırakır. Üzerindeki örtüler Doğu'nun râyihalariyle dolu, vücûdunun teması diri ve serttir.

Şimdi kendisini görmeğe artık hakkım olmayan bir kadını daha çok sevmişdim; fakat asâbım hiç bir zaman böyle bir kendinden geçmeyi tatmamıştı.

XX

Aziyade'nin kayığı yumuşak halılar, Türkiye yastık ve örtüleriyle doludur. Bunda Doğu rehâvetinin bütün incelikleri bulunur ve insan bir kayıkdan ziyade yüzen bir yatak gördüğünü zannedebilir.

Bizim vaziyetimiz bir gariptir: Tek bir lâkırdı bile etmemize imkân yoktur. Derin deniz üstünde istikametsiz dolaşan bu yatağın etrafında bütün tehlikeler birleşmiştir!. Bize ancak imkânsızın başdöndürücü câzibelerini beraber tatmak için birleşmiş iki vücud denebilir.

Üç saat sonra, engin gök üzerinde Büyük Ayı Yıldız Kümesi göründüğü zaman, gitmek gerekmektedir. O yıldızların muntazam hareketlerini her gece takip ederiz. Kendinden geçme zamanımızı sayan saatin onlar yelkovanıdır.

Şu andan o vakte kadar Dünya'nın ve hayatın tam unutuluşudur. Akşam başlayıp sabaha kadar devam eden aynı öpüştür. Afrika'nın sıcak ülkelerinde su içmekle her an daha fazla çoğalan ve susuzluğu gidermenin artık mümkün olmadığı o hâle benzer bir şeydir...

Saat birde, gecenin sessizliği içinde beklenmeyen bir gürültü oldu!. Bazı kadın sesleri duyuldu ve bize âdeta dikkatli olmamızı ihtar etti. **Maria Pia**'nın bir motörbotu kayığımızın yanından velvele ile geçti. Ekserisi sarhoş İtalyan zabitleriyle dolu idi. Az kalsın bizim üzerimizden geçecek ve bizi denize dökecekti.

XXI

Samuel'in kayığını bulduğumuz zaman, Büyük Ayı Yıldız Kümesi parıldıyor ve uzakta horoz sesleri duyuluyordu.

Samuel örtüye bürünmüş, geride, kayığın nihayetinde uyuyordu. Bir maymun şeklinde çömelmiş, ihtiyar zenci kadın gitmişti. Kürkleri üzerine eğilmiş olan ihtiyar arnavut ise, onların aralarında uyuyordu.

İki ihtiyar hizmetkâr hanımlarına katıldılar ve Aziyade'yi taşıyan kayık sessizce uzaklaştı.

Ondan ayrıldığım yerde hareketsiz, öpüşlerle sıcak ve gecenin şebneminden hafif ıslanmış bir halde uzanmış, genç kadının beyaz şeklini gözümle uzun müddet takip ettim.

Alman kruvazörlerinde saat üçü çalıyordu. Sâkin suya derin bir şekilde yansıyan gölgelerinin kalınlığında alt kısımları kaybolmuş dağların karanlık şeklini doğu tarafından beyaz bir ışık belirtmeğe başlamıştı. Bu dağların vücud verdiği karanlıkta henüz hiç bir mesafeyi tahmin etmek imkânı yoktu!. Yalnız yıldızlar sararmakta idiler.

Sabahın ıslak serinliği denizin üzerine düşmeğe başlıyordu; Samuel'in kayığının tahtaları üzerine şebnem sık damlacıklar halinde düşüyordu. Üzerimde elbise yok gibiydi, sade omuzlarımda hafif muşlinden bir arnavut gömleği vardı. Yaldızlı ceketimi aradım; Aziyade'nin kayığında kalmıştı. Öldürücü bir soğuk kollarım boyunca kayıyor ve yavaş yavaş bütün göğsüme giriyordu. Nöbetcilerin görmelerine fırsat vermeden gemiye girmek için daha bir saat lâzımdı! Kürek çekmeğe çalıştım; dayanılmaz bir uyku kollarımı ağırlaştırıyordu. O zaman tesadüflerin kazandırdığı bu dostun yanına O'nu uyandırmadan uzanmak için Samuel'in üzerindeki örtüyü sonsuz bir dikkatle kaldırdım.

Hiç fark etmeden, bir lahzadan kısa bir zaman içinde, her ikimiz de kendisine karşı mukavemet imkânı bulunmayan

bitap edici uyku ile uyumuş bulunuyorduk.

Kayık rast gele sürüklenmişti.

Bir saat sonra boğuk ve Almanlar'a has bir ses bizi uyandırdı. Ses, almanca «hey kayık!» gibi bir şey bağırıyordu.

Alman krovazörlerinin üzerlerine düşmüştük ve hızlıca kürek çekerek uzaklaştık. Adamların tüfenkleri halâ bize çevrilmiş bulunuyordu. Saat dörttü; henüz belirmiş olan seher vakti Selâniğin beyaz şeklini ve harp gemilerinin siyah hacimlerini aydınlatıyordu. Fark edilmiş olmamaktan memnun, gemiye bir hırsız gibi girdim.

XXII

Ertesi gece (28-29 gecesi) rüyamda **Aziyâde** ve Selânikt'ten birdenbire ayrıldığımı gördüm. Kendisine hiç değilse elveda diyebilmek üzere oturduğu Türk köyünün yolunda Samuel ile beraber koşuyorduk; rüyaların hareketsizliği koşmamızı durduruyordu. Vakit geçiyor ve fırkateyn yelkenlerini lâçka etmekte idi.

Samuel:

«– Sana O'nun saçlarından göndereceğim, siyah saçlarından bütün bir örgü yollayacağım!.» diyordu.

Hep koşmağa çalışıyorduk.

O zaman beni gelip nöbet için uyandırdılar. Gece yarısı idi. Dümenci odamda bir şamdan yaktı. Dıvar örtüsünün yaldızlarını ve ipekten çiçeklerini gördüm ve tamamen uyandım.

O gece bardaktan boşanırcasına yağmur yağdı. Sırılsıklam ıslandım.

XXIII

Selânik, 29 Temmuz

Bu sabah saat onda beklenmedik bir emir alıyorum: Fırkateynimi ve Selâniği hemen terk etmek, yarın İstanbul va-

purunda yer almak ve orada, Boğaziçi ile Tuna sularında dolaşan İngiliz stasyoneri Deerhound'da katılma emri.

Bir sürü gemici odama dalmış bulunuyordu. Duvarların kâğıtlarını indiriyor ve bavullarımı tanzim ediyorlardı.

Prince-of-Wales'in tâ nihayetinde, mühimmat anbarının yanında zırhlı bir kamarada oturuyordum. İçine Güneş'in ışığı girmeyen bu mahzeni orijinal bir şekilde döşemiştim. Demir duvarlar üzerinde acaip çiçekli bir kalın kırmızı ipek, bu karanlık fon üzerinde parlayan çiniler, yeniden yaldızlanmış eski şeyler, silâhlar vardı.

Bu odanın karanlığında hazin saatler, nefisle baş başa kalmanın, pişmanlıklara, geçmişin hayıflanışlarına hasredilmiş kaçınılması mümkün olmayan saatlerini geçirmiştim.

XXIV

Prince-of-Wales'de bir kaç iyi arkadaşım vardı. Geminin biraz da şımarık çocuğu idim. Fakat şimdi artık kimseye bağlı değilim ve onları terk etmenin nazarımda bir ehemmiyeti yoktur.

Hayatımın bir dönemi daha nihayet bulmak üzeredir ve Selānik Dünya'nın bir daha hiç görmiyeceğim bir parçasıdır.

Halbuki bu büyük körfezin sâkin suyu üzerinde insanı kendinden geçirici saatler, bir çok erkeğin çok pahalı satın alacağı saatler yaşadım. Zira o kadar lâtif olan bu genç kadını âdeta seviyordum.

Seherin ilk ışığının bizi bir kayıkta uzanmış, aşkın kendinden geçirdiği ve sabahın şebnemiyle gayet ıslak bulduğu o ılık geceleri yakında unutacağım.

Samuel'den, benim için boş yere hayatını tehlikeye atan ve gidişime bir çocuk gibi ağlayacak olan Samul'den ayrıldığıma da acımıyorum. İşte bu suretle hayatımı sürüklüyor ve menfaatcı veya karanlık sebepleri ne olursa olsun hararetli mu-

habbetlere hâlâ kanıyorum. Hayatın korkunç boşluğunu bir saat için doldurabilecek her şeyi, dostluğa ve aşka benzeyen her şeyi gözlerimi kapıyarak kabul ediyorum.

XXV

30 Temmuz, Pazar:

Selânik'den öğle vakti, yakıcı bir gün içinde ayrılıyorum. Son dakikada, beni götüren vapura kayıkla, gelen Samuel bana veda' ediyor.

Çok rahat ve memnun bir hali var. İşte beni çabuk unutacak biri daha!

«*Orövvar, effendim, pensia poco de Samuel!* (=yine görüşelim efendimiz, biraz Samuel'i düşünün!.)

XXVI

Aziyade dedi ki:

«– Sonbaharda efendim, Abid Efendi, ikametgâhını ve zevcelerini İstanbul'a nakledecek. Fakat o gelmese de, senin için ben yalnız olarak geleceğim!..»

Peki İstanbul'a gelsin, ben kendisini orada bekliyeceğim. Fakat herşeye yeniden başlamak ve bilmediğim bir zaman için yeni bir memlekette, yeni simalarla yeni bir hayat tarzına girmek lâzım.

XXVII

Prince-of-Wales kruvazörü kurmaylarının gayet içten mendil sallayışları ve Güneş içinde şehir uzaklaşıyor. Önünde Aziyade'nin kayığa bindiği beyaz kule ve karanlık içinde o kadar çok dolaştığım, şurasında burasında eski meşeler dikili taşlık kırlar uzun müddet farkediliyor.

Az zaman sonra Selânik, sarı ve büyük dağlar üzerinde

yayılan gümüş renkte bir lekeden ibaret kalıyor. Minareler bu lekenin beyaz ve selviler siyah sivri uçları.

Sonra, şüphesiz ki; ebediyen, rengi gümüşe çalan gölge Karaburun'un yüksek toprakları arkasında siliniyor. Makedonya'nın şimdiden uzak sahili üzerinden dört büyük mitolojik zirve yükselmekte: Olimp. Atos, Pelyon ve Ossa!

II

YALNIZLIK

I

İstanbul, 3 Ağustos 1876.

Üç yerde, Aynoroz'da, Dedeağaç'ta ve Çanakkele Boğazı'nda durmak üzere üç günlük yolculuk.

Şu şekilde bir gurup teşkil ediyorduk: güzel bir rum hanımı, güzel iki yahudi hanımı, bir alman, amerikalı bir misyoner, karısı ve bir derviş. Biraz garip bir topluluk! Bununla beraber uyum içine girdik ve musiki ile çok meşgul olduk. Konuşmalar lâtince, yahud **Homer** zamanındaki Rumca'da geçiyordu. Hattâ, benimle Misyoner arasında, Polinezya Dili'nde ayrı konuşmalar da oluyordu.

Üç gündenberi, Haşmetlû Britanya Hükümdarı'nın, kesesinden, Beyoğlu semtinin bir otelinde oturuyorum. Komşularım, gecelerim kendilerile piyanoda bütün **Beethoven**'i çalmakla geçtiği bir lord ile sevimli bir leydi.

Marmara Denizi'nin bir tarafında dolaşan vapurumun dönüşünü sabırsızlanmadan bekliyordum.

II

Samuel sâdık bir dost sıfatiyle beni takip etti. Bu da beni duygulandırdı. O da Mesajerinin bir vapuruna sokulmağa muvaffak olmuş. Bana bu sabah geldi. Açık ve afif yüzünü, tek kişisini tanımadığım bu büyük şehirde bana yegâne sevimli olan o yüzü görmekten mutluluk duyarak öptüm.

Dedi ki:

«– İşte efendim, senin için her şeyimi, dostlarımı, memleketimi, kayığımı terkettim ve seni takip ettim!.»

Tecrübe ile biliyorum ki, bu, mutlak ve içten gelme fedakârlıklar herkesden ziyade fukara kimselerde bulunur; onları toplûm insanlarına tercih ettiğim muhakkak. Çünkü kendilerinde ötekilerin ne bencillikleri, ne de küçüklükleri var...

III

Samuel'in bütün fiilleri *ate* ile *son* bulmaktadır. Gürültü çıkaran her şeye *fate boum* (bum yapmak) deniyor.

Diyor ki:

«– Eğer Samuel ata binerse *Samuel fate boum!* Bunu Samuel düşer diye okuyunuz.

Düşünceleri küçük çocuklarınkiler gibi ânî ve birbirine uymaz mahiyette!. Kendisi mâ'sumiyet ve saflıkla dindar!. İtikatları kendine has ve dikkatleri acâip. Ciddî adam olmağa kalkdığı zaman da bilhassa tuhaftır.

IV

Kızkardeşinden Loti'ye

Braytböri, Ağustos 1876.

Koşuyorsun, uçuyorsun, değişiyorsun, tekrar konuyorsun!..

İşte üzerine hiç el değmemiş bir kuş gibi gittin. Yorgun başını, titreyen kanadını nerede dinlendirmek icap ettiğini henüz öğrenmemiş olan değişken, bezgin, rüzgârlarla dövülmüş, serabların oyuncağı olmuş zavallı küçük kuş.

Selânik'te serap, başka yerlerde serap! Bu akılsız uçuşundan iğrenerek bir taze yeşilliğin güzel dalına bütün bir Hayat için konuncaya kadar döne döne, hep döne döne uç!.. Hayır, kanatlarını kırmayacaksın, ve çukura düşmiyeceksin!. çünkü küçük kuşlar için Allah *emrini vermiştir* ; bu hafif ve sevgili başın etrafında daima koruyucu melekler olacaktır.

Demek bitti! Bu sene ıhlamurların altına oturmaya gelmiyeceksin! Bizim semtimize sen ayak basmadan kış gelecek! Beş sene müddetle, orada birlikte olacağımıza âid bir tatlı, düşünce ile çiçeklerin açtığını, bahçemizin gölgeliklerle süslendiğini görmüştüm. Her mevsim, her yaz bu benim saadetimdi... Artık sen yalnız hayalimde varsın, seni burada görmiyeceğiz.

Güzel bir ağustos sabahı sana Braytböri'den sayfiyemizin ıhlamur ağaçlı avluya bakan salonundan yazıyorum. Kuşlar şarkı söylüyorlar ve Güneş'in ışınları her taraftan neş'e ile süzülüyor. Bugün cumartesi!.. Kuşlar, senin hiç de lâkayıt olmadığını bildiğim baharı dile getiren, mahrem bir küçük kaside söylemektedirler. Senin bunlara aldırmaz kalmayacağını biliyorum. Boğucu büyük sıcaklar geçmiştir. Yazın bütün o zevklerinden yorulmuş olan çiçekler ve bitkiler harıltı dolu bir yeşillik ortasında daha kuvvetli renkler içinde şimdi yeniden açılıyorlar ve şimdiden sararmış bazı yapraklar yeniden canlanan bu tabiatın çekiciliğini artırıyorlar. Cennetimin bu küçük köşesinde seni her şey bekliyordu, pek aziz kardeşim... Ve her şey bir kere daha sensiz geçecek. Artık bu gerçek oldu, seni göremiyeceğiz.

V

Beyoğlu sırtlarında gürültülü Taksim Mahallesi, Doğuya has arabalar ve kıyafetlerle karşılaşıp çarpışan Avrupa arabaları ve kıyafetleri; büyük bir hararet, kuvvetli bir Güneş; ağustosun tozunu ve sararmış yapraklarını kaldıran bir ılık rüzgâr; mersin ağaçlarının kokusu; meyvacı esnafının velvelesi, üzüm ve karpuzdan geçilmez sokaklar... İstanbul'daki yaşayışımın ilk zamanları bu manzaraları hafızama kazıdı.

Öğleden sonra bir hayli vakti bu Taksim yolunun kenarında, ağaçların altında rüzgâra karşı, her şeye yabancı geçirdiğim oldu. Geçmiş bir zamanı tahayyül ederken, bu kozmopolit kalabalığın geçişini hülyalı bir bakışla takip ederdim. Düşüncemin derinliklerinde o kadar sağlam bir yer alışına hayret ederek, Aziyade'yi çok düşünüyordum.

Bana Türk Dili'nin ilk bilgilerini veren ermeni papazını bir mahallede tanıdım. Daha sonra sevmiş olduğum kadar bu memleketi henüz sevmiyordum. Onu turist gibi inceliyordum ve hıristiyanların korktukları İstanbul adetâ meçhulüm bulunuyordu.

Halic'in öbür tarafında O'nun hayatı olan İslâm hayatiyle yaşamayı, Ona günlerin bütün devamınca mâlik olmayı, düşüncelerini anlamayı ve Selânik'teki gecelerimiz esnasında ancak seziş halindeki şeyleri kalbinin derinliklerinde okumayı O'na tamamen mâlik olmayı, bu imkânsız tasavvuru kuvveden fiile çıkarmak imkânlarını düşüne düşüne üç ay Beyoğlu'nda kaldım.

Evim, Beyoğlu'nun Halic'e ve türk İstanbul şehrinin uzak panoramasına hâkim bir yalnızlık noktasında bulunuyordu. Yazın ihtişamı, bu eve bir câzibe ve güzellik veriyordu. Açık büyük pencerемin önünde İslâm'ı anlamaya çalışırken, Güneş içinde yüzen eski İstanbul'a hâkim bulunuyordum. Tâ nihayette, bir serviler ormanında Eyüp var. O'nunla beraber gidip hayatımı orada gizlemek lâtif olacaktı. Orası hayatımızın

garip ve hoş bir çerçeve bulabileceği esrarlı ve meçhul bir nokta...

Evimin etrafında, İstanbul'a hâkim olup servi ve mezarlar dolu geniş arsalar yayılmakta idi. Bunlar ermeni veya rum kadınlariyle bazı ihtiyatsız maceralar peşinde bir çok geceler dolaşıp durduğum boş topraklardır.

Kalbimin derinliklerinde Aziyade'ye sâdık kalmıştım. Lâkin günler geçiyordu ve o gelmemekte idi....

Böyle güzel mahlûklardan şehvetin hummalı zevklerinin bıraktığı şiirsiz hâtıradan başka bir şey muhafaza etmedim. Bundan fazla bir şey beni içlerinden hiçbirine bağlamadı ve hepsi çabuk unutuldular.

Evet bu mezarlıkları bir çok gece dolaştım ve bir çok kereler fena tesadüflerim oldu.

Bir sabah, saatin üçünde, bir servinin arkasından çıkan bir adam yolumu kesti. Bu bir gece bekçisi idi. Demirli bir uzun bastonla, iki tabanca ve bir hançerle yanıma yaklaştı. Ben ise silâhsızdım.

Bu adamın ne istediğini derhal anladım. Tasavvurundan vazgeçmektense hayatıma kastedebilirdi.

Kendisini takibe ses çıkarmadım: plânım vardı. Beyoğlu'nu Kasım Paşa'dan ayıran elli metre yükseklikte uçurumların yakınından yürüyorduk. O tamamiyle kenarda idi. Uygun zamanı yakaladım ve üzerine atıldım. Bir ayağı boşluğa düştü ve dengesini kaybetti. Korkunç bir gürültü ve bir inilti ile taşların nihayetine yuvarlanışını duydum.

Arkadaşları mevcud olabilir ve düşüşü bu sessizlik içinde uzaktan duyulmuş olabilirdi. Canlı hiçbir mahlûkun bana erişemiyeceği kadar seri bir şekilde havayı dele dele gece içinde koşmağa koyuldum.

Odama döndüğüm zaman Gökyüzü Doğu yönünden ağarıyordu. Sefahet beni umûmiyetle sabah saatlerine kadar

sokaklarda tutuyordu. Henüz yeni uykuya dalmıştım ki; tatlı bir musiki beni uyandırdı. Bir eski zaman çalgısı, neş'eli ve Doğu'ya has günün doğuşu kadar taze bir şarkı, gitar refakatinde insan sesleri!..

Şarkı ve musiki geçti ve uzakta kayboldu. Tamamiyle açık olan penceremden ancak sabahın alacakaranlığında, Gökyüzü'nün büyük boşluğu görülüyordu; Sonra tamamiyle yüksekte bir şey pembe renkler içinde belirdi, kubbeler ve minareler göründü; Türk İstanbul Şehri'nin silüeti havada asılmış gibi bir halde yavaş yavaş belirdi... O zaman İstanbul'da bulunduğumu ve buraya geleceğine O'nun yemin etmiş olduğunu tekrar hatırladım.

VI

Bu adama tesadüf edişim bende korkunç bir tesir bırakmıştı. Bu gece serseriliğini terk ettim. Beni Pirî Paşa yahudi Mahallesi'nde **Marketo** adıyla bilen **Rebeka** adlı bir yahudi kızı müstesna, artık başka bir metresim olmadı.

Ağustos sonu ile eylûlün bir kısmını Boğaziçi'nde gezintilerle geçirdim. Mevsim ılık ve muhteşemdi. Yaldızlı kayıkların üstünde mütemadiyen gidip geldikleri sularda gölgeli sahillerle, saraylarla yalıları seyrediyordum.

Sultan Murad'ın hal'i üzerine **Abdülhamid**'in kılıç kuşanma töreni hazırlıkları vardı.

VII

İstanbul, 30 Ağustos.

Gece yarısı! Alaturka saat beş suları!.. Gece bekçileri demirli kalın sopalariyle yere vurmaktadırlar. Köpekler Galata Mahallesi'nde –âdeta– ihtilâl halinde bulunuyorlar ve oradan ürkütücü feryatlar yükselmektedir. Benim mahallemdekiler tarafsızlığı muhafaza ediyorlar ve bundan ötürü kendilerine min-

netim var. Kapımın önünde yığın halinde uyumaktadırlar. Etrafda başka her şey fevkalâde sâkin. Açık penceremin önünde uzanmış olarak geçirdiğim bu üç uzun saat esnasında ışıklar bir bir söndü.

Eski ermeni evleri ayaklarımın altında karanlık ve uykuya dalmış. Aşağıda asırlık bir servi ağacının simsiyah gövdesi gayet derin bir vadiden görülüyor. Bu hazin ağaçlar eski İslâm mezarlıklarını gölgelemektedirler. Gece içinde etrafa pelesenk kokuları yayıyorlar. Koskoca ufuk sâkin ve berrak!.. Bütün bu memlekete yüksekten hâkim bulunuyorum. Servilerin üzerinde parlak bir satıh var. Bu Haliç'tir; daha yukarıda, tamamiyle yüksekte, bir Doğu şehrinin resmi gibi İstanbul var! Hafif bir ayın asılı bulunduğu gayet yıldızlı bir gökyüzü üstünde câmilerin minareleri ve yüksek kubbeleri beliriyor. Ufuk, gecenin solgun rengi üzerinde mavimtrak gölgeler halinde beliren kule ve minarelerle dolu. Câmilerin biribiri üzerine çıkan kubbeleri soluk renkler halinde –âdeta– Aya kadar yükseliyor ve muhayyele üzerinde müthiş bir ulviyyet tesiri uyandırıyorlar!..

Oradaki sarayların birinde, Seraskerlik Dâiresi'nde, karanlık bir komedya cereyan etmektedir! Şu saatte Sultan Murad'ı tahttan indirmek üzere büyük paşalar orada toplanmış bulunuyorlar!.. Yarın O'nun yerini Abdülhamid alacak!.. Tahta çıkması için üç ay önce o kadar büyük bayramlar etmiş olduğumuz ve daha bugün kendisine bir mâbud gibi hizmet edilmiş olan bu sultan!.. O'nu belki bu gece sarayın bir köşesinde boğacaklar.

Bununla beraber İstanbul'da her şey sessizlik içindedir!.. Saat on birde, İstanbul'a doğru koşarak süvariler ve topçu kuvvetleri geçti. Sonra topların hafif gürültüsü işitilip uzaklarda kayboldu. Her şey tekrar sessizliğe gömüldü.

Servilerde baykuşlar, memleketimdekilerin sesiyle ötüyorlar. Braytböri Bahçesi'nde ağaçlar altında geçmiş çocukluğumun güzel akşamlarına, Yorkşayır ormanlarına beni tekrar

götüren bu yaz gürültüsünü seviyorum.

Bu sessizlik ortasında, geçmişin, bütün bütün yıkılmış ve bir daha geri dönmemek üzere gitmiş şeylerin tasvirleri zihnimde aynen durmaktadır.

Zavallı Samuel'imin bu akşam benim yanımda olacağını umuyordum ve şüphesiz kendisini bir daha hiç görmiyeceğim. Bundan dolayı teessür duyuyorum ve yalnızlığım bana ağır geliyor. Sekiz gün evvel Selânik'e giden bir gemi ile gitmesine, biraz para kazanması için müsaade etmiştim. Kendisini bana getirebilecek olan üç vapur, onsuz geldiler ve bu akşam gelen sonuncu vapurda da hiç kimse O'na dâir bir şey bilmiyordu..

Ay İstanbul'un, Süleymaniye kubbelerinin arkasından ağır ağır iniyor. Bu büyük şehirde yabancı ve meçhulüm. Zavallı Samuel'im benim ismimi ve mevcudiyetimi burada bilen yegâne insandı ve O'nu samimiyetle sevmeğe başlıyordum.

Beni O da terk mi etti, yoksa başına bir felâket mi geldi!?.

VIII

Dostla,r köpekler gibidir: Kendilerile münâsebetler daima fena biter ve dost olmamak en hayırlısıdır.

IX

Selânik'le İstanbul arasında türk vapurlariyle mütemâdiyen gidip gelen Saketo isimli dost, bizi ekseriyetle ziyaret ediyor. İlk önce fazlaşıyle çekingendi. Az zamanda âdeta kendi evine geliyor gibi gelir oldu. Temiz bir delikanlı olup Samuel'in çocukluk arkadaşıdır ve O'na memleket haberleri getirmektedir.

Orada vazifesi beni türk kıyafetine sokmak olan ve bana *Caro piccolo* [1] diye hitap eden Selânikli bir yahudi kadın, ihtiyar Ester, kendisinin vasıtasiyle bana iyi temennilerini ve

1- Aziz küçük, demektir.

hâtıralarını yolluyor.

Dost Saketo, bilhassa Aziyade'nin kendisine zenci kadın aracılığıyla bildirdiği haberleri getirdiği zaman sevinçle kabul edilir.

Der ki:

«– Hanım, Mösyö Loti'ye selâmlarını yolluyor. Kendisini beklemekten usanılmamasını söyleyerek kıştan evvel geleceğini haber veriyor!..»

X

Loti'den William Brown'a

Hüzünlü mektubunuzu ancak iki gün evel aldım!. Onu Prince of Wales'e[1] yollamıştınız. Mektup bana ulaşmak üzere Tunus'a ve başka yerlere gitti.

Gerçekten, zavallı dostum, sizin kederden nasibiniz çoktur. Siz, kederleri başkalarından daha derin hissediyorsunuz. Çünkü kötü talih eseri olarak benim gibi kalbi ve duyarlığı geliştiren bir terbiye almışsınız.

Sevdiğiniz genç kadın hakkındaki vaadlerinizi şüphesiz ki; tutmuşsunuzdur. Zavallı dostum niye iyi!. Kimin menfaatine ve hangi ahlâk namına?! Eğer kendisini bu derecede seviyorsanız ve eğer O da sizi seviyorsa, âdetlere ve vicdan endişelerine ehemmiyet vermeyiniz!. O'nu ne pahasına olursa olsun alınız, bir müddet bahtiyar olur sonra dertten şifa bulursunuz!. Hasıl olacak neticeler ise, ikinci derecede kalır!.

Beş aydan, yani sizi terkettiğim zamandan beri Türkiye'de bulunuyorum. Orada gayetle sevimli olup sürgün zamanımı

1- İngiltere'de Veliahdin Ünvanı Prince of Wales, yani Galler Prensi'dir. Burada, bu bir gemi adıdır.

Mütercim

Selânik'te geçirmek hususunda bana yardım eden **Aziyade** adında bir genç kadına ve kendisini dost ittihaz ettiğim bir serseriye, **Samuel'e** tesadüf ettim. Deerhoun'[1]da kabil olduğu kadar az kalıyorum. Orada, tıpkı Gine'deki bazı hummalar gibi fâsılalarla, hizmet gereği her dört günde bir görünüyorum. İstanbul'un, kimsenin beni tanımadığı bir mahallesinde küçücük bir evim var. Orada şartların ve heveslerimin mümkün kıldığı bir hayat sürüyorum. On yedi yaşındaki bir küçük bulgar kızı şimdiki halde metresimdir.

Doğu'nun henüz çekiciliği var!. O zannedildiğinden daha fazla bâkir kalmıştır. İki ay içinde Türk Dili'ni öğrenmek gibi hakikaten inanılamaz bir muvaffakiyet gösterdim. Fes ve kaftan giyiyorum ve çocukların asker oyunu oynadıkları gibi efendilik oyunu oynuyorum.

Eskiden içinde namuslu adamların bir felâketten sonra duyarlılık ve ahlâk duygusunu kaybettikleri görülen bazı romanlara gülerdim!. Fakat belki de bu hal biraz da benim halimdir. Artık ıztırap çekmiyorum, ve bir şey hatırlamıyorum!. Vaktiyle kendilerine aşırı bağlılık göstermiş olduğum bir çok şeyin yanından, artık onlara aldırış etmeksizin geçebilirim!.

Hıristiyan olmağa çalıştım fakat buna muvaffak olamadım. Bazı erkek ve kadınların – meselâ analarımızın – cesaretlerini kahramanlığa kadar yükseltebilen bu ulvî zan ve hayaller benden esirgenmiş bulunmaktadır.

Dünya'daki hıristiyanlar beni güldürüyorlar! Eğer ben hıristiyan olsaydım, ondan gayrı şeyler benim için artık mevcud olmazlardı! Misyoner olurdum ve İsa'nın hizmeti uğurunda ölene kadar çalışmak için bir yerlere giderdim...

Benim zavallı dostum, inanın bana, zaman ile zevk ve sefahet iki büyük devâdır!. Sonunda kalp ağırlaşır ve o zaman insan ıstırap çekmez. Bu hakikat yeni değildir ve kabul ederim

---

1- Geminin adı.

ki, **Alfred de Musset** sizi ona çok daha iyi alıştırabilirdi!. Fakat insanların nesilden nesile biribirlerine bıraktıkları bütün eski meseller arasında bu, en ölümsüz şekilde hakikat olanlardan biridir. Hayâl ettiğiniz o saf aşk da dostluk gibi bir masaldır!. Sevmekte olduğunuz kadını bir dile düşmüş fettan uğruna unutunuz!. O ideal kadın elinize geçmiyor mu, güzel bir canbazhâne kızına âşık olunuz!.

Kendilerine hürmet etmek üzere bize öğretilen bütün şeylerden hiçbiri yoktur! Son dehşet olan ölümü bekleyerek geçen bir hayat vardır ki, ondan kaabil olduğu zevkleri istemek lâzımdır!..

Hastalıklar, çirkinlikler ve ihtiyarlık hakikî sefaletlerdir! Ne siz, ne de ben bu sefaletlere uğramamış bulunuyoruz. Daha hesapsız metreslere sahip olabilir ve hayattan kâm alabiliriz.

Size kalbimi açacak, itikatlarımı itiraf edecek ve açıklayacağım. Her türlü ahlâka, bütün içtimaî kaidelere rağmen her istediğim şeyi yapmak benim temel hareket düsturumdur. Hiç bir şeye hiçbir kimseye inanmam!. Hiç kimseyi ve hiçbir de şeyi sevmem! Ne imanım ne de ümidim vardır!.

Bu hale gelmek için yirmi yedi senemi verdim! Eğer insanların ortalamasından daha aşağıya düştümse, daha yüksekten yola çıkmış olduğum, hesaba katılmalıdır!.

Allah'a ısmarladık, sizi kucaklarım.

Loti.

XI

Halic'in nihayetinde yükselen Eyup Câmii, **İkinci Mehmed** zamanında, Peygamber'in Ashabından **Ebâ Eyub el Ensârî**'nin türbesinin işgal ettiği mevkie bina edilmiştir.

Bu Câmie girmek hıristiyanlar için her zaman yasak olmuştur. Hattâ etrafı da biz hristiyanlar için pek de emin değildir!.

Bu bina beyaz mermerden inşa edilmiştir! Tenha bir yerde, kırdadır ve her tarafı mezarlıklarla çevrilmiştir. Kubbesi âdeta belli belirsiz görülür ve minareleri kalın bir yeşillikten, koca çınarlarla asırlık servilerden ayrılıp yükselir.

Bu mezarlıkların yolları çok gölgeli ve karanlık, taş veya mermer döşeli olup ekseriyetle boştur!. İki taraflarında gayetle eski mermer taşlar sıralanır ve bunların henüz bozulmamış beyazlıkları servilerin siyah renkleriyle bir tezat teşkil eder!.

Bu yolların gölgeliğinde yüzlerce yaldızlı kitâbeler ve çiçeklerle çevrili mezarlar kaynaşmaktadır. Bunlar muhterem insanların, ulularını, eski paşaların, büyük islâm şahsiyetlerinin mezarlarıdır. Bu hazin büyük caddelerden birinde şeyhülis-lâmların mezarlarını ihtiva eden türbeler vardır.

Padişahlar, Sultan Eyüp Câmii'nde kılıç kuşanırlar.

XII

6 Eylülde, sabahın altısında, Eyüp Câmii'nin ikinci iç avlusuna girebildim.

Eski âbide boş ve sessizliğe gömülmüştü!. Bu işteki cür'etten titreye titreye, iki derviş bana refakat etmekte idi. Mermer taşlar üstünde hiç bir söz söylemeksizin yürüyorduk. Bu sabah saatinde câmi bir kar beyazlığında idi!. Kimsesiz avlularda yüzlerce güvercin yem yiyor ve uçuşuyorlardı.

Abadan elbise giymiş iki derviş, mâbedi kapayan meşinden kapıyı kaldırdılar ve şimdiye kadar hiç bir hıristiyanın gözleriyle göremediği ve İstanbul'un en mukaddes makamı bulunan bu muhterem yere nazarlarımı daldırmak kaabil oldu.

Bu, Sultan Hamid'in kılıç kuşanması gününden bir gün evveldi!.

Yeni sultanın sara-yı hümâyuna sahip olmak üzere, büyük debdebelerle geliş gününü hatırlıyorum. Tahta hak iddia eden-

lerin Türkiye'de muhafaza edildikleri o, muzlim eski saray yalnızlığını terkettiği zaman O'nu ilk görenlerden biri ben olmuştum. Büyük merâsim kayıkları kendisini almağa gelmişlerdi ve kayığım âdeta O'nun kayığına temas eylemişti.

Bu bir kaç günlük iktidar Sultanı ihtiyarlatmış bulunuyor. O vakit, şimdi artık kaybettiği bir gençliğe ve azimli ifadeye sahipti. Kıyafetindeki büyük sadelik, artık etrafını çevreleyen şarkkârî ihtişam ile tezat teşkil ediyordu. En yüksek iktidara sevkedilmek üzere nisbî bir karanlıktan çıkarılan bu adam, endişeli bir hulyaya gömülmüş görünüyordu. Etrafını kurum rengi gölgeler çevirmiş büyük siyah gözleriyle zayif, solgun ve hazin bir şekilde düşünceli idi. Yüzünde zeki ve seçkin insanlara mahsus bir ifade vardı.

Sultanın kayıklarının her biri yirmi altı hamlacı tarafından hareket ettirilir. Bu kayıkların şekilleri Doğu'nun kendine has zarafetine sahiptir; gayetle muhteşem olup işleme ve yaldızlara boğulmuşturlar. Başlarında altından bir mahmuz taşırlar. Saray hizmetçilerinin elbiseleri yeşil ve portakal renginde ve sırmalarla kaplıdır. Sultanın, üzerinde müteaddid güneşler bulunan tahtı, kırmızı ve altın sarısı bir tak altına konulmuştur.

XIII

Bugün, 7 Eylûlde, bir sultanın kılıç kuşanmasına mahsus büyük tören yapıldı.

Söylendiğine göre **Abdülhamid** halifelerin bütün debdebe ve heybetine sahib olmaya arzulu bulunmaktadır. Mümkündür ki, cülûsu İslâm'a yeni bir devre açsın, ve Türkiye'ye biraz daha zafer ve şan, son bir parıltı ve şaşaa getirsin!.

Mukaddes Eyüp Câmii'nde **Abdülhamid** büyük bir debdebe ile **Osman'ın** kılıcını kuşanmağa gitti.

Sonra Sultan uzun ve muhteşem bir mâiyyet tarafından takip edilerek, âdet üzere yolu üzerinde bulunan câmi ve

türbelerde dua ede ede Eski Saray'a gitmek üzere bütün İstanbul'u boylu boyuna geçti.

Başlarında iki metre yüksekliğinde tüyler, sırtlarında altın yaldızlı elbiseler, mızraklı alayı yolu açıyordu.

Onların ortalarında Abdülhamid, ağır ve muhteşem yürüyüşlü, altın ve mücevherlerle heybetli olduğu halde bir ata binmiş ilerlemekte idi.

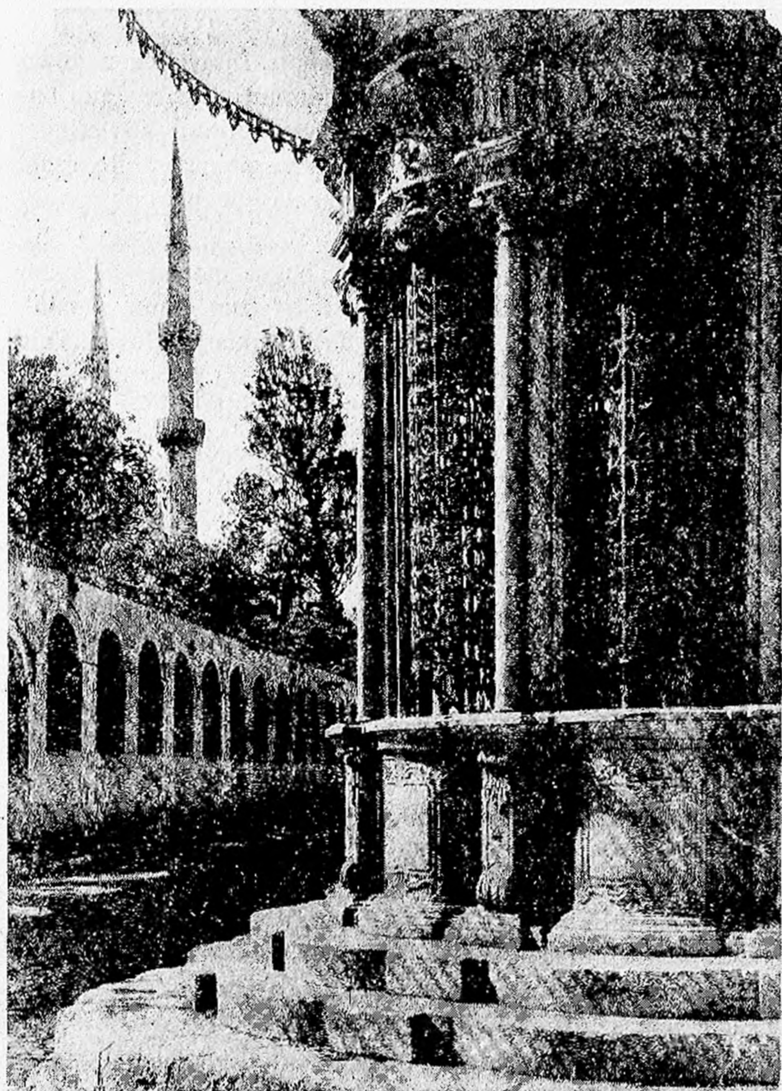
Yeşil cübbeli Şeyhülislâm, keşmir sarıklı emirler, şerit sırmalı beyaz sarıklı ulema, büyük paşalar, büyük rical, altın sırmalarla parlayan atlara binmiş oldukları halde, içinde garip çehrelerin geçtiği ciddî e nihayeti gelmez bir kafile halinde O'nu takip etmekte idiler.

Bütün bir güzergâlı üzerinde hesapsız bir halk kalabalığı, yanında en süslü Batı kalabalığının bile çirkin ve hazin görüneceği türk kalabalıklarından her biri kaynaşmakta idi. Güzergâh boyuan belli bir mesafede vücûde getirilmiş peykeler, meraklıların ağırlığı altında eğiliyor ve Avrupa ile Asya'nın bütün kostümleri burada biribirlerine karışmış bulunuyordu.

Türk hanımlarının hareketli topluluğu, Eyüp sırtları üzerlerine yayılmıştı. Her biri parıltılı renkli ipeklerle topuklarına kadar örtünmüş bütün bu kadın vücudları, siyah gözlerin arasından çıktığı yaşmak kıvrımları arasında saklanmış bütün bu beyaz başlar, mezarların boyanmış ve üzerlerine tarihler yazılı taşlariyle serviler altında kaynaşıyordu. Bu o kadar renkli ve o kadar garipti ki, bir gerçekten ziyade âdeta kendinden geçmiş bir Doğu meraklısı ressamın çok garip bir tablo denemesi sanılabilirdi.

XIV

Samuel'in dönüşü hüzünlü evime bir az neş'e getirdi. Talih ve kader bana Beyoğlu kumarhânelerinde gülümsüyor!. Son-

Eyup - Sebil ve türbeler.

bahar da Doğu'da hakıkaten muhteşemdir. Dünya'nın en güzel memleketlerinden birinde ikamet ediyorum ve hürriyetim hududsuzdur!. Asya veya Avrupa sahillerinin köylerinde, dağlarında ve ormanlarında dilediğim gibi koşabiliyorum. Benim, bir tek günümün his ve vakalariyle bir çok zavallı kimse bütün bir yıl yaşabilir!.

İslâm'ın büyük dinî bayramlarını, büyük merâsimini tekrar yaşatan **Sultan Abdülhamid**'e Allah uzun ömür versin!. İstanbul'da her gece donanma, türlü ışıklarla Boğaziçi'nin yanışı; giden Doğu'nun son ışıkları, şüphesiz ki bir daha tekrar görülmiyecek muazzam bir perivârî şenlik!.

Siyasete aldırışsız oluşuma rağmen, sempatilerim, ortadan kaldırmak istenen bu güzel memleket içindir ve ben, bundan şüphe etmeden yavaş yavaş bir türk oluyorum!.

XV

... Samuel ve milliyeti hakkında malûmat: Kendisi tesadüflerin eseri olarak Türk, din bakımından mûsevî ve ecdadından dolayı ispanyoldur.

Selânik'te bir az serseri, kayıkçı ve hammaldı. Orada yaptığı gibi burada da san'atını rıhtım üzerinde icra ediyor. Hali ve manzarası ötekilerden iyi olduğu için, işi çok ve güzel günleri oluyor!. Akşam bir parça ekmek ve üzümle karnını doyuruyor, ve yaşamaktan bahtiyar, eve dönüyor.

Kumar artık bize bir şey vermiyor. İşte ikimiz de pek fakir bulunuyoruz. Fakat o kadar kayıtsızız ki!.. Esasen de, ötekilerin çok pahalı ödedikleri şeyleri bedava elde edecek kadar genciz!.

Samuel çalışmağa gitmek üzere iki yırtık pantalonu üst üste giyiyor. Deliklerin biribirlerinin altına gelmediğini ve bu iki pantalon sayesinde kıyafetinin pek mazbut olduğunu düşünüyor.

Her akşam iki tam şarklı insan gibi bir türk kahvesinin çınarları altında bir nargile içerken görünüyoruz. Yahud da hayranlık duyarak seyrettiğimiz bir türk oyunu olan Karagöz'e gidiyoruz. Her türlü aşırılık dışında yaşıyoruz ve siyâset bizim için mevcud değil.

Halbuki İstanbul'un hıristiyanları arasında –âdeta– panik var. Köprüleri titreyerek geçen Beyoğlu insanları için, İstanbul bir korku ve dehşet veren bir yerdir.

XVI

Dün **İzzeddin Ali**'nin evine gitmek üzere İstanbul'u bir baştan diğer başa atla geçtim. Büyük bayram şenlikleri, Doğu'nun sihirli bir manzarası, Ramazanın son levhasıydı. Bütün camiler donatılmıştı; minareler zirvelerinin nihayetine kadar parlıyorlardı!. Işıklı harfler halinde Kur'anın âyetleri havaya asılmıştı!. Top gürültüsü içinde binlerce insan bir arada, Allah'ı takdis ediyor, Allahu Ekber!.. diye bağırıyorlardı!. Bayram elbiseleri giymiş bir halk sokaklarda hesapsız ateş ve fener alayları tertip etmiş bulunuyordu. İpek, gümüş ve altın sırma ile işlenmiş elbiseler giymiş yaşmaklı kadınlar, topluluklar halinde dolaşıyorlardı.

İzzeddin Ali ile ben bütün İstanbul'u gezdikten sonra keşiflerimizi saat üçte şehir civarında bir yeraltı salonunda bitirdik. Burada şark rakkaseleri kıyafetine girmiş genç oğlanlar, Osmanlı Adliyesinin bütün kaçkınları huzurunda utanç verici rakıslar icra ediyorlardı. Bu iğrenç hal, güya bir yenilikti!. **Sodom**'un en azgın zamanlarına lâyık olan bu oyunun nihayetine kadar kalmağa razı olamadım ve sahur vakti eve vardık.

XVII

Karagöz

Karagöz yüzyıllardan beri Türk nesillerini eğlendirmiştir. O'nun görmüş olduğu alâkanın ortadan kalkacağına dâir henüz hiçbir belirti yoktur.

Karagöz, bizim kuklalara pek çok benzer. Karısı dahil olduğu halde herkesi dövdükten sonra kendisi de *şeytan* tarafından dövülür ve şeytan, seyircilerin memnuniyeti içinde onu alıp götürür.

Karagöz kâğıttan veya deve derisinden yapılmış bir kukladır. Halka kukla bir gölge halinde kendini gösterir. Her iki şıkta da aynı derecede tuhaftır. Hiç şüphe edilmiyecek ses edaları ve vaziyetler bulur. Karagöz'ün hanıma sözlü iltifatları dayanılmayacak derecede tuhaftır.

Karagöz'ün seyircilere seslendiği ve halkla anlaşmazlıklara düştüğü olur. Tamamiyle yersiz lâtifelere girişmesi ve hattâ bir Kapüsen[1]'i mahcup edecek hareketleri her kesin önünde yaptığı da olur. Türkiye'de bütün bunlara müsaade edilir. Sansür buna söylenecek bir şey bulmaz!. Türklerin her akşam elde fener, Karagöz'e küçük çocukları götürdükleri görülür. Bebeklerle dolu olan bu salonlarda, İngiltere'de askerleri mahcup edecek temsiller gösterilir.

İslâm ahlâkının bu bir garip noktasıdır!. Bundan müslümanların bizden ahlâksız oldukları hükmünü çıkarmağa kalkışmak tamamen yanlış bir netice olur.

Karagöz tiyatroları Ramazan ayının ilk gününde açılır ve otuz gün müddetle çok rağbet görürler.

Ay bitince herşey toplanır ve kaldırılır. Karagöz bir sene

1- Ruhanî bir tarikat mensubu demektir.

müddetle kutusuna girer ve artık hiç bir vesile ile bu kutudan çıkmak hakkına sahip bulunmaz!.

XVIII

Beyoğlu içimi sıkıyor. Eski İstanbul'da, hattâ İstanbul'dan ötede, mukaddes Eyup Mahallesi'nde oturmağa gidiyorum.

Eyup'ta Ârif Efendi adında birini tanıtıyorum! Adım ve mevkiim tamamiyle meçhul. İtikat sahibi müslümanlar olan komşularım hiç şüphesiz onlara mensup olmayışımı biliyorlar. Fakat bu onların nazarlarında ehemmiyetsizdir. Benim için de öyle!..

Orada, Deerhoun'dan iki saat uzakta, âdeta kırlar içinde ve yalnız bana âit bir küçük evdeyim. Mahalle fevkalâde Türk ve hoş; gündüzleri kendine has bir hayat ve hareketin hüküm sürdüğü bir köy sokağı!. Pazarlar, kahveciler, çadırlar; ve badem ağaçları altında nargilelerini içen dervişler!.

Beyaz mermerden büyük bir çeşmenin süslediği bir meydan ki, çingenelerin, canbazların ve ayı oynatıcılarının, bir toplantı yeri!. Bu meydanda tek başına bir ev var; bizim evimiz.

En altta, kireçle boyanmış, kârgir beyaz bir boş kısım. (Burasını ancak akşamları, yatmadan evvel, hiç kimsenin gelip saklanmış olup olmadığını anlamak üzere açarız ve Samuel buranın cinler uğrağı olduğu inancındadır.)

İlk katta, az evvel sözü geçen meydana nâzır, üç pencereli odam; Samuel'in küçük odası ve şark tarafında Haliç'e nâzır *haremlik.*

Bir kat daha çıkılırsa, bir arap çatısı gibi teraçe halinde olan çatıya varılır. Bu çatıyı, yazık ki, ekim rüzgârı ile pek sararmış bir asma gölgeler.

Evin tâ yanında eski bir köy câmii vardır. Dostum olan müezzin minaresine çıktığı vakit, taraçamın yüksekliğine erişir ve ezan okumaya başlamadan evvel bana dostâne bir

selâm gönderir.

Bu yüksekten görüş güzeldir. Halic'in nihayetinde, Eyub'ün gölgeli manzarası!. Esrarlı bir âlemden, bir çok eski yaşlı ağaçlardan oluşan bir orman içinden mermer beyazlığı ile gözüken câmi; ve sonra, yarı aydınlık renkler taşıyan ve içine mermer parçaları serpilmiş büyük mezarlıklariyle gerçek bir ölüler şehri olan hâzin tepeler!..

Sağda, üzerinden geçen binlerce yaldızlı kayıkla Haliç!. Küçültülmüş bir şekilde bütün İstanbul'un kubbe ve minarelerini birbirine karışmış bir sûrette ve suya aksetmiş olarak seyredersiniz!.

Ötede, tamamiyle uzakta, beyaz evleriyle bir tepe!. Bu, hıristiyanların beldesi olan Beyoğlu'dur ve Deerhound onun arkasındadır.

Bu boş ev, bu çıplak duvarlar, bu ayrık pencereler ve bu sürmesiz kapılar karşısında beni ümitsizlik sarmıştı. Esasen burası o kadar da uzak, Deerhound'dan o kadar uzak ve her şeyi, her işi o kadar güçtü ki...

XX

Samuel yıkamak, temizlemek ve her tarafı mahfuz bir hale getirmek üzere sekiz gün uğraştı. Temizlik ve rahat temin edici bir türk âdeti olarak yerlere, beyaz örtüler çivilettik. Pencerelere perdeler ve kırmızı dallı bir kumaşla örtülü bir geniş divan, şimdiki halde mütevâzi bir görüntü sağlayan bu ilk yerleşmeyi tamamlıyor.

Manzara şimdiden değişti; bütün rüzgârların içinde estikleri bu evde şahsî bir ikametgâh vücûde getirmek imkânını görüyorum. Burasını daha az hazin buluyorum. Bununla beraber bana geleceğine dâir yemin etmiş olanın, burada mevcud olması lâzım. Belki de Dünya'dan bu uzaklaşışım yalnız O'nun içindir.

Eyüp'te mahallenin ben, şımarık çocuğuyum ve Samuel'in se, kadri pek çok bilinmektedir.

Bize önce güvensizlik duyan komşularımız, kendilerine Allah'ın gönderdiği ve her şeyi sır dolu olan sevimli ecnebiyi iltifatlara lâyık görmek yolunu tercih ettiler.

Derviş Hasan Efendi iki saatlik bir ziyaretten sonra hakkımdaki görüşlerini şu şekilde açıkladı:

«Sen haline akıl ermez bir gençsin ve her yaptığın gariptir! Çok gençsin, yahud hiç değilse öyle görünüyorsun!. Öyle hür bir sûrette yaşıyorsun ki, olgun yaştaki adamlar buna benzer bir hayatı gerçekleştiremezler. Nerden geldiğini bilmiyoruz ve ne ile geçindiğin hakkında belirli hiç bir bilgimiz yok. Dünyanın beş kıt'asının her tarafını şimdiden gezmişsin!. Bilginlerimizinkinden çok ve geniş malûmata sahip bulunmaktasın!. Her şeyi biliyorsun ve her şeyi görmüşsün. Yirmi, belki yirmi iki yaşındasın, amma esrarlı geçmişine sâhib olabilmek için normal bir insan hayatı yetmez. Beyoğlu'nun avrupalı topluluğunda yerin ilk safta olurdu. Halbuki bir serseri yahudinin tercihine uyarak Eyub'a gelip yerleşiyoruz!.. Haline akıl ermez bir gençsin! Fakat seni görmekten zevk duyuyorum ve bizim aramızda yerleşmeğe gelişin bana saâdet veriyor!..»

XXI

Eylûl, 1876.

Sürre-i hümâyun alayı! Padişahın hediyelerinin Mekke'ye hareketi.

Sultan her yıl mukaddes beldeye hediyeler ile yüklü bir kervan yollar.

Dolmabahçe Sarayı'ndan çıkan alay topluluğu, Üsküdar'a geçmek üzere Tophaneden gemiye biner.

Altın kayışlar geçirilmiş uzun sırıkları havada sallıyarak

önde bir çok arap, kudûmlere ayak uydurarak zikretmektediler.

Başlarında mücevherli ve altınlı büyük başlıklardan tüyler yükselen develer tam bir ciddiyetle ilerlerler.

Süslü katırlar altın işlemeli kırmızı kadife kasalarda halifenin ihsanlarını taşımaktadırlar.

Ulema, büyük rütbeli devlet adamları kafileyi atlarla takip etmektedirler. Güzergâhta askerler dizilmiş bulunur.

İstanbul'la mukaddes Mekke Şehri arasında kırk günlük bir yol vardır.

XXII

Bu ekim ayı gecelerinde Eyup matemle yüklü bir diyardır. Burada yalnızlık içinde geçirdiğim ilk gecelerde, kalbim sıkıntı ve garip hislerle doluydu.

Kapım kapanmış, evimi ilk defa olarak karanlık basınca derin bir hüzün üzerime bir kefen gibi yayılmıştı.

Çıkmayı düşündüm, fenerimi yaktım. (İstanbul'da fenersiz gezenleri hapse atarlar.)

Fakat saat akşamın yedisini geçince Eyüp'te her şey uyumuş ve sessizdir! Türkler Güneş'in batışıyla yatar ve kapılarının üzerine sürgü çekerler.

Eğer uzaktan uzağa bir lâmba kaldırım üzerine bir pencerenin kafesini resmediyorsa, bakmayın!.. Bu lâmba, ancak üzerinde taştan sarıklar bulunan büyük mezarları aydınlatan bir ölü lâmbasıdır. Sizi orada, bu kafesli pencere önünde boğazlasalar içeriden hiçbir insan yardıma koşmaz. Sabaha kadar titreyen bu lâmbalar karanlıktan daha az işe yararlar.

İstanbul'da her sokak köşesinde,bu mezarlara tesadüf edilir.

Az ötede, bizim pek yakınımızda, sokakların bittiği yerde,

türk polisinin bir kere bile müdahale etmediği soyguncu ve katiller sürüsünün dolaştığı büyük mezarlıklar başlar.

Bir gece bekçisi sokakta dolaşmamın kendisine ilk önce izahı imkânsız ve hattâ biraz şüpheli görünmüş olan sesebini tahkik ettikten sonra, beni eve girmeğe dâvet etti.

Gece bekçileri arasında pek iyi adamlar vardır. Bu da öyle çıktı. Zaman zaman bile esrarlı gelip gitmelere şâhid olduğu halde, daima kusursuz ve kesin bir müsâmaha ile davranacaktı.

XXIII

«İnsan bir arkadaş bulabilir, fakat sâdık bir dost bulamaz.

«Bütün Dünya'yı dolaşsanız belki bir tek dost dâhi bulamazsınız...»

(Bir eski şark şiirinden alınmıştır.)

XXIV

Loti'den Braytböri'de hemşiresine

Eyüp.... 1876.

Sana kalbimi açmak günden güne müşkül oluyor. Çünkü her gün, senin görüş tarzınla benimki birbirlerinden daha çok uzaklaşıyorlar. Artık kendisine inanmadığım halde de Hıristiyanlık fikri, muhayyelemde uzun müddet kalmıştı. Bunun belli belirsiz ve teselli edici bir çekiciliği vardı. Bugün bu nüfuz ve tesir tamamen kaybolmuştur!.. Bundan daha boş, daha yalan, daha kabul edilemez bir şey tanımıyorum.

Bilirsin ki, hayatımda müthiş anlar oldu, dehşetli bir surette ıztırap çıktim.

Sana söylemiş olduğum gibi, evlenmek istemiştim. Bizim

âile çatımıza ve ihtiyar annemize lâyık olacak bir genç kız aramayı sana ciddi bir vazife olarak havale etmiştim. Bunu artık düşünmemeni senden rica ediyorum. Alacağım kızı bedbaht ederim!.. Bu zevk ve macera hayatına devam etmeği tercih ediyorum.

Sana bu mektubu Eyüp'teki hüzünlü evimden yazıyorum! Konuşmak zahmetinden kendimi kurtarmak için emirlerimi işâretlerle almaya alıştırdığım Yusuf isimli bir küçük çocuktan gayri, evimde tek insana hitap etmeden uzun saatler geçiriyorum.

Hiç kimsenin muhabbetine inanmadığımı sana söylemiştim: bu doğrudur. Bana çok muhabbet gösteren bir kaç dostum var, fakat bu muhabbetlere de inanmıyorum!. Benden yeni ayrılan Samuel, belki aralarında bana en çok bağlı olanıdır. Bununla beraber fazla bir hayale kapılmıyorum. Bu O'nun tarafından duyulmuş büyük bir heyecan, çocukça bir heyecandır. Bir gün her şey duman halinde uçup gidecektir ve tekrar kendimi yalnız bulacağım!.

Kız kardeşim, senin muhabbetine bir hadde kadar inanırım. Bu hiç değilse bir alışkanlık meselesidir ve sonra bir şeye inanmak da lâzımdır. Eğer beni sevdiğin doğru ise, bunu bana söyle, bunu bana göster!.. Bir insana bağlanmaya ihtiyacım var; eğer bu doğru ise buna inanmamı temin et!. Ayaklarımın altında toprağın kaydığını hissediyorum!. Etrafımda boşluk hasıl oluyor ve derin bir ıztırap duyuyorum.

Aziz ihtiyar annemi muhafaza ettiğim müddetçe, bu günkü hal ve vaziyetimi görünüşte muhafaza edeceğim. O Dünya'dan gittikten sonra gelip sana veda edeceğim ve sonra kendimden bir iz bırakmadan ortadan kaybolacağım...

XXV

Loti'den Plumkett'e

Eyüp, 15 Ekim 1876.

Mevcûdiyetimi çevreleyen bu hayaller ve gariplikler le dolu Doğu manzarasının arkasında, Arif Efendi'nin arkasında, kalbinde çoğu zaman öldürücü bir soğuk hisseden zavallı mahzun bir genç var. Yaradılıştan içine fazla kapalı olan bu gencin biraz içini açarak konuştuğu pek az adam vardır!. Siz, bu adamlardan birisiniz. Bütün gayretim boşuna **Plumkett,** mes'ud değilim. Beni avutmak için hiç bir şey kâr etmiyor. Kalbim yorgunluk ve acılık dolu.

Selânik rıhtımları üzerinde bulduğum **Samuel** adlı serseriye yalnızlığım yüzünden çok bağlandım. Kalbi hassas ve doğru. Müteveffa **Raoul de Nangis**'in diyebileceği gibi, demirle kaplı yontulmamış bir elmas. Bundan başka sohbeti samimi ve orjinal!. Kendisi yanımda iken, içim daha az sıkılıyor.

Size gurubların o hüzün verici saatinde yazıyorum! Etrafta asırlardır sürmüş ilahî sesleniş, Allahın büyüklük ve şerefini mahzun bir şekilde terennüm eden müezzinin sesinden başka ses yok!. Geçmişe âit şeyler, zihnimde kalbi sızlatan bir berraklıkla beliriyorlar!. Beni çevreleyen bu âlemdeki manzaralar korkunç ve hüzün dolu!. Ayrıca bu her tarafa uzak Eyüp inzivagâhında ne yapmaya gelmiş olduğumu kendi kendimden soruyorum.

Bari O, **Aziyâde** burada olsaydı!...

O'nu hep bekliyorum, fakat yazık ki, hemşire **Anna**[1]'ın beklemesi gibi.

Perdelerimi kapıyor, lâmbamı ve ateşimi yakıyorum. Dekor değişiyor, fikirlerim de değişiyor. Mektubuma neş'eli bir alev

---

1- Bir masalda, neticeleri hayatına mal olacak bir bekleyişin kahramanı.

önünde, bir kürk mantoya bürünmüş, ayaklarım bir kalın türk halısının üstünde devam ediyorum ve bu beni eğlendiriyor.

Sizi avutmak için hayatımdan ne anlatmak icab ettiğini bilmiyorum, Plumkett!. Bahis kıtlığı var; ancak mes'ele seçme kararsızlığı da var. Sonra da, geçmiş olan geçmiş şeydir değil mi ve bizi artık alâkadar etmez!..

İçlerinden hiç birini sevmediğim bir çok metresler, bir çok vak'alar, yaya ve atla, dağ ve vâdiler aşarak yapılmış bir çok gezintiler!. Her tarafta; alâka çekmeyen veya sevimsiz bir çok meçhul sima; bir çok borç!. Arkamda museviler; ayak tabanına kadar altın sırmalı elbiseler; ruhta ölüm ve bomboş bir kalp!.

Bu akşam, 15 Ekimin saat onunda vaziyet işte budur:

Kıştır; soğuk bir yağmur ve büyük bir rüzgâr hüzünlü evimin camlarını dövüyor! Onların çıkardıkları gürültüden başka bir gürültü duyulmamaktadır ve başımın üzerinde asılı bulunan eski Türk lâmbası şu saatte Eyüp'te yanan yegâne lâmbadır. İslâm'ın kalbi olan Eyüp karanlık bir beldedir!. Sultanlar'ın kılıç kuşandıkları mukaddes câmi buradadır!. İhtiyar ve kendi halindeki dervişlerle mukaddes mezarların muhafızları, bütün mahallelerin en müslümanı ve en muteassıbı olan bu mahallenin yegâne sâkinleridir.

Size dostunuz Loti'nin evinde yalnız olduğunu, tilki derisinden bir mantoya iyice sarılmış olarak kendisini bir derviş saymakta bulunduğunu söylemiştim.

Kapılarının sürgülerini sürmüştür ve kendi evinde olmanın bencil zevkini sürmektedir! Bu fırtına ile bu az emin ve vahşi memlekette insan, dışarda emin olmayacağı, üstelik çok daha tehlikede olacağı için bu kendi evinde bulunmanın huzuru daha da büyüktür.

Loti'nin odası, bütün harikulâde eski şeyler gibi insanı garip hulyalara ve derin düşüncelere götürmektedir!. Meşe ağacından oymalı tavanı vaktiyle garip misafirlere çatı olmuş ve bir çok dramları örtmüş olsa gerektir.

Umûmî görünüşü iptidaî bir renk arz etmektedir. .Evin bütün lüksünü oluşturan örtüler ve kalın halılar altında yerler kaybolmaktadır! Türk âdetine uyularak eve girerken ayakkabılar çıkarılmaktadır. Pek alçak bir sedirle yerlerde sürünen yastıklar. Doğu milletlerinin şehvet düşkünü rehâvetleriyle dolu olan bu odanın aşağı yukarı bütün eşyasını teşkil etmektedirler. Silâhlar ve gayet eski süs eşyaları duvarlara asılmıştır! Çiçeklere ve çok acaip hayvan şekillerine karışmış olarak her tarafta Kuran âyetleri levhalaştırılmış bulunmaktadır.

Yanda, Türkçe'de dediğimiz gibi *harem*, yani kadınların dairesi vardır.Orası boştur. Eğer vâdinde durmuş olsaydı bir aydan beri yanımda bulunması gereken Aziyâde'yi orası da beklemektedir.

Benim odamın yanında başka bir küçük oda da boştur. Bu oda, yeşil gözlü genç kadından bana haberler temin etmek üzere Selânik'e giden Samuel'in odasıdır. Ne yazık ki, yeşil gözlü kadın gibi O da gelmemiş bulunmaktadır.

Eğer gelmiyecekse, bu günlerde bir başkasının O'nun yerini alması mümkündür! Fakat bundan meydana gelecek tesir çok müthiş olacaktır! Ben kendisini adeta seviyordum ve kendimi Türk edişim ondan dolayıdır!..

XXIV

Hemşiresinden Loti'ye

Braytböri 1876

Çok sevgili kardeşim!.

Dündenberi mektubunun beni içine attığı ümitsizliği sürüklüyorum!.. Ortadan kaybolmak istiyorsun!.. Sevgili annemizin bizden ayrılacağı belki yakın bir zamanda ortadan kaybolmak, beni ebediyen terketmek istiyorsun. Bütün hâtıralarımızın silinmesi, geçmişimizin mahvoluşu, Braytböri'deki eski evin satılması, sevgili eşyanın dağılması, ve senin ölmeyip; bir

yerde, neresi olduğunu bilmediğim fakat orada ihtiyarlamakta ve muztarip bulunmakta olduğunu bildiğim bir yerde, şeytanın hüküm ve kahrı altında sürünüşün!... Böyle olmaktansa, Allah seni öldürsün! O zaman mâtemini tutarım!. O zaman bunun mukadderat gereği olduğunu bilir, vaziyeti kabul eder, ıztırap çeker, baş eğerim!..

Söylediğin şeyler beni isyana sevk ediyor ve içimi parçalıyor. Mademki söylüyorsun, demek ki; bu işi yapacaksın!.. Mademki mukadder ve uğursuz bir yol takip ettiğine kendini ikna ediyorsun, bunu soğuk bir yüz ve kuru bir kalble yapacaksın!.. Senin hayatın benim hayatımdır!. Benim varlığımda hiç kimsenin olmadığı bir yer vardır ki; bu sana âit olan yerdir! Sen beni terkettiğin zaman, o yer boş kalacak ve bu ayrılık beni yakacaktır.

Kardeşimi kaybettim, bundan haberdar edilmiş bulunuyorum!.. Gerisi bir zaman meselesi, belki bir kaç ay meselesidir!. Biraderim zaman ve ebediyet için kaybolmuş ve şimdiden bin ölümle ölmüş bulunuyor!. Her şey yıkılıyor ve her şey kırılıyor! İşte sonsuz bir girdaba, girdapların girdabına batan sevgili çocuk ıztırap çekiyor, havadan, ışıktan, Güneş'ten mahrum bulunuyor! Fakat kuvvetsizdir; gözleri yere, ayaklarına bağlı kalıyor! Artık başını kaldıramıyor, artık bir şey yapamıyor. karanlıklar padişahı bundan kendini menediyor!.. Bununla beraber bazan mukavemet etmek istiyor. Fakat padişah kendisine «yalan, övünme, cinnet!» diyor ve çocuk, bağlanmış, iplere sarılmış, girdabın nihayetinde, kanlı, pür heyecan ve dehşetlerin efendisinden fenaya iyi ve iyiye fena demeği öğrenmiş zavallı çocuk ne yapıyor?.. Gülümsüyor!..

Türlü tesir altında ezilip bitmiş ruhundan gelen hiç bir şey, hattâ şeytanın alaycı gülümseyişi beni hayrete düşürmüyor!.. Zaruriydi bu!

Zavallı kardeş, bana bahsettiğin namus arzusunu bile kaybettin. O tatlı ve mütevazı arkadaşı, taze, muhabbetli ve güzel,

sevimli, seveceğin küçük çocukların annesi olacak küçük arkadaşı artık istemiyorsun. O'nu orada, eski salonda, eski portrelerin altına oturmuş görüyordum...

Bunların üstünden pislik dolu bir rüzgâr geçti. Kalbi hem de muhabbetsiz yaşayamayan, bu muhabbete karşı açlık ve susuzluk duyan kardeş, artık saf muhabbet istemiyor!.. O ihtiyarlıyacak, fakat kendisini sevmek ve O'nu neşelendirmek için yanında kimse bulunmıyacak. Metresleri O'nunla eğlenecekler!. Onlardan daha fazla bir şey istenemez. O zaman, terkedilmiş ümitsiz!.. O zaman, O hakikaten ölmüş olacak!..

Sen ne kadar betbaht, muztarip, bağlı, biçâre olursan seni o kadar çok seviyorum. Ah sevgili kardeşim, sevgilim, hayata tekrar gelmeği istesen! Eğer Allah istese! Kalbimin ıztırabını görsen, dualarımın hararetini hissetsen!..

Fakat korku, dine dönüş sıkıntısı, Hıristiyanlık hayatının solgun korkuları!.. Dine dönüş, ne iğrenç bir kelime!. Sıkıcı vaazlar, akılsız insanlar, somurtkan bir usûlperestlik, renksiz, parıltısız bir ciddiyet, büyük sözler, *Diyarı Kenan* dili! Seni teshir edebilecek şeyler bunlar mı? Bil ki bütün bu şeyler İsa değildir ve senin sandığın İsa benim tanıdığım ve kendisine perestiş eylediğim şaşaalı üstat değildir. O'na karşı sen ne korku, ne sıkıntı, ve ne de uzaklaşma duymayacaksın. Çok ıztırap çekiyor, ıztıraptan yanıyorsun!.. O seninle beraber ağlayacaktır!.

Her saatte dua ediyorum! Sevgili kardeşim; senin düşüncen kalbimi hiç bir zaman bu derecede doldurmamıştı!.. Velev ki; on sene, yirmi sene sonra olsun, biliyorum ki; bir gün inanacaksın! Belki, bunu ben hiç bir zaman bilmiyeceğim, –belki ben de yakında öleceğim,– fakat daima ümit edeceğim ve dua edeceğim!

Zannediyorum ki; pek çok yazdım. Bu kadar çok sayfa! Okuması müşkül! Sevgilim omuzlarını silkmeğe başladı. Mektublarımı artık okumıyacağı bir gün gelecek mi?..

Eyup mezarlıklarından eski bir görünüş.

XXVII

Dedim ki:

«– İhtiyar **Hayrullah**, bana kadınlar getir!»

İhtiyar Hayrullah önümde yere oturmuştu. Muzir ve pek murdar bir böcek gibi kendi içine toplanmıştı; lâmbanın ışığında saçsız ve sivri başı parlıyordu.

Akşamın sekizi, bir kış gecesiydi ve Eyüp Mahallesi bir mezar kadar siyah ve sâkindi.

İhtiyar **Hayrullah**'ın âdeta taparak büyüttüğü, on iki yaşında ve bir melek gibi güzel **Joseph** adlı bir oğlu vardır. Bu, sefillerin en mükemmelidir. İstanbul'un düşmüş bir ihtiyar Yahudisi tarafından yapılacak her türlü kirli işi, müslüman dostlarımla yapmaktadır.

Bununla beraber, uzun senelerden beri de kendisini görmeğe alışılmış bulunulduğundan, her yere kabul edilmekte ve her yerde hakkında müsamaha gösterilmektedir. Sokakta kendisine tesadüf edildiği zaman: O'na selâm verilmektedir.

Talebim üzerine Yahudi **Hayrullah** uzun müddet düşündü ve şöyle cevap verdi:

«– Mösyö **Marketo**, bugünlerde kadınlar çok pahalı.» Ve ilâve etti:

«– Fakat size bu akşam takdim edebileceğim daha az pahalı eğlenceler mevcuttur. Meselâ biraz musiki şüphesiz ki hoşunuza gidecektir...»

Bu muammalı cümle üzerine fenerini yaktı, kürkünü giydi, nalınlarını ayaklarına geçirdi ve kayboldu.

Yarım saat sonra odamın kapısı kürkler ve kırmızı, mavi, yeşil ve turuncu elbiseler giymiş altı yahudi oğlanını içeri sokmak üzere açıldı. **Hayrullah** kendinden daha iğrenç bir başka ihtiyarla beraber onlara refakat ediyordu. Ben bir Mısır mabudu gibi hissiz ve hareketsiz dururken, bütün bu gurup bir çok reveranslar yaparak yere oturdular!..

Bu çocuklar küçük yaldızlı musiki âletleri taşıyorlardı ve yalancı yüzüklerle dolu parmaklarını bu âletler üzerinde gezdirmeğe başladılar. Birkaç dakika sonra, bundan sükût içinde dinlediğim orijinal bir musiki oluşuverdi.

Kulağıma eğilen ihtiyar **Hayrullah**:

«– Hoşunuza gidiyorlar mı, mösyö **Marketo**?» dedi.

Vaziyeti anlamıştım ve hiç bir hayret belirtmiyordum. Yalnız insan nev'i hakkındaki bu incelemeyi daha ileri götürmek merakını duydum. Dedim ki:

«– Koca **Hayrullah**, senin oğlun bunlardan güzel!..»

İhtiyar **Hayrullah** bir an düşündü ve cevap verdi:

«– Mösyö **Marketo**, yarın tekrar konuşabiliriz.»

Bütün bu kalabalığı uyuz hayvanlar sürüsü gibi kovduktan sonra, kapımın perdesini sessizce kaldıran ihtiyar **Hayrullah**'ın sivri kafasının tekrar meydana çıktığını gördüm. Dedi ki:

«– Bana merhamet ediniz Mösyö **Marketo**! Çok uzakta oturuyorum ve altınımı bulunduğunu zannediyorlar. Bu saatte beni kapı dışarı etmektense elinizle öldürmek daha iyidir. Bırakın da evinizin bir köşesinde uyuyayım ve size yemin ederim ki: seherden evvel giderim.»

Kendisini öldürmeyeceklerini biliyordumsa da belki, de soğuktan ve korkudan ölecek olan bu ihtiyarı dışarı atmak cesaretini nefsimde bulmadım. Ona evimin bir köşesini vermekte mahzur görmedim ve orada eski kürküne ihtiyar bir tesbih böceği gibi sarılmış, buz gibi gecenin bütün devamı müddetince büzülü kaldı. Titrediğini hissediyordum. Göğsünden derin bir öksürük bir can çekişme sesi gibi çıkıyordu! Bundan dolayı O'na o kadar merhamet duydum ki, kendisine bir örtü vazifesi görecek bir halıyı üzerine atmak için yatağımdan tekrar kalktım.

Gökyüzü beyazlanmağa başlar başlamaz, bir daha evimin eşiğini geçmemek ve hattâ bir daha hiç bir zaman yolum üzerinde bulunmamak tavsiyesiyle defolup gitmesi emrini verdim.

III

EYUP'TE İKİMİZ

I

Eyup, 4 Aralık 1876.

Bana:

«– Geldi!» demişlerdi ve iki gündür bekleşiyin ateşi içinde yaşıyordum.

Hatice: (Selânik'te **Aziyade**'ye kayığında refakat eden ve hanımı için hayatını tehlikeye atan ihtiyar zenci) demişti ki: – Bu akşam, bir kayık O'nu Eyup İskelesi'ne, evinin önüne getirecek!.»

Ve orada üç saattenberi bekliyordum.

Hava güzel ve güneşli idi. Haliç'teki gidip gelmeler alışılmışın üstünde bir canlılık göstermişti!. İşlerinin kendilerini İstanbul'un kalabalık mahallelerine, Galata'ya Büyük Çarşı'ya sevketmiş olduğu Türkleri sükûnetle mahallelerine getiren binlerce kayık gurub vakti Eyup İskelesi'ne yanaşmakta idi.

Beni Eyüp'te tanımağa başlıyorlardı ve diyorlardı ki:

«– Akşamınız hayrolsun **Ârif**, ne bekliyorsunuz böyle?»

İsmimin **Ârif** olamıyacağını ve Batı'dan gelmiş bir hıristiyan olduğumu pek âlâ biliyorlardı. Fakat Doğu âlemi

içinde kurduğum fantezi dünya artık kimseye bir hiddet veya endişe vermiyor, bizzat seçtiğim bu isimle bana hitap eyliyorlardı.

II

Azapkapı'dan son kalkan kayık tek başına hareket ettiği zaman Güneş iki saatten beri batmış bulunuyordu!. Kürek yerinde Samual vardı; yaşmaklı bir kadın arkada yastıklar kenarında oturmuştu. Gördüm ki; bu O'dur.

Geldikleri zaman câmi meydanında in cin yoktu ve gece soğuktu.

Bir söz söylemeden elini aldım ve dışarda kalan zavallı Samuel'i unutarak O'nu koşa koşa eve sürükledim...

Bir imkânsız hulya gerçekleştikten sonra, orada, O'nun için hazırlanmış odada, demirle sürgülü iki kapı arkasında O'nunla yalnız bulunduğum zaman, dizlerinden öperek onun yanında yere serilmekten başka bir şey yapamadım. Kendisini çılgınca özlemiş bulunduğumu hissettim! Âdeta mahvolmuş gibiydim!.

O zaman sesini duydum. İlk defa olarak konuşuyordu ve anlıyordum. Bu daha evvel yaşanmamış bir mutluluktu!. O'nun için öğrenmiş olduğum bu Türk Dili'nde O'na lâyık artık tek bir kelime bulamıyordum! Eski İngiliz Dili'nde kendisine söylediğim karmakarışık şeylerin ne olduğunu da fark bile etmiyordum!

«*–Severim seni, Loti'm!*» diyordu.

Bu ebedî kelimeleri bana Aziyâde'den evvel de söylemişlerdi. Fakat aşkın bu tatlı mûsikisi, ilk defa olarak Türk Dili'nde kulağıma çarpıyordu. Unutmuş olduğum lâtif musikinin, bir genç kadının saf kalbinden bu kadar mest edici bir sûrette çıkıp gelişini hâlâ duyuşum bir hakikattir. O kadar mest ederek geliyordu ki, onu hiç bir zaman dinlememiş olduğumu zannediyordum! Öyle ki, bezmiş ve kurumuş ru-

humda gök yüzünün bir şarkısı gibi titreşime yol açıyordu.

O zaman kendisini kollarımda yükseltmiş, bakmak için başını bir ziya şûlesinin önüne koymuştum ve **Romêo** gibi kendisine demiştim ki:

«– Bir daha tekrar et! Bunu bir daha söyle!»

Kendisine onun anlaması gereken bir çok söz söylemeğe başlamıştım! Konuşmam Türkçe sözlerle idi. Kendisine:

«–Bana cevap ver!..» diyerek bir çok sualler soruyordum.

O bana kendinden geçmişçesine bir hâl içinde bakıyordu!.. Fakat artık şuuruna hakim olmadığını ve bir boşluğa söylediğimi görüyordum.

Demiştim ki:

«– **Aziyâde** beni duymuyor musun?

Bana:

« – Hayır!.. diye cevap vermişti.

Bu tatlı ve vahşî sözleri bana ciddî bir sesle söylemişti:

«– Senin sesini yemek isterim. (*Loti! Senin lâf yemek isterim!*»

III

Eyüp, Eylûl, 1876.

Aziyâde az konuşur; sık gülümser! Fakat hiç bir zaman gülmez! O, yürürken hiç gürültü çıkmaz! Hareketleri yumuşak, âhenkli ve sâkindir ve hiç duyulmaz. Gün doğunca, ortadan kaybolan ve cinlerle gölgelerin başladığı saatde gecenin getirdiği esrarlı küçük insan işte budur.

Manzarasında tabiat kanunları haricine çıkan bir mahiyet var ve geçtiği yerleri aydınlattığı vehmini veriyor. Çocuksu ve ciddî başının etrafında insan âdeta kutsî ışıklar arıyor!. Her türlü saç nizamına isyan ederek yanaklarını ve alnını lâtif bir şekilde çevreleyen fevkalâde ince küçük saçlara ışık düştüğü

zaman bunu gerçekten de buluyor.

O kısa ve örgüden çıkıp ayrılan saçları âdeta ayıp bir şey sayıyor ve bunları düzeltmek için her sabah beyhûde yere bir saat gayret sarfediyor. Bu uğraşma ve tırnaklarını portakal kırmızısına boyamak hususunda sarfettiği gayret başlıca iki meşguliyetini teşkil etmektedir.

Türkiye'de büyümüş bütün kadınlar gibi tenbel!. Bununla beraber nakış işlemesini, gül yağı yapmasını ve ismini yazmasını biliyor. Mühim bir iş yapıyormuş ciddiyetiyle bu ismi duvarların her tarafına yazıyor ve bütün kurşun kalemlerimi körletiyor.

Aziyâde düşüncelerini bana ağzından ziyade gözleriyle anlatıyor. Yüzünün ifadesi şayanı hayret bir derecede değişken ve hareketlidir. Bakışla konuşmada o derecede kuvvetli ki, ancak arada bir konuşabilir ve hattâ konuşmaktan tamamen de vazgeçebilir!.

Bir takım hallerde bazı Türk şarkılarından bölümler okuyarak cevap verdiği sıkca görülür! Avrupalı bir kadında tatsız gelecek olan bu şarkılı ifâde şekli, kendisine garip bir Doğu çekiciliği kazandırmaktadır.

Sesi gayetle genç ve taze olmakla beraber ciddîdir! Esasen bu sesi alçak tonlarda kullanmaktadır ve Türk Dili'nin telâffuz şekilleri sesini bazen boğuklaştırmaktadır.

Aziyade onsekiz yahud on dokuz yaşındadır. Bizzat ve birden aşırı kararlar almağa ve bunları ne pahasına olursa olsun ölüme kadar takip etmeğe gücü vardır.

IV

Bu çılgınca hulyayı, vaktiyle Selânik'te, O'nun yanında yalnız bir saat geçirmek için Samuel'in hayatını ve kendi hayatımı tehlikeye atmak icap ettiği zaman kurmuştum. Onunla beraber, Doğu'da bir tarafta, zavallı Samuel'in de geleceği

meçhul bir köşede oturmak! Bütün İslâmiyet'e aykırı ve bu sebeple de imkânsız olan bu hulyayı aşağı yukarı hakikat haline getirdim.

Böyle bir şeyin tecrübe edilebileceği yegâne yer İstanbul'du. Burası vaktiyle Paris'in bir benzerini teşkil ettiği gerçek insan çölü!. Herkesin içinde dilediği şekilde ve murakabesiz yaşadığı müteadddid şehirlerin toplamı, muhtelif şahsiyetleri, **Loti**, **Arif** ve **Marketo**'yu bir arada yaşatmak mümkün olan bir yerdir.

Kış rüzgârı bırakalım solusun; bırakalım Aralık boraları kapımızın sürmelerini ve pencerelerimizin kafeslerini sarssın!.

Ağır demir sürmelerle, dolu bütün bir silâh deposu ile ve Türk evinin taarruzdan yana dokunulmazlığı ile korunarak, bakır mangalın önüne oturmuş, evimizde ne kadar rahatız küçük **Aziyade**!

V

Loti'den Braytböri'de hemşiresine

Aziz küçük hemşire!.

Sana daha evvel yazmamakla katı kalblilik ve nankörlük ettim. Sana çok ıztırap vermişim!. Bunu söylüyorsun ki sana inanıyorum. Sana bütün yazdıklarım üzülerek söyliyeyim, düşündüğüm şeylerdi ve hâlâ da böyle düşünüyorum! Sana verdiğim bu ıztıraba karşı artık bir şey yapamam; sade kalbimin tâ içini sana göstermekle hatâ etmişim!. Fakat bunu sen istemiştin.

Beni sevdiğine inanıyorum. Başka delililer olmasa, bunu mektupların ispat ederdi. Bilirsin ki, ben de seni severim.

Bana bir şeyle alâkadar olmak ve ona tamamiyle bağlanmak icap ettiğini söylüyorsun değil mi? Fakat benim zavallı ihtiyar annem var. O, bugün hayatımda bir gâyedir. Benim

kendi nefsime mal ettiğim bir gâyedir. Onun için kendimde bir miktar neş'e, bir miktar cesaret buluyorum. Onun için hayatımın maddî ve mâkul şeklini muhafaza ediyor, deniz subayı Loti olarak kalıyorum.

Ben de senin fikrindeyim, yorgunluk ve bitaplıktan yarı ölü hâle gelmiş ve terkedilmiş, zevkine düşkün bir ihtiyar kadar iğrenç bir şey tanımıyorum!. Fakat ben öyle bir şey olmıyacağım. Sağlığı yerinde, genç ve sevilen bir adam olmadığım zaman ortadan kaybolacağım!.

Ancak sen beni anlamadın!. Ortadan kaybolduğum zaman ölmüş bulunacağım.

Geri döndüğümde sizin için, senin için son bir gayret sarfedeceğim. Sizin içinizde olduğum zaman fikirlerim değişecek. Sevdiğiniz bir genç kızı benim için seçerseniz onu sevmeğe gayret edeceğim ve size aşkımdan dolayı bu muhabbette karar kılma gayreti göstereceğim.

Mademki sana Aziyâde'den bahsettim, O'nun gelmiş olduğunu söyliyebilirim sana! Beni bütün ruhu ile sevmekte ve kendisinden ayrılmağa karar verebileceğimi zannetmemektedir! Samuel de geldi!. Her ikisi beni o kadar aşkla çevreliyorlar ki, geçmiş bütün nankörleri – bir az da yanımda hazır olmıyanları – unutuyorum!..

VI

Ârif Efendi'nin evi yavaş yavaş mütevâzilikten çıkıp lüks bir hâle dönüştü. Acem halıları, İzmir'in kapı perdeleri, çiniler, silâhlar!.. Bütün bu eşya bir bir, oldukça zahmetle evime geldiler!. Bu tedarik ediliş şekilleri kendilerine daha çok çekicilik vermektedir.

Kumar, saraydan düşme ve penbe güllerle işlenmiş mavi satenden perdeler temin etti. Vaktiyle çıplak olan duvarlar bugün ipekle kaplı. Bir eski evde bu lüks çok garip ve âdeta

inanılmaz bir manzara ortaya koyuyor.

Aziyâde her akşam yeni bir şey getiriyor; Abid Efendi'nin evi kıymetli eski şeylerle dolu bir âlem!. Efendilerinin biriktirdiği şeyleri kadınlarının alıp kullanmağa hakları bulunduğunu söylüyor.

Rüya bittiği zaman bütün bu şeyler geri alınacak ve bana âid olanlar satılacak.

VII

Doğu hayatımı, hür ve açık havada geçen hayatımı, gayesiz uzun gezintilerimi ve İstanbul'un gürültüsünü bana kim geri verecek?

Gece Eyüb'e varmak üzere sabahleyin At Meydanı'ndan hareket etmek; elde bir tesbih câmileri dolaşmak, bütün kahvecilerde, büyük ve küçük türbelerde, hamamlarda ve meydanlarda mola vermek; bakır ayaklı minimini mavi kâselerde türk kahvesi içmek; Güneş'in altında oturmak ve bir nargile dumanı içinde yavaşça sersem olmak; dervişlerle veya gelip geçenlerle konuşmak; bu hareket ve ışık dolu levhanın şahsen bir parçası olmak; hür, tasasız ve meçhul kalmak; ve evde sevgilinin sizi akşam bekliyeceğini düşünmek!

Neş'eli şâir ruhlu, her şeye gülen ve ölüme kadar vefakâr olan dostum Ahmed ne lâtif bir küçük yol arkadaşı!

Eski İstanbul'da ilerledikçe, mukaddes Eyup Mahallesi'ne ve büyük mezarlıklara yaklaştıkça levha karanlıklaşır. Marmara'nın maviliğinden, Adalar'dan veya Asya dağlarından parçalar gösteren noktalar henüz mevcuttur. Fakat gelip geçenler nâdir ve evler hüzünlüdür Harabiyet ve esrar damgası ve eski Türkiye'nin haşin hikâyelerini anlatan haricî eşya!..

Her hangi bir yerde, Ahmed'in malzemenin temizliğini muayene ve bunların hazırlanışlarına nezaret ettiği o küçük Türk aşçı dükkânlarının herhangi birinde yemek yedikten sonra,

Eyüb'e vardığımızda zaman çoğu kere gece bastırmış bulunur.

Eve – uzaklığı da çekiciliklerinden birini oluşturan o kadar uzak ve o kadar sâkin eve– varmak için fenerlerimizi yakarız.

VIII

İhtiyar babası İbrahim'in hesabına göre, dostum Ahmed yirmi yaşındadır. İhtiyar anası Fatma'nın hesabına göre yirmi iki yaşındadır; Türkler hiç bir zaman yaşlarını bilmezler. Fizik itibariyle Herkül kuvvetinde ve kısa boylu tuhaf bir çocuktur. Bunu bilmiyen biri için hafif ve tunç renkli yüzü, zayıf nahif bir vücudu olduğunu zannettirebilir. Gaga biçimle küçücük bir burun, küçücük bir ağız; bazen hüzünlü bir tatlılıkla dolu veyahud neş'e ve zekâ ile parlayan küçük gözler. Umûmî görüntüsüyle dikkate değer bir çekicilik!..

Bir kuş gibi neş'eli garip çocuk, tamamiyle yeni bir tarzda ifade olunan en garip fikirler; namus ve şeref hakkında aşırı duygular! Okuma bilmez ve bütün hayatını at üstünde geçirir. Kalbi eli gibi açıktır. Gelirinin yarısı sokaklardaki ihtiyar dilenci kadınlarına dağıtılır. Bütün malı halka kiraladığı iki attan ibârettir!.

Ahmed benim kim olduğumu anlamaya iki gün sarfetmiştir. Sırf kendisinin bildiği şeyler hakkında, icabında benden yabancı muamelesi görmek şartiyle bir şey bilmez davranmayı vadetmiştir. Yavaş yavaş kendisini bana dost olarak kabul ettirdi ve evdeki yerini kazandı. Tapınırcasına bağlandığı Aziyâde'nin yâveri olup O'nun namına kıskanç, hatta ondan fazla kıskançtır. Kendisinin hesabına beni tecrübeli bir polis ustalığıyla gözetler.

Bir gün bana dedi ki:

« Hırsız ve pis olan bu küçük Yusuf'un yerine beni uşak al! Eğer bana bir şey vermeyi düşünürsen O'na verdiğini bana verirsin. Bir az da şakadan uşak olacağım, fakat evinde kalacağım ve bu beni eğlendirecek!.».

Ertesi günü **Yusuf**'a izin verildi ve **Ahmed** O'nun yerini aldı.

IX

Bir ay sonra, sabrın timsali olan **Ahmed**'e mahcup bir eda ile iki mecidiye aylık verdim!. Büyük bir hiddete kapıldı ve ertesi günü kesesinden ödediği iki cam kırdı. Aylığı mes'elesi bu sûretle halledilmiş oldu.

X

Bir akşam kendisini odamda ayakta ve ayağı ile yeri teperken buldum.

«– *Sen çok şeytan* ***Loti!***... *Anlamadım seni!*»

Kolu geniş beyaz cepkenini hiddetle sallıyor; küçük başı fesinin ipek püskülüne hiddetle dansettiriyordu.

Beni buradan ayırmamak için **Aziyâde** ile şunu tertip etmişlerdi: Malının yarısını, beygirlerinden birini sunuyordu ve gülerek reddediyordum. Bundan dolayı çok şeytan ve anlaşılmaz bir mahlûktum.

Bu akşamdan itibaren kendisini samimiyetle sevdim.

Sevgili küçük **Aziyâde**! Mantığını ve göz yaşlarını beni İstanbul'da tutmak için sarfetmişti! Gidişimin evvelden tahmin edilen ânı, saadetinin üstünden bir siyah bulut gibi geçiyordu.

Her şeyi deneyip bitirdikten sonra;

«– *Benim can senin,* ***Loti***!..» Ruhum senindir **Loti**!. Sen benim perestişkârım, kardeşim, dostum, sevgilimsin! Sen gittiğin zaman **Aziyâde** için herşey bitecek! Gözleri kapanacak! **Aziyâde** ölecek, şimdi ne istersen onu yap. *Sen, sen biliyorsan!*»

Sen, sen biliyorsan onu yap!. Bu tercemesi mümkün olmayan cümle aşağı yukarı şunu söylüyor: «Ben seni anlamaktan âciz bulunan zavallı bir küçük mahlûktan ibaretim,

«–Sen gittiğin zaman, dağlara uzaklara gideceğim ve senin için şu şarkıyı söyleyeceğim:

Şeytanlar, Cinler,
Kaplanlar, düşmanlar,
Arslanlar, ilh.

(Şeytanlar, cinler, kaplanlar, aslanlar, düşmanlar dostumun uzağından geçsin!.) ve şarkımı senin için söyleyerek dağda açlıktan ölmeğe gideceğim».

Her gece tatlı bir sesle söylenen, uzun, yeknesak, garip bir âhenk üzerine, çok garip aralıklar ve Doğu şarkılarındaki hazin bitişlerle meydana getirilmiş şarkı, bunu takip ediyordu.

İstanbul'dan ayrıldıktan sonra da daha uzun zaman Aziyâde'nin şarkısını her gece duyacağım!.

XI

Hemşiresinden Loti'ye

Braytböri, Kânûnuevvel, 1876

Aziz kardeşim!.

Mektubunu tekrar tekrar okudum. Şimdi söyliyebileceğim bundan ibarettir ve oğlunun ölüsünü gören Sunam'in karısı gibi «Her şey yolunda!» diyebilirim.

Pusulasız sürüklenen her heyecanlı kalb gibi kalbin tezatlarla doludur. Ümitsizlik feryatları yükseltiyor, her şeyin elinden kaçtığını söylüyor, muhabbetimi hararetle dâvet ediyorsun! Muhabbetim hususunda seni hararetle temin ettiğim zaman, *gaipleri unuttuğunu* ve bu cinnetin ebediyen devam etmesini temenni edecek kadar Doğuda bahtiyar olduğunu görüyorum. Fakat ben bildiğim değişmez insanım!. Bu tatlı deliliklerin unutulacakları zaman beni tekrar bulacak ve belki de bana şimdikinden daha fazla değer vereceksin!.

Aziz kardeş, sen bana, sen Allah'a, sen bize âitsin! Hissediyorum ki; bir gün, belki yakında, tekrar cesaret, emniyet ve ümid bulacaksın! Bu *hatanın* ne kadar tatlı ve lâtif, kıymetli ve iyilik verici olduğunu göreceksin. Beni yatışan ve esefsiz ve korkusuz öldürecek olan, Dünyayı asırlardan beri sevkeden, kurbanları halketmiş bulunan, büyük milletleri yapan, matemleri ne'şe haline dönüştüren ve her tarafta «aşk, hürriyet ve şefkat!» diye bağıran bin kerre mukaddes yalan!

XII

Bu gün, 10 Aralık, padişahı ziyâret!.

Dolmabahçe Sarayı'nın avlularında herşey hattâ toprak kar gibidir: mermer rıhtım, mermer taşlar, mermer basamaklar; bu inanılmıyacak beyazlıklar üzerinde sultanın kızıl elbiseli muhâfızları, gök yüzü mâvisi giyinmiş mızıkacıları, elma yeşili üstüne bir nevi sarı elbise giymiş uşakları büyük bir tezat oluşturuyorlar.

Saray'ın sütun başlıkları martı, karabatak ve leylek âilelerine tünek hizmeti görüyor.

Dahilî büyük bir ihtişam.

Merdivenlerde mızraklılar, büyük tüyleri altında hareketsiz, yaldızlı mumyalar gibi birer saf teşkil ediyorlar. Biraz da masal kahramanı Alaeddin[1] kıyafetinde zâbitler kendilerine işaretlerle kumanda etmekteler.

Sultan ciddi, solgun, yorgun, âdeta yıkılmış gibi oturmuş.

Kısa bir tören, derin selâmlar: geri geriye, yere kadar eğilmiş çekilmeler!..

Kahve Boğaz'a nazır bir büyük salonda veriliyor.

Uçları sedef ve mücevherle süslü ve ocakları gümüşten tepsiler üzerinde duran iki metro uzunluğundaki çubukları diz

---

1– Binbir gece masallarının şahıslarından biri.

çökmüş uşaklar yakıyor.

Kahve fincanlarının altındaki zarflar işlenmiş gümüşten, penbe işlenmiş büyük elmaslarla çevrili ve pek kıymetli taşları var.

XIII

İhtiyar Abid Efendi'den daha talihsiz bir kocayı bütün İslâm Âlemi'nde insan boşuna arayacaktır. Bu ihtiyar daima uzaktadır, daima Asya'dadır! En yaşlısı otuz yaşında olup gerçekten ender bir hal olmak üzere birbirleriyle usta hırsızlar gibi gayet iyi anlaşan ve hareketlerinin sırlarını karşılıklı muhafaza eden dört zevcel.

İçlerinden en genç ve güzel olanı bulunmakla beraber, Aziyâde fazla bir çekememezliğe hedef değildir ve esrarı ele verilmemektedir.

Esasen de, mâhiyeti tamamen bilinmeyen bir merâsim kendisine ötekiler gibi «hanım» ve «zevce» ünvanını verdiği için onlara eşit bulunmaktadır.

XIV

Aziyâde'ye dedim ki:

«– Efendinin evinde ne yaparsın? Uzun günlerinizi haremde nasıl geçirirsiniz?»

Bana cevaben

« –Ben mi?» dedi. «İçim sıkılır. Seni düşünürüm Loti. Resmine bakarım. Saçlarına dokunurum. Yahud da orada bana refakat etmeleri için buradan götürdüğüm sana âit muhtelif küçük eşya ile oynarım.»

Birisinin saçlarına ve resmine sahip olmak Aziyâde için şimdiye kadar hiç düşünmemiş olduğu tamamiyle garip bir şeydi. Bu O'nun islâmî fikirlerine ters düşen bir şey, bir nevi

dehşetle karışık bir çekicilik bulduğu kâfirce bir yenilikti.

Kendi saçlarından bir miktar almaklığıma müsaade etmesi için beni pek sevmesi icap ediyordu! Bu saçı yeniden çıkmadan ölebilmesi ve bir kâfir tarafından bir tutam saçı dibden kesilmiş bir halde bir başka âleme çıkılması ihtimali, bu düşünce kendisini ürpertip titretiyordu.

Kendisine şunu da dedim:

«–Ya ben Türkiye'ye gelmeden evvel ne yapardın Aziyâde?»

«– Loti o zamanlarda âdeta küçük bir kızdım. Seni ilk defa gördüğüm zaman, Abid'in hareminde bulunuşumdan beri belki on ay bile olmamıştı ve henüz sıkılmıyordum. Sigara veya haşhaş içmek, hizmetçim Emine ile kâğıt oynamak, yahud Hatice'nin pek güzel anlattığı siyah adamlar memleketine âid garip hikâyeler dinlemek üzere dairemde divanımın üstünde otururdum.

«– Fenzilé Hanım bana nakış işlemeği öğretirdi. Sonra başka haremlerin hanımlarını ziyaret veya onların ziyaretlerini kabul ettiğimiz olurdu.»

«Efendimizin yanında yerine getirmemiz gereken hizmetimiz de vardı ve nihayet bizi gezdirmek üzere arabamız emrimizi beklerdi. Kocamızın arabası her gün birimize aittir. Fakat dördümüz beraber çıkmak ve gezintilerimizi beraber yapmak daha iyi oluyor.

Aramızca oldukça pek iyi anlaşırız.»

«Beni çok seven Fenzilé Hanım haremin en yaşlı ve itibarlı hanımıdır. Pek hiddetlidir ve bazen büyük öfkelere kapılır ama yatıştırması kolaydır ve bu hâli devam etmez. Ayşe dördümüzün en fenasıdır; fakat herkese ihtiyacı vardır ve içimizde en suçlusu olduğu için gayetle aşağıdan alır. Bir kere sevgilisini dairesine getirmeğe cür'et etti!..»

Sadece sevgilimin mevcûdiyetini geçirdiği yer hakkında bir fikir sahibi olmak üzere bir kere Aziyade'nin dairesine girmek

benim için de çok kere isteyip düşündüğüm bir şey olmuştu.

Bu istek üstünde çok tartışmış, **Fenzile Hanım**'ın reyine bile başvurmuştuk. Fakat bunu kuvveden fiile çıkarmamıştık ve Türkiye âdetleri üzerinde bilgim arttıkça daha çok takdir ediyorum ki, bu çılgınca bir şey olurdu.

Aziyâde sözlerinin sonunda bir hükme varıp dedi ki:

«– Haremimiz, karşılıklı sabrımız ve aramızda geçerli iyi muamele bakımından her tarafta bir örnek olmakla meşhurdur.

«– Her halde hazin bir örnek!»

«– Böyle haremler İstanbulda çok mudur?»

«– Fenalık bu hareme ilk önce güzel **Ayşe Hanım**'ın vasıtası ile girmiştir. Bulaşmanın iki yılda o kadar büyük gelişmeleri oldu ki, bu ihtiyarın evi artık bütün hizmetkârların günah ve fesat âleti oldukları bir entrika yuvasıdır. Etrafı o kadar iyi örtülmüş ve manzarası bu kadar sert olan bu büyük kafes gizli kapı ve gizli merdivenleri bulunan bir nevi hileli bir kutu olmuştur! Mahpus kuşlar içinden tehlikesizce çıkabilmekte ve gök yüzünün bütün istikametleri boyunca uçabilmektedirler.

XV

İstanbul, 25 Aralık, 1876

Pek aydınlık, pek yıldızlı, pek soğuk olan bir güzel Noel gecesi.

Saat 11 de, üzerindeki alemi ay ışığında parlıyan eski Fındıklı Câmii'nin önünde Deerhound'dan bindiğim kayığı terkediyorum.

Ahmed beni orada bekliyor ve Türk mahallerinin acaip sokaklarından elimizde fenerlerle Beyoğlu'na doğru çıkmağa başlıyoruz.

Köpekler arasında büyük heyecan! İnsan kendisini resimleri **Gustave Doré** tarafından yapılmış bir garip hikâye

içinde geziyor sanabilir!

Yukarıda, Avrupa şehrinde, vatanın her köşesinde tes'id edilenlere benzeyen bir Christmas gecesine davet edilmiştim.

Heyhat! Çocukluğumun Noel geceleri!.. Bunlardan hâlâ ne tatlı bir hatıra saklıyorum.!...

XVI

Loti'den Plumkett'e

Eyüp, 27 Eylûl 1876.

Aziz **Plumkett**!..

İşte bu zavallı Türkiye meşrutiyeti ilân ediyor! Bu nereye doğru bir gidiştir ve hangi asırda Dünya'ya geldik, sorarım size? Meşrutî bir Sultan, bu idare şekli hakkında bana verilmiş olan bütün fikirleri büyük bir şaşkınlığa uğratıyor.

Eyüp'te insanlar bu vak'adan dolayı üzüntü içindedirler. Bütün iyi müslümanlar Allah'ın kendilerini terk eylediğini ve padişahın aklını kaybettiğini düşünüyorlar. Ben ki bütün ciddî şeyleri ve bilhassa siyaseti bir oyun ve alay telâkki ederim, sadece bu yeni sistemin tatbiki yüzünden Türkiye'nin kendine has husûsiyetlerinden pek çok şey kaybedeceğini kendi kendime söylüyorum.

Bugün bazı dervişlerle beraber Muhteşem **Süleyman**'ın Türbesi'nde oturmuştum. Kur'anı tefsir etmekle beraber biraz politika yapıyorduk ve diyorduk ki, ne huzurunda oğlu **Mustafa**'yı boğduran o büyük hükümdar, ne de sivri burunların hâkimiyetini icad eden zevcesi **Roxelane** meşrutiyeti kabul etmezlerdi; Türkiye Parlamento rejimi ile mahvolacaktır!.. Bu görüş şüpheden çok uzaktır.

XVII

İstanbul, 27 Eylûl, Hicretin
1293'üncü yılının zilhicce 7'si

Ânidcn boşalan bir yağmurdan korunmak üzere Bayezid Câmii'nin yakınında bir türk kahvesine girmiştim.

Bu kahvede eski sarıklılar ve eski beyaz sakallılar vardı. Gazeteleri okumak veya yağmur altında geçenleri buğulanmış camlar arkasından seyretmekle meşgul bir halde oturan ihtiyarlar, hacıbabalar vardı. Yağmura tutulmuş türk hanımları pabuçlarının ve kayan takunyalarının kendilerine müsaade ettiği nispette sür'atle koşuyorlardı. Caddede büyük bir karışıklık ve kalabalıkta büyük bir itişip kakışma görülüyordu. Yağmur bardaktan boşanırcasına yağıyordu.

Etrafımda oturmakta olan ihtiyarları gözden geçiriyordum: kıyafetleri iyi eski zaman modalarına tam bir uygunluk gösteriyordu. Büyük gümüş gözlüklerine, ihtiyar profillerinin hatlarına kadar her şeyleri eski idi. Kadim mânasına gelen ve hürmetle telâffuz edilen bu «eski» kelimesi Türkiye'de eski âdetler kadar eski kıyafetlere ve eski kumaşlara da taallûk eder. Türkler'de geçmiş aşkı, hareketsizlik ve sükûnet aşkı vardır.

Birdenbire top gürültüsü, Serasker Kapısı'ndan gelen top sesleri duyuldu. İhtiyarlar işi bildiklerini haber veren işaretler ve alaylı tebessümlerle bakıştılar.

İçlerinden bir tanesi işi ciddiye almayan bir ifadeyle eğilerek;

«– Mithat Paşa'nın meşrutiyetine selâm!..» dedi.

Bir başka yeşil eski sarıklı:

«– Meb'uslar! Bir kanun-ı esasî!.. Eski zaman halifelerinin milletvekillerine ihtiyaçları yoktu.

«*Vay, vay, vay, Allahım!...* Kadınlarımızda sokaklarımızda yaşmaklarla dolaşmazlar ve müminler namazlarını daha intizamla kılarlardı; Moskoflar da daha az küstahdılar!»

Atılan bu toplar, padişahın kendilerine bütün Avrupa meşutiyetlerinden daha geniş ve daha hür bir meşrutiyet vermekte olduğunu müslümanlara bildirmekte idi!. Bu ihtiyar Türkler hükümdarlarının bu hediyesini pek soğuk kabul ediyorlardı.

Ignatief'in Rusya elçisi olmanın bütün kudretiyle geciktirmiş olduğu bu vak'a çok zamandan beri bekleniyordu. O günden itibaren Babıâli ile Çar arasında harbi, sözü söylenmeden ilân edilmiş addetmek kaabil oldu ve sultan silâhlanmayı daha da hızlandırdı.

Alaturka saat yedi buçuk, takriben öğle vakti idi. İlân, Bab-ı Âli'de, Topkapı'da vukua gelmişti. Bu bardaktan boşanırcasına yağan yağmur altında oraya koştum.

Vezirler, paşalar, bütün memurlar, bütün büyük resmî mevki sahipleri, büyük üniforma ile yaldızlar içinde, saray mızıkacılarının toplanmış bulundukları büyük Topkapı Meydanı'nda biraraya getirilmişlerdi.

Gökyüzü siyah ve karışıktı. Yağmur ve dolu bol bol düşüyor ve bütün bu âlemi suya garkediyordu. Bu sağanaklar altında millete Kanun-i Esâsî okunuyordu. Sarayın bu levhayı kapatan mazgallı duvarları bu ihtilâl havası yayan sözleri İstanbul'un göbeğinde duymaktan pek hayrete düşmüşe benziyorlardı.

Bağırmalar, yaşasınlar ve borazan sesleri bu garip töreni tamamladı ve iliklerine kadar ıslanmış bulunan bütün hazır bulunanlar gürültülerle dağıldılar.

Aynı saatte, İstanbul'un öteki ucunda, Bahriye Nezâreti Binası'nda, milletlerarası konferans azası toplanmış bulunuyordu.

Bu, kasden ve tesir yapmak üzere tertip edilmiş bir işti: Top sesleri Hariciye Nâzırı Saffet Paşa'nın murahhaslara nutku ortasında duyulacak ve nutkunu bir neticeye bağlaması hususunda kendisine yardım edecekti.

XVIII

İstanbul'un ortasındaki yükseklikçe bir koca meydan olup, bahçeleri üzerinden bakışın Asya Dağlarına kadar uzandığı büyük Seraskerlik Meydanı'nın o gece aldığı manzarayı hiç bir zaman unutmıyacağım. Arapkârî revaklar, acîp biçimle yüksek kule büyük bayram gecelerinde olduğu gibi ışıklandırılmıştı. Gündüzün sağnak yağmuru bu yeri bütün bu ateş hatlarının aksettiği bir hakikî göl haline getirmişti!. Büyük ufkun etrafında göğe doğru yükselen câmilerin kubbe ve sivri minareleri, üzerlerinde havaî ışık tacları bulunan uzun dallar halinde yükseliyorlardı.

Bir ölüm sükûnu bu meydan üzerinde hüküm sürüyor ve burası gerçek bir çöle benziyordu.

His olunmıyan bir rüzgârla süprülmüş bir semadan iki siyah bulut geçiyor ve Ay gelip bunların üzerine mavimtırak hilâlini yerleştirmiş bulunuyordu. Bu hâl, milletler tarihinde bir büyük vak'anın ortaya çıkacağı zamanlarda tabiatın arz ettiği her zaman rastlanmıyan manzaralardan birini oluşturmaktaydı.

Büyük bir gürültü, ayak ve insan sesleri gürültüsü duyuldu. Fenerler ve bayraklar taşıyarak bir hoca gürûhu merkez kapılarından içeri giriyorlardı;

«– Yaşasın sultan! Yaşasın Mithat Paşa! Yaşasın meşrutiyet! Yaşasın harb!» diye bağırmakta idiler.

Bu adamlar, kendilerini hür zannetmekten adeta sarhoş gibiydiler ve ancak geçmişi hatırlayan bazı eski Türkler bu heyecanlı halkın koşuşuna bakarak omazlarını silkiyorlardı.

Hocalar,

«– Gidip Mithat Paşa'yı selâmlıyalım!..» diye bağrıştılar.

O zaman o kadar iktidara sahip bulunup bir kaç hafta sonra da sürgüne gidecek olan bu sadrazamın mütevâzi ikametgâhına varmak üzere sol taraftan tenha sokaklara saptılar.

Yaklaşık iki bin sayısında olan hocalar büyük câmie

(Süleymaniye) hep birlikte namaz kılmaya gittiler. Oradan Abdülhamid'i alkışlamak üzere, Dolmabahçe'ye gitmek için Haliç'i geçtiler.

Meşrutiyet yanlısı hükümdarı heyecanlarla alkışlamak üzere sarayın parmaklıkları önünde her hey'etin meb'usları ve karışık bir büyük halk kütlesi, kendiliğinden toplanmıştı.

Sonraları halkın o kadar öfkesine uğrayacak olan **Lord Salisbury**'yi, İngiltere ve Fransa büyük elçiliklerini geçerken alkışlamak üzere, Beyoğlu caddesi yoluyla bu kalabalık İstanbul'a döndü!..

Halka nutuk söyleyen hocalar diyorlardı ki:

«– Ancak bir kaç yüz kişiden ibaret olan ecdadımız bu memleketi dört asır önde fethettiler. Biz bir kaç yüz bin kişi olduğumuz halde O'nu ecnebinin istilâ eylemesine müsaade mi edeceğiz? Haysiyet ve şerefe aykırı şartları kabul edecek yerde hepimiz, İslâm ve hıristiyan, cümlemiz vatanımız için ölelim...»

XIX

Sultan **Mehmed Fâtih**'in câmii bizi, **Ahmed**'le beni, gümüşe çalar renkte büyük kapılarının önünde çoğu zaman oturmuş, Güneş'in altında ve hayattan endişesiz, hiç bir lisana tercümesi kaabil olmayan bir kararsız hülya takip etmek üzere uzanmış bulur.

Mehmed Fatih Meydanı eski İstanbul'un tâ yukarısında, keşmir kaftanları giymiş ve başlarında geniş beyaz sarıklar taşıyan kimselerin gezip dolaştıkları geniş mesafeler işgal eder. Merkezinde yükselen câmi İstanbul'un en büyük câmilerinden ve en ehemmiyetli olanlarından biridir.

Büyük meydan, arı kovanlarının sıralanmasına benzeyen ve üzerlerinde bir sürü taştan kubbenin yükseldiği esrarlı duvarlarla kuşatılmıştır. Bunlar hocaların oturdukları yerlerdir.

Hıristiyanlar buralara kabul edilmezler.

Bu mahalle tamamiyle Doğu üslubunda bir hayat ve hareketin merkezidir. Develer, yeknesak çıngıraklarını şıngırdatarak bu meydanı sâkin adımlarla katederler. Mukaddes şeylerden bahsetmek üzere dervişler gelip otururlar ve buraya Batı'dan henüz hiç bir şey gelmemiştir.

XX

Bu meydan yakınında, yeşil otun ve yosunun bittiği yarı karanlık ve yolcusuz bir sokak vardır. Aziyade'nin de oturduğu ev oradadır. Bu yerin çekiciliğinin benim için hikmeti budur. Onun huzurundan mahrum bulunduğum uzun günleri burada, ondan daha az uzakta, herkesin meçhulü ve her şüpheden beri olarak geçiririm.

XXI

Aziyade çoğu zaman sessizdir ve gözleri daha mahzundur.

Dedi ki:

«–Nen var Loti, niçin böyle sürekli neş'esizsin? Mademki gittiğin zaman ölceğim, böyle neş'esiz olmak bana düşer.»

Sonra, gözlerini gözlerimin üzerinde o kadar içe işleyici ve ısrarla tuttu ki; bu bakış altında başımı çevirdim.

Dedimki:

«– Sevgilim ben, sen burada olunca hiç bir şeyden şikâyet etmem ve bir kıraldan daha bahtiyarım!..»

«– Öyle ya, senden fazla sevilen kimdir Loti? Kimi kıskanabilirsin? Hattâ sultana bile gıpta edebilir misin?»

Bu doğru: Sultan, Osmanlılar için Dünya üzerinde saadete en çok erişmiş olması icap eden adam, kendisini kıskanabileceğim bir adam değildir; yorgun ve ihtiyarlamıştır ve fazla olarak bir meşrutiyet hükümdarıdır.

«– Aziyâde,» dedim, «sanırım ki: bütün mâlik olduğu şey-

leri, hatta Padişah, bir el kadar geniş olan yakutunu, hattâ Kanun-i esasî ve parlementosunu padişah benim hürriyetime ve gençliğime sahip olmak için verecbilir!..»

«Sana sahip olmak için!» demeği arzu ediyordum. Fakat şüphesiz ki; padişah bir genç kadına, o ne kadar sevimli olursa olsun pek az ehemmiyet verecektir. Bundan dolayı bu opera-komik sözü söylemekten korktum. Hem kıyafetim de bu hususa imkân vermiyordu. Bir ayna beni hoşa gitmeyecek bir şekilde yansıtıyordu ve kendi üzerinde Aubert'in bir parçasını okumaya hazır bir genç tenor tesiri uyandırıyordum.

İşte bazan kendimi türklük rolümde böyle ciddiye alamıyorum. Ârif'in sarığı altından, Loti kulağının ucunu çıkarıyor. Kendi varlığıma dönüveriyorum ve bu dönüş hazin ve karşı konulmaz bir his oluyor.

XXII

Ceket veya şapka giyen herkese çok kıymet vermiş, bu şeyleri gurura lâyık görmüştüm. Hiç kimse benim için kâfi derecede parlak ve asil değildi. Kendimle eşit bulunanları çok aşağılayarak dostlarımı en ince kimseler arasından seçtim. Burada, halk adamı ve Eyup hemşehrisi oldum!.. Kayıkçılarla balıkçıların mütevâzi hayatlariyle, hattâ onların cemiyet ve zevkleriyle kanaat ediyorum.

Akşamları kahveci Süleyman'ın yerine Türk kahvehânesine Samuel ve Ahmed'le beraber geldiğim zaman, ateşin etrafında halkayı genişletiyorlar. Bütün aradakilere el veriyorum ve kış geceleri hikâyecisini (nakli sekiz gün süren ve içinde cinlerle periler bulunan uzun hikâyeleri) dinlemek üzere oturuyorum. Saatler orada sâkin ve nedâmetsiz geçiyor: Onların arasında kendimi rahat ve hiç bir şeyi yadırgamaz hissediyorum.

Ârif ile Loti birbirlerinden çok farklı kimseler oldukları için

Deerhound'ın ayrılış günü Ârif'in evinden çıkmaması yetecekti. Şüphesiz ki O'nu bu evde aramağa hiç kimse gelmiyecekti. Ancak, Loti ortadan kaybolmuş, ebediyen kaybolmuş bulunacaktır.

Aziyâde'den gelen bir fikir bazan zihnime kabulü pek mümkün şekiller içinde görünmektedir.

Onun yanında ve artık İstanbul'da değil, fakat sahildeki her hangi bir Türk köyünde kalmak, halk tabakalarından birinin temiz ve sağlam hayatiyle Güneş ve açık hava içinde yaşamak; gelecek endişesi olmadan yaşamak! Ben kendi hayatımdan ziyade bu hayat için yaradıl-mışım!. Vücud ve adele çalışması olmayan her işe karşı nefret ve dehşetim var!.. Her fenne karşı nefret ve dehşetim var!.. Cemiyetce kabul edilmiş bütün vazifelere ve Batı memleketlerimizin bütün sosyal mükellefiyetlerine karşı kinim var.

Türkiye'nin güneyindeki bir yerde, semanın daima berrak ve Güneş'in daima sıcak olduğu bir yerde, ceketi yaldızlı bir kayıkcı olmak...

Nihayet bu kaabil olabilir ve orada başka yerlerden daha az betbaht olurum.

Dedim ki:

«– Sana her şeyimi, mevkiimi, ismimi ve memleketimi hayıflanmadan bırakacağıma yemin ederim, Aziyâde.!.. Dostlara gelince, dosta sahip değilim ve bunun gözümde hiç bir ehemmiyeti yoktur. Lâkin İhtiyar bir anam var.»

Bunun büsbütün imkânsız olmadığını belki anlamış bulunmakla beraber, Aziyâde, beni burada tutmak için hiç bir şey yapmadı!. Fakat kendisi hiç bir zaman buna sahip bulunmamış olmakla beraber, zavallı çocuk, bir ihtiyar annenin ne demek olduğunu bir ruh sezişiyle hissediyor. Âlicenaplık ve fedakârlık hakkında fikirlerin onda başkalarında olduğundan fazla değeri var. Çünkü bunlar kendi kendilerine ve hiç kimse bunları ona vermeğe çalışmadan kendisine gelmişlerdi.

XXIII

Plumkett'den Loti'ye

Liverpul, 1876.

Azizim Loti!..

Figaro dâhi bir adamdı: O kadar çok gülerdi ki, ağlamağa hiç vakti bulunmazdı. Hareket düsturu, bütün düsturların en iyisidir. Bunu o kadar iyi takdir ediyorum ki, ben de aynısını tatbik etmeye çalışıyor, az çok da başarılı oluyorum.

Yazık ki, uzun zaman aynı şahıs olarak kalmak benim için çok müşkül. Pek çok zaman **Figaro'nun** neş'esi beni terkediyor ve o vakit betbahtlık peygamberi **Jérémie** veya üzerine ulvî elin inmiş olduğu **Davud** beni yakalıyor, bana mâlik oluyorlar. Konuşmuyorum, bağırıyorum, kükriyorum! Yazmıyorum, yazmak istesem ancak kalemimi kırabilir ve hokkamı fırlatabilirim. Yumruğumu muhayyel bir vücûda, bütün ıztıraplarımı kabahatleri yüklenmekte ideal birine maledecek büyük adımlarla dolaşıyorum. Mümkün olan her türlü acaiplikleri yapıyorum. Kapalı kapılar arkasında en çılgınca sözler söylüyor ve bundan sonra teselliye ulaşmış bir halde ve daha doğrusu yorgun, sükûn bulmuş ve makul oluyorum.

Garip bir mahluk olduğumu ve belki bir deli olduğumu bana yine tekrar edeceksiniz. Bu söze cevaben diyeceğim ki:

«– Evet, fakat zanettiğinizden çok az! Meselâ sizden çok az.»

Benim hakkımda bir hüküm vermeden evvel beni bilmek, beni biraz tanımak ve mâkul olarak yaratılmış bir şahıstan bugünkü ben olan garip insanı hangi şartların vücûde getirebilmiş bulunduğunu bilmek lâzımdır. Teslim edin ki; biz irsî temâyüllerimizin oluşturduğu iki unsur ve âmilin eseriyiz. Yahud Dünya sahnesine çıkarken getirdiğimiz sermayenin her tesiri kabul ve muhafaza eden pilâstik bir madde gibi bizi

şekillendiren ve bize vücud ve mâhiyet veren hayat şart ve tesadüflerinin bir mahsulüyüz. Bu şart ve tesadüfler benim için ancak bir ıztırap olmuştur. Alışılmış ifadeyi kullanmak üzere diyeyim ki, ben felâket mektebinde yetiştim. Bildiğim her şeyi kendi zararıma öğrendim. Bundan dolayı da iyi bilirim ve bildiklerimi bazan biraz kat'î ve sert bir şekilde ifade edişim bundandır. Eğer bazan sözüme âdeta bir kanun şekli verir gibi bir halim varsa, bu çok ıztırap çekmiş olduğum için benden az ıztırap çekmiş olanlardan fazla bilmek ve bildiğim şeyler hakkında onlardan iyi konuşmak iddiasında bulunduğumdan ileri gelmektedir.

Benim için bu Dünya'da ümit yoktur ve hararetli bir imanın kendilerinin hayat mücadeleleri ortasında kuvvetli ve hâlikin son hükmünde daima âdil olduğuna emin kıldığı kimselerin tesellisine mâlik değilim.

Bununla beraber küfür etmeden yaşamaktayım.

Bu sürekli örselenmeler ortasında gençliğin zanlarını, heyecanını ve mânevî tazeliğini muhafaza edebildim mi? Biliyorsunuz ki; hayır!. Yaşımın artık mizacıma uymayan zevklerinden vaz geçtim. Bir genç adamın görüntü ve tavırlarını kaybettim ve bundan sonra gayesiz ve ümitsiz yaşamaktayım. Fakat bu sizin bulunduğunuz hale kadar gelmiş olduğumu ve her şeyden nefret ettiğimi mi gösterir? Her iyi olan şeyi inkâr eden, fazileti inkâr eden, hayvan gibi mahlûkata bizi üstün kılan her şeyi inkâr eden bir hale geldiğimi mi gösterir? Anlaşalım dostum; bu noktalar üstünde sizden tamamiyle farklı düşünüyorum. İtiraf ederim ki; bu Dünya işleri hakkındaki tecrübeme rağmen (bu kadar tecrübeyi temenni ederim ki iktisap etmiyesiniz, çünkü insan bunu çok pahalıya ediniyor.) bütün bu şeylere ve daha başka şeylere hâlâ inanıyorum.

Londra'da Georges sizden yeni almış bulunduğu mektubu bana okuttu.

Bu mektuba hoş bir şarette tasvirler ve bir türk kadını ile sevda macerasının tafsilâtiyle başlıyorsunuz. Georges'la ben Doğuya âid büyük bir karınca yuvasının bütün garabetlerle dolu dehlizleri arasından sizi takip eyliyoruz. Bize çizdiğiniz levhalar karşısında ağzımız açık kalıyor. Achille'in Homère tarafından o kadar incelikle şarkılaştırılan kalkanını düşündüğüm gibi sizin üç hançerinizi düşüyorum! Hem sonra, belki gözünüze bir toz parçası kaçtığı için, belki mektubunuzu siz bitirmek üzere iken lâmbanız is vermeğe başladığı için, son asırda meydana çıkarılmış harcı âlem sözlerden bir seriyi bize fırlatarak sözü bitiriyorsunuz.

Neticesi bütün mevcud şeylerin mahvı olacak olan metaryalizmin beylik sözlerine İnyorinten biraderlerin beylik sözlerinin şayân-ı tercih olduklarına cidden inanırım. On sekinci asırda bu materyalist fikirleri kabul ederlerdi. Allah, tetkiksiz kabul edilmiş bir şeydi!. Ahlâk iyi düşünülmüş menfaat, cemiyet usta adam için geniş bir işletme sahası olmuşlardı. Bütün şeyler yenilikleri ve en ahlaksız hareketlerin karşılandıkları tasvip ve kabulle bir çok kimselere çekici görünüyordu. Hareketlerinize hiç bir şeyin mâni olmadığı ve her şeyin yapılmasına müsaade olunduğu mes'ud devir!. Her şeye hattâ en az tuhaf şeylere bile gülünebilirdi! Bu hal devam ederken ihtilâlin satırı altında o kadar çok baş düştü ki; kendi başlarını muhafaza edenler nihayet düşünmeğe başladılar. Sonra bir değişme devri geldi ve bilmediği geçmişe hasret çeken, anlamadığı hâle lânet eden, tahmin etmediği gelecekten şüphe eden manevî vereme uğramış, meşrutiyet derdine tutulmuş bir neslin meydana çıktığı görüldü. Bir romantikler nesli, hayatlarını gülmekle, ağlamakla, dua etmekle, küfür etmekle, bir gün beyinlerine bir kurşun sıkmak üzere tatsız şikâyetlerini her makam üstünden terennüm etmekle geçiren küçük delikanlılar nesli.

Dostum bugün insanlar çok daha akıllı ve daha amelîdirler. Bir adam olmaktan evvel, nasıl isterseniz bir *nevi adam* veya

hususî bir hayvan olmağa çalışılıyor. Her şey hakkında şahsî vaziyetle alâkalı kesin hükümler veya tetkiksiz kabul olunmuş fikirler hasıl edilmeğe çalışılıyor. Muayyen bir toplum ve âleme intisap ediliyor; onun fikirleri kabul ediliyor. Bu suretle içinde yaşadığımız çevreye uygun düşen bir nevi zihin şekli ve yahud, eğer ifadeyi tercih ederseniz, bir budalalık nevi kazanıyorsunuz! Sizi anlıyorlar, siz başkalarını anlıyorsunuz!. Bu sûretle onlarla mahrem bir anlayışa giriyorsunuz ve hakikaten topluluklarının bir uzvu oluyorsunuz. İnsan kendini banker, mühendis, kalem memuru, bakkal, asker... ne bileyim bir şey yapıyor, fakat hiç olmazsa insan bir şey oluyor, bir şeye benziyor, insanın başı muayyen bir yerde oluyor. İnsan hiç bir şeyden şüphe etmiyor; edası ile mükellef bulunulan vazifeler hasebiyle insan tamamiyle tayin edilip çizilmiş bir hareket çizgisine sahip oluyor. Felsefe, din, siyaset sahalarında insanın duyabileceği şüpheler, çocukca ve namuslu medeniyet nezaketleri bunları doldurmağa hazırdır. Bu sûretle ehemmiyetsiz şeyler için üzüntü çekmiyorsunuz. Medeniyet bütün zamanınızı alıyor; büyük sosyal makinenin bin bir çarkı sizi yakalıyor; mesafe içinde çalkalanıyorsunuz!. İhtiyarlık sayesinde de zaman geçince yorgun düşüyorsunuz; kendiniz kadar ahmak olacak çocuklar yapıyorsunuz. Sonra nihayet kilisenin dualarına hak kazanmış bir halde ölüyorsunuz!. Tabutunuz takdis edilmiş suya garkediliyor!. Tabutunuzun etrafında, mumların ışığı altında arı vızıltısı gibi lâtince tegannilerde bulunuluyor. Hayatınız esnasında iyi bir adam idiyseniz sizi görmeğe alışkın olanlar sizi arıyor. Bazıları hattâ sizin için tam bir samimiyetle ağlıyorlar. Hem sonra sizden miras da yeniyor.

Dünya'nın gidişi işte böyle!

Fakat dostum, bütün bunlar Dünya'da gayet mert insanlar gayetle namuslu, fıtraten iyi, iyiliği bundan aldıkları şahsî zevki için yapan insanlar; ceza görmiyeceklerinden emin bu-

lundukları takdirde de ihtiraslarının kendilerini sevk edebileceği hareketlere karşı sürekli bir gözetleme oluşturan bir vicdana malik bulundukları için çalmayan ve öldürmeyen insanlar var!. Sevmeğe, vücud ve ruhlarını adetâ feda etmeğe kaadir insanlar; Allah'a inanan ve Hıristiyanlık şefkatini yaşayan papaslar, bir kaç zavallı hastayı kurtarmak için salgınları küçümseyen doktorlar, zavallı yaralılara bakmak için orduların ortalarına giden rahibeler, servetinizi kendilerine teslim edebileceğiniz bankerler, size servetlerinin yarısını teslim edebilecek dostlar, bulunmasına mani değildir. Bütün küfürlerinize rağmen size hududsuz bir muhabbet ve vefa takdim edebilecek insanlar da vardır!. Bunları daha uzakta aramamak üzere meselâ ben varım.

Bundan dolayı bu hasta çocuk hicivlerini terk ediniz. Bunlar, düşünecek yerde hayâl etmenizden, mantık yerine ihtirası takip etmenizden ileri gelmektedir.

Böyle konuşurken kendi kendinize iftira ediyorsunuz. Eğer mektubunuzun sonundaki her şeyin doğru olduğunu, sizin tasvir ettiğiniz şekilde kabul ettiğimi söyliyecek olsam, hemen itiraz etmek, bütün bu korkunç itiraflardan bir kelimeye inanmadığınızı, bunun öteki kalplerden daha ince olan bir kalbin bir nevi gösterisi olduğunu, ıztıraptan düşmüş bir hassasiyeti yükseltmek için muztarip bir gayretten ibaret bulunduğunu bildirmek üzere derhal bana yazardınız.

Hayır, hayır, dostum!. Ben size inanmıyorum ve siz de kendi kendinize inanmıyorsunuz. Siz iyisiniz, siz muhabbet dolusunuz, siz hassas ve nâziksiniz. Ancak ıztırap çekiyorsunuz. Bundan dolayı da sizi afvediyorum, sizi seviyorum ve dostluk, menfaat hislerine aldırmadan ve vefakârlık hakkında her şeyi inkârlarınıza karşı canlı bir itiraz olarak ileri sürüyorum.

Bütün bu şeyleri inkâr eden, sizin nefsinize düşkünlüğünüzdür! Siz değilsiniz. Yaralı gururunuz sizden hazinelerinizi

gizlettiriyor ve «gururunuz ve sıkıntınız tarafından halk edilmiş» sahte mahlûku kasden teşhir ettiriyor.

Plumkett.

XXIV

Loti'den William Brown'a

Eyüp, Aralık, 1876.

Aziz dostum,

Dünyada bulunduğumu size hatırlatmağa geliyorum! Ârif Efendi ismi altında Eyup'te Kuruçeşme sokağında oturuyorum. Bana birkaç satır yazarsanız, beni çok sevindirmiş olursunuz.

Konstantaniye'ye İstanbul tarafından çıkarsınız; dört kilometre kadar çarşı ve câmii geçer, çocukların görülmemiş şapkanızı çakıl taşlarına nişangâh olarak alacakları mukaddes Eyup Mahallesi'ne gelirsiniz. Size derhal gösterecekleri Kuruçeşme sokağını sorarsınız; bu sokağın nihayetinde badem ağaçları altında bir mermer çeşme bulursunuz. Evim bunun yanındadır.

Burada size evvelce bahsetmiş olduğum ve kendisini pek sevdiğim o Selânikli genç kadınla beraber oturmaktayım. Bu evde geçmişteki nankörleri unutmuş bir halde, âdeta bahtiyar yaşıyorum.

Doğu'nun bu köşesine beni ne gibi şartların getirmiş olduğunu da, bir zaman için Doğu'nun lisan ve alışkanlıklarını –hattâ ipek ve sırmadan güzel elbiseleriyle beraber– nasıl olup benimsemiş olduğumu da size anlatmıyacağım.

Sade yalnız bu 30 Aralık akşamında vaziyetin ne olduğunu söyleyim: Güzel soğuk hava, mehtap!. Etrafda dervişler yeknesak bir sesle bir şeyler okumaktalar! Bu her gece kulağıma

yansıyan âşina bir gürültüdür. Kedimle uşağım, biri ötekini taşıyarak müşterek dairelerine çekildiler.

Bir halı ve yastık yığını üzerine bir Doğu kızı, nasıl otursa öyle oturmuş olan Aziyâde gayetle mühim bir iş olarak tırnaklarını portakal kızılına boyamaktadır. Ben sizi, Londra'daki hayatımızı, bütün münasebetsizliklerimizi hatırlıyorum. Bana cevap vermek lûtfunda bulunmanızı rica ederek size yazıyorum.

Mektubumun başlangıcından bunu anlayabilmeniz mümkünse de, henüz tam kesin bir şekilde müslüman değilim. Sade iki muhtelif şahsiyeti aynı zamanda yürütüyorum ve henüz – fakat kabil olduğu kadar az müddetler esnasında – denizci teğmen Mösyö Loti'yim.

Adresimi Türkçe olarak yazmakta zahmet çekeceğiniz için bana hakikî ismimle Deerhound yahud Britanya Büyük Elçiliği aracılığıyla yazınız.

XXV

77 senesi nefis bir günle, bir bahar günü ile başlıyor.

Gündüz Beyoğlu'nun Batı çevresinde, Batı âdetlerine karşı bir hoşgörü kalıntısının beni yapmağa mecbur bıraktığı bazı ziyaretleri yerine getirdikten sonra akşam mezarlıklar ve Kasım Paşa yolu ile Eyub'e at üstünde dönüyorum.

Hizmetindeki müteaddid Hırvatların kalabalık muhafazası altında konferanstan dönen Rus elçisi müthiş İgnatief'in kupasiyle karşılaştım. Bir an sonra **Lord Salisbury** yani İngiltere büyük elçisi, her ikisi de gayet heyecanlı bir halde dönüyorlar. Tersane Konferansı toplantısında kavga etmişler ve her şey çok fena bir vaziyette.

Biçâre Türkler kendilerine emredilen şartları ümitsizliğin azim ve idaresiyle reddediyorlar!. Cezelandırılmaları için, kendileri kaanun harici edilmek isteniyor.

Bütün büyük elçiler Avrupalı halka «Canını kurtarmak isteyen kaçsın!» diye bağırıp beraber gidecekler. O zaman müthiş şeyler, büyük bir karışıklık çıkacak ve çok kan dökülecek!..

Allah versin de bu felâket uzağımızdan geçsin!...

Bir daha avdet etmemek üzere – ve belki yarın – Eyup'ten ayrılmak lâzım...

XXVI

Unkapan sedlerini muhteşem bir akşam içinde iniyorduk.

İstanbul'un alışılmamış bir manzarası vardı. Bütün minarelerde müezzinler yabancısı olduğumuz makamlarda bilmediğimiz dualar seslendiriyordu!.. Gecenin bu alışılmadık saatinde bu kadar yüksekten çıkan bu tiz sesler muhayyeleyi endişeye düşürüyordu. Kapılarının önünde toplanmış olan müslümanların hepsi Gökyüzünün bir korkunç noktasına bakıyor gibi idiler.

Ahmed bakışlarımı takip etti ve dehşet içinde elimi yakaladı: demin Ayasofya'nın kubbesi üzerinde o kadar parlak görmüş olduğumuz ay yukarıdaki büyüklük içerisinde sönmüştü!. Artık solgun, soğuk, sönük ve kanlı bir kırmızı lekeden ibaretti.

Gökyüzünün işaretlerinden daha teessüre garkedici bir şey yoktur. Bir şimşek çakışından daha sür'atle peyda olan ilk hissim de bir dehşet hissi oldu. Takvime bakmağı uzun zamandan beri ihmal etmiş bulunduğum için, bu vak'ayı tahmin etmemiş bulunuyordum.

Bunun ne kadar mühim ve korkunç bir hal olduğunu Ahmed bana izah etti: Türk itikadına göre bu esnada Ay kendisini parçalamakta olan bir canavarla mücadele halindedir. Onunla beraber Allah katında niyazda bulunarak ve canavar üzerine kurşun sıkırak kendisini kurtarmak mümkündür.

Gerçekten de bütün câmilerde vaziyetle alâkadar dualar

edilmektedir ve İstanbul'da yaylım ateşi başlamıştı. Bu korkunç hale hayırlı bir netice temin etmek üzere bütün pencerelerden, bütün çatılardan Ay'a tüfekler atılmaktadır.

Evimize varmak üzere Fener'den bir kayığa biniyoruz. Yolda bizi durduruyorlar. Halic'in yarı yolunda zaptiyelerin motoru bize geçidi kapıyor!. Bir Ay tutulma gecesi, kayıkla dolaşmak yasakmış.

Fakat sokakta yatamayız ya! Zaptiye efendilere karşı gayet yüksekten alarak müzakere ediyor, münakaşa ediyoruz. Nihayet cür'et göstermek sayesinde bir kere daha işi hallediyoruz.

Aziyâde'nin bizi keder ve dehşet içinde beklediği eve varıyoruz.

Köpekler Ay'a karşı pek hazin bir tarzda uluyorlar ve bu da vaziyeti karıştırıyor.

Köpeklerin bazı mühim ahvalde kendilerine verilen ve insanlarca görülmesi imkânı olmayan, esrarlı bir ekmeği Allah'dan istemek için böyle ulduklarını Ahmed ile Aziyâde mistik bir eda ile bana öğretiyorlar.

Yaylım ateşine rağmen Ay tutulması seyrini takip ediyor; hattâ bütün yuvarlak, şayan-ı hayret derecede koyu kırmızı olup hava-yı nesimideki vaziyetin eseri olan bir kızıl renkte!..

Eski bir mektep usûlü olarak bu işin bir mum, bir portakal bir ayna vasıtasiyle izahını tecrübe ediyorum.

Bütün mantıkımı sarfediyorum ve talebelerim anlamıyorlar!. Dünya'nın yuvarlak olduğu hakkındaki kabul edilmesi imkânsız faraziye önünde Aziyâde vekar ile oturuyor ve beni ciddî bir adam saymayı katiyyetle reddediyor. Kendi kendimden bir pedagog hissi alıyorum ve bu korkunç manzara önünde çılgınca bir gülme krizine tutuluyorum!. Portakalı yiyorum ve izahlarımı terkediyorum...

Esasen bu ahmak fennin ne faydası var ve kendilerini daha sevimli kılan bu yanlış zannı onlardan niçin alacağım?

Parlak yıldızlar ortasında, bütün semaların en güzelinin üstünde kana bulaşmış tesiri yapmakta devam eden Ay'a işte biz üçümüz de birden, pencereden tüfenk atmağa koyuluyoruz!

XXVII

Ahmed tedavinin muvaffakiyetle neticelendiğini bildirmek üzere saat on bire doğru bizi uyandırıyor: Ay *eyu yapilmiş* (iyi olmuş).

Hakikaten de tamamiyle şifayap olan Ay güzel Doğu şemasından muhteşem bir mavi lâmba gibi parlıyor.

XXVIII

«**Behice** annem» paşa kızı ve dul bir paşa karısı olan seksenlik sakat ve gerçekten harikulâde bir ihtiyar kadındır. Kur'andan daha müslüman ve şeriat kanunundan daha serttir.

Behice Hanım'ın zevci olan müteveffa **Şevket-Davud Paşa** **Sultan Mahmud**'un yanından ayırmadığı devlet adamlarından biri olmuş ve yeniçerilerin öldürülmesi hareketine katılmıştır. Bu esnada padişahın meclisine dahil bulunmuş olan **Behice Hanım** hünkârı bu işe bütün kudretiyle teşvik etmiştir.

Behice Hanım Türk mahallesi olan Cihangir'in dimdik inen bir sokağında, Taksim sırtlarında oturur. Uçurumlara hâkim olan evi dışbudak ağacından hatallarla ve dikkatle kafeslenmiş çıkıntılı iki şahnişine sahiptir.

Oradan Fındıklı Mahalleleri, Dolma Bahçe, Çırağan Sarayları, Saray Burnu, Boğaziçi, mavi bir satıh üzerine konulmuş ceviz kabuğuna benziyen Deerhound ve sonra Üsküdar'la bütün Asya sahili görünür.

Behice Hanım bir koltuğa uzanmış olduğu halde günlerini bir rasathâne dikkati içinde geçirir. **Aziyâde** çoğu zaman ihtiyar dostunun en küçük hareketine dikkat kesilerek ve sözlerini bir kehânetin ilahî kararları gibi âdeta içerek ayaklarının dibindedir.

Mütevâzi genç kadınla sert ve mağrur, asil ve büyük âileden ihtiyar kadının hususiyetleri bir garip haldir.

Behice Hanım bana ancak hakkında dinlediklerimle malûmdur: kâfirler evine alınmazlar.

Aziyâde seksen yaşına rağmen O'nun hâlâ güzel, «güzel kış akşamları gibi güzel» olduğunu kesin bir dille anlatmaktadır.

Aziyâde'nin bana yeni bir fikir, tamamiyle meçhulüm bulunması icap eden şeyler hakkında açık ve derin bazı şeyler ifade ettiği ve kendisine:

«– Bunu sana kim öğretti sevgilim!.» dediğim zaman, cevap verir:

«– Behice annem!.»

«Annem» ve «babam» sıfatları Türkiye'de yaşlı kimselerden bahsolurken, hattâ bu kimseler sizin için alâkasız veya meçhul bulunduğu halde de kullanılan hürmet sıfatlarıdır.

Behice Hanım Aziyâde için hakikî bir anne değildir. Olsa olsa, çocuğunun genç muhayyelesini müthiş sûrette heyecanlandırmaktan korkmıyan ihtiyatsız bir annedir.

O kendisini her şeyden önce dinî bakımdan heyecanlandırmaktadır. O kadar ki; zavallı, küçük ve terkedilmiş bir hristiyan çocuğu için bile çoğu zaman çok acı gözyaşları dökmektedir.

Romanesk bakımdan da, zekâ ve ateşle hikâye edilmiş olup sevgilimin taze dudaklarıyle gece bana tekrar edilen uzun maceralar anlatarak kendisini heyecanlandırmaktadır.

Bunlar uzun garip hikâyeler, Cengiz Han'ın yahud eski çöl kahramanlarının maceraları!. İçlerinde cinlerin şerrine uğrayan genç prenseslerin sadakat ve cesaret hususunda mûcizevî hareketlerde bulundukları görülen Acem ve Tatar efsâneleridir.

Aziyâde akşamları muhayyelesi her zamankinden daha heyecanlı bir halde geldiği zaman kendisine kesin bir güvenle:

«– Sevgili küçük dostum, günü Behice annenin ayakları dibinde geçirmişsin!.» diyebilirim!.

XXIX

Ocak 1877

Büyükdere'de, Boğaziçi'nin kuzeyinde, karadenizin methalinde sekiz gün, Deerhound, muhâfız köpekleri gibi orada Rusya'ya karşı yer almış olan büyük Türk kruvazörlerinin yanında demir atmıştır. Deerhound'un beni İstanbul'dan uzaklaştıran bu vaziyeti ihtiyar Âbid'in evine bir gelişine tesadüf etmektedir!. Her şey en muvafık bir şekilde cereyan ediyor ve bu ayrılık bizim için bir ihtiyat tedbiri yerine geçiyor.

Hava soğuk, yağmur yağıyor, günler Belgrat Ormanı'nda koşmakla geçiyor ve ormanlarda bu dolaşmalar beni çocukluğumun bahtiyar zamanlarına götürüyor.

Eskî meşeler, çoban püskülleri, yosun ve eğrelti otları, âdeta Yorkşayr'ın bitkileri. Buralarda ayıların bulunması bir yana insan, kendini vatanın bakımlı eski ormanlarında sanıyor!.

XXX

Samuel kedilerden korkar. Gündüz kediler kendisine tuhaf fikirler ilham ederler, onlara gülmeden bakamaz. Gece çok hürmetkâr olur ve onlardan uzak durur.

Sefaretin bir balosu için giyiniyordum. Yatmağa gitmek üzere benden ayrılmış olan Samuel birdenbire geri dönerek kapıyı vurdu.

Dehşete düşmüş bir tavırla dedi ki:

«– *Bir madam kedi qui poriate ses piccolos dormir com Samuel!*. (Bir kedi hanım Samuel'le beraber uyumak için çocuklarını getirdi! diye okuyun.)

Ve kesin bir ciddiyetle etrafa bakarak devam ediyordu:

«– Bizim evde kedileri rahatsız edenlerin o ay içinde ölmeleri mukadderdir. Mösyö Loti, ne yapmalı?»

Tuvaletim bittiği zaman dostuma yardıma karar verdim ve odasına girdim.

Hakikaten Samuel'in yastığı üzerine, tamamiyle orta yere bir kedi hanım oturmuştu. Bu güzel bir sarı renkli olan gayetle şişman bir şahsiyetti. Adı söylenmez yeri üzerine büyük bir vekar ve zaferle oturmuş, bazen hareketsiz duran Samuel'i ve bazen yorgan üstünde oynaşan küçüklerini temaşa ediyordu.

Uykusuzluktan bitap düşen Samuel bir köşede oturmuş, mütevekkilâne bir keder içinde bu âile sahnesini seyrediyor ve imdadına gelmemi bekliyordu.

Bu madam kediyi tanımıyordum. Bununla beraber boynuma asılarak çocuklariyle beraber dışarıya götürülmek hususunda hiç bir güçlük çıkarmadı. Bundan sonra Samuel örtüsünü itina ile süpürdükten sonra yatacak gibi bir tavır takındı.

O gece geri dönmeyecektim. Saat ikide, hesapta yokken geri geldim.

Samuel odasının penceresini ardına kadar açmış ve kedinin bütün koku ve hararetinden arta kalanları açık hava ile temizlemek üzere, yatak takımlarını bir takım iplere asmıştı. Kendisi yatağıma yerleşerek, genç başların ve lekesiz vicdanların rahat uykusu ile, hakikaten böyle uyuyanların uykusu ile uyumakta idi.

Ertesi günü, bu madam kedinin komşulardan fes kalıpçısı bir ihtiyar Yahudinin üzerine düşülen lâkin arsız bir hayvanı olduğunu öğrendik.

XXXI

Rum hesabiyle Noeldi ve ihtiyar Fener Semti bayram halinde bulunuyordu.

Çocuklar ellerinde her şekilde ve her renkte kâğıttan fenerler ve şamdanlar gezdiriyorlardı. Biri bırakıp biri başlıyarak bütün kapılara vuruyorlar ve davul refakatinde korkunç se-

ranatlar yapıyorlardı.

Benimle beraber oradan geçen Ahmed bu hıfıstiyan sevinçlerine karşı büyük bir hor görme duygusunu açığa vuruyordu.

Bütün bu zamanla kemirilmiş küçük Bizans kalıntısı küçük evlerin kapılarının açıldığı ve kalın mazgallarında Parisli kadınlar gibi giyinmiş genç kızların çalgıcılara bakır kuruşlar attıkları görülüyordu.

Galata'ya vardığımız zaman iş büsbütün berbat oldu. Dünya'nın hiç bir memleketinde ne daha bozuk bir gürültü duymak, ne de daha sefil bir manzara görmek kabil olmamıştır.

Bu, içinde Rum unsurun büyük bir ekseriyetle hâkim olduğu hayal edilmesi mümkün olmayan bir kozmopolit kaynaşma idi. İğrenç Rum halkı kalabalık kütleler halinde her tarafa hücum ediyordu. Bütün umumhâne sokaklarından, bütün kahvelerden, bütün meyhanelerden halk çıkıyordu. Orada erkek ve kadın olarak ne kadar çok insan bulunduğunu ve sarhoş yaygarası ve iğrenç feryat olarak neler dinlendiğini insan tasavvur edemezdi.

Bir kaç temiz müslüman da vardı. Bunlar hırıstiyanların haline rahat gülmek ve Avrupa'yı o kadar tesirli nutuklarla mukadderatları hakkında rikkate getirmiş oldukları bu Doğu hırıstiyanlarının peygamberlerinin doğumunu nasıl kutladıklarını görmek üzere gelmişlerdi.

Meşrutiyetin kendilerine lâyık olmadıkları vatandaş sıfatını vermesinden beri Türkler gibi gidip muharebe etmeğe mecbur kalmaktan o kadar korkan bütün bu adamlar, şarkı söylemeğe ve içmeğe kendilerini bütün varlıklarıyle vermiş bulunuyorlardı.

XXXII

Bir baykuşun kayığımızı Haliç üzerinde takip etmiş olduğu

geceyi hatırlıyorum.

Bu soğuk bir şubat gecesi idi. Buz gibi bir sis, İstanbul'un büyük gölgelerini birbirine karıştırıyor ve ince bir yağmur halinde başlarımıza düşüyordu. Bizi Eyub'e götüren kayıkta Ahmed'le ben nöbetleşe kürek çekiyorduk.

Fener İskelesi'ne siyah gece içinde, kazıklar, enkaz ve toplanmış binlerce kayık ortasından geçip ihtiyat ile yanaştık.

Orada, İstanbul'un Bizans kısmının eski duvarlarının eteğinde, bu saatte hiç bir insanın geçmediği bir mahalde bulunuluyordu. Bununla beraber oraya iki kadın, harap olmuş bir evin balkonu altında âşinası bulunduğumuz bir karanlık köşeye saklanmış beyaz başlı iki gölge iltica etmişti... bunlar Aziyâde ile ihtiyar ve sâdık Hatice idiler.

Aziyâde kayığımıza oturunca tekrar hareket ettik.

Fener İskelesi'nden Eyup İskelesi'ne mesafe oldukça büyüktü. Arada bir, bir rum evinden çıkmış nâdir bir ışık, bulanık suya sarı bir şerit halinde düşürüyordu. Bunun dışında her tarafta derin bir gece sessizliği vardı.

Demirle tutturulmuş bir eski evin önünden geçerken bir orkestra ile bir balonun gürültüsünü duyduk. Bu dışından siyah ve içi ihtişâm dolu olup, eski Rumlar'ın, Fenerliler'in zenginliklerini, elmaslarını ve Paris tuvaletlerini sakladıkları büyük konakımsı evlerden biriydi.

Sonra eğlencenin gürültüsü sis içinde kayboldu ve tekrar sükûta ve karanlığa düştük.

Üzerimizden mütemadiyen geçerek, bir kuş, üstümüzde ağır bir surette uçuyordu.

Ahmed başını sallayarak:

«– *Bu fena*!» dedi.

Kat kat kapanıp örtülmüş olan Aziyâde O'na:

«–*Başkuş mu?*» diye sordu.

Bâtıl zanları yahud itikatları ile alâkalı bir bahis karşısında,

ikisi aralarında konuşmak ve beni hesaba katmamak alışkanlığındaydılar.

Sonra Aziyâde benim elimi eline alarak dedi ki:

«–*Bu çok fena Loti., Amma sen... bilmezsin!*»

Bu hayvanın, bir kış gecesinde böyle uçtuğunu görmek hiç değilse garipti. Baykuş Fener İskelesi'nden Eyüp İskelesi'ne çıkmak üzere sarfettiğimiz bir saati mütecâviz zaman esnasında bizi fasılasız takip etti.

O gece Haliç'te müthiş bir akıntı vardı. İnce ve dondurucu olan yağmur hep yağıyordu. Fenerim sönmüştü ve bu durum bizi devriye gezen başıbozuklar tarafından durdurulmaya maruz bırakmıştı ki, her üçümüz için de bu mahvolmak demekti.

Balat önünde Yahudiler'le dolu kayıklara tesadüf ettik. Bu noktada iki sahili, Balat ile Pîri Paşa'yı işgal eden Yahudiler, birbirlerine gece ziyarette bulunur yahud büyük havradan dönerlerdi. Bu sebeple burası gece Haliç üzerinde yegâne harekeli olan yerdi.

Geçerken dilleri olan Yahudicede zulümden yakınan bir şarkı söylüyorlardı. Baykuş başımızın üzerinde uçmakta devam ediyor ve Aziyâde soğuktan ve dehşetten ağlıyordu.

Derin karanlık içinde kayığımızı Eyüp İskelesi'ne yanaştırmak ne büyük bir sevinç oldu! Çamur üzerine, tahtadan tahtaya, (bu tahtaları bir âmâ gibi ezbere biliyoruz) atlayarak bomboş küçük meydanı geçmek kilit ve sürgüleri yavaşça çevirmek ve hepsini üçümüzün üstüne kapamak; ilk katın odamsı hücrelerini, merdiven altını, mutfağı, ocağın içini teftiş etmek; çamurla dolu ve ıslak elbiselerimizi çıkarmak; beyaz örtüler üzerinden çıplak ayakla çıkmak; odasına çekilen Ahmed'e:

«Gecen hayrolsun!.» demek; odamıza girmek ve bu odayı anahtarla kapamak: beyaz ve kırmızı Batı üslûbu perdeyi üstümüze indirmek; kalın halılar üzerine, sabahtan beri yanan ve anber sulariyle dolu lâtif bir hararet yayan bakır mangal

önünde oturmak!.. Bu hiç değilse yirmi dört saat içinde emniyet ve beraber olmanın büyük saadeti idi!

Fakat baykuş bizi takip etmiş ve penceremizin altında bir çınarda ötmeye başlamıştı.

Yorgunluktan bitmiş olan Aziyâde bu matemli sesi duyup gözyaşları dökerek uyudu.

XXXIII

«Madamları» bütün Avrupa'yı dolaşmış ve her san'atı yapmış olan bir ihtiyar şırfıntı idi. (Samuel ile Ahmed'in Madamları; *bizum madam* diye andıkları) Madamları bütün dilleri konuşur ve Galata Mahallesi'nde bir kötü kahve işletirdi.

«Madamları»nın kahvesi gürültülü büyük cadde üzerinde idi; pek derin ve pek genişti; Galata rıhtımlarının tekin olmayan bir çıkmazı üzerine bir arka kapısı vardı ve bu kapı bir çok kötü yerler için çıkış hizmetini görürdü. Bu kahve hırsızlık ve kaçakçılık töhmeti altında bulunan İtalyan ve Maltalı bazı gemicilerin buluşma yeri idi. Burada alışılmış şekilde bir çok alış verişler müzakere olunurdu. Gece buraya bir revolverle girmek tedbirli davranmaktı.

«Madamları» bizi, yani Samuel'i, Ahmed ve beni çok severdi. *İşleri* kendilerini bu mahallelerde kalmaya zorladığı için iki dostuma her zaman yemek hazırlayan o idi. «Madamları» bizim için anneliğe mahsus emellerle doluydu.

«Madamları»nın evinde ilk katta benim elbise değişmelerime hizmet eden bir küçük odacık ile bir kasa vardı. Büyük kapıdan Avrupa elbiseleri ile girer ve çıkmaz sokağa açılan kapıdan türk olarak çıkardım.

«Madamları» italyandı.

XXXIV

Eyüp, 20 Şubat.

Dün konferanscıların milletlerarası oyunu dağın fare doğurması şeklinde son buldu. İş iflâs edince ekselanslar gidiyorlar, büyük elçiler de bagajlarını topluyorlar ve işte Türkler kanun dışı ilân olunuyorlar!.

Herkese güzel seyahatler! İsabet ki; biz kalıyoruz. Eyüp'tekiler gayet sâkin ve oldukça azim sahibi. Akşamları Türk kahvelerinde, hattâ en mütevazilerinde, zenginlerle fakirler, paşalarla ahalîden kimseler karına karışık toplanmaktadırlar... (Ey, demokratik Batı cumhuriyetlerinin meçhulü bulunan eşitlik!) Orada bir büyük âlim mevcud olup günün gazetelerinin karaladıkları şeyleri hazır bulunanlara okuyup anlatmaktadır. Herkes sükût ve emniyet içinde dinliyor. Bizim uzak mahalle kahvelerimizde mutad olan biralı ve absentli kuru gürültü tartışmalarımızdan hiç bir şey yok! Eyüp'te samimiyet ve teenni ile siyaset yapıl-maktadır..

Bu kadar iman ve ciddî namuskârlık göstermiş olan bir milletten ümitsizliğe düşülmemelidir.

XXXV

Bugün, 22 şubatta, Babıâli'de heybetli bir içtima halinde toplanan imparatorluk nâzırları ve büyük memurları üzerinden Rusya'nın pençesinin geçtiğini gördükleri Avrupa tekliflerinin reddini kararlaştırdılar. Bu ümitsiz kararı vermiş olan adamlara imparatorluğun bütün köşelerinden tebrik telgrafları gelmektedir.

Bu toplantıda millî heyecan pek büyüktü ve ilk defa olarak, benzeri geçmişte olmayan bir şey görüldü. Bu islâmlar yanında hıristiyanların yer alması, dervişlerle şeyhülislâmın yanında ermeni papaslarının bulunması; islâm ağızlarından ilk defa olarak şu harikülâde: «hıristiyan biraderlerimiz»

sözlerinin çıkması idi.

Müşterek bir tehlike Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtelif dinî topluluklarını büyük bir dayanışma ve birlik fikri ile biraraya getiriyordu. Bu mecliste ermeni katolik rahibi şöyle bir garip ve savaşçı bir nutuk söyledi:

«Efendiler!

«Bu vatan toprağında beş asırdan beri babalarımızın kemikleri yatmaktadır. Bütün vazifelerimizin birincisi, bize miras olarak gelmiş olan bu toprağı müdafaa etmektir. Ölüm tabiatın bir kanunu olarak hükmünü yürütür. Tarih, Dünya sahnesinde gözükmüş ve bu sahneden kaybolmuş büyük devletleri bize gösterir.

Eğer Cenab-ı Hakkın emirleri bizim vatanımızın varlığına bir son belirlemişse, kararı önünde eğilmekten başka yapacak bir şeyimiz yoktur. Fakat utanç içinde sönüp gitmek başka, şerefli bir son buluş başkadır!. Şayet kâtî bir kurşunla öleceksek bunu arkadan değil, tam göğüsten almak şerefinden vazgeçmeyelim. Hiç olmazsa o zaman memleketimizin adı tarihte zaferle birarada görünecektir. Daha bir müddet evvel ancak cansız bir cisimdik. Bize verilen anayasa bu bedeni gelip canlandırdı ve kuvvetlendirdi!. Bugün ilk defa olarak bu toplantıya çağırılmış bulunuyoruz. Şevketlû Sultan'a ve Babıâli Vükelâsı'na şük-ranlar olsun! Bundan sonra din mes'elesi vicdan sınırlarının dışına çıkmasın! Müslüman câmiine ve hıristiyan kilisesine gitsin; fakat cümlenin menfaati gerektirdiğinde müşterek düşman karşısında, hepimiz birlik içinde olalım ve kalalım!»

XXXVI

Halis müslüman kadınlarının ökçesiz ve üstsüz sarı marokenden küçük pabucuna sâdık olan Aziyâde, haftada bundan üç tane eskitirdi!. Evin her köşesinde daima yenileri bulunur

ve Ahmed'in yahud benim bunları alabileceğimiz bahanesiyle içlerine daima ismini yazardı.

Bu pabuçlardan hizmetini bitirmiş olanlar, müthiş bir işkenceye mahkûm edilirlerdi!. Gece taraçanın üzerinden boşluğa fırlatılırlardı. Bunun adı *payuçların kurban edilmesi* idi.

Çok aydınlık ve çok soğuk gecelerde adımlarımız altında çıtırdıyan ve bizi çatılara götüren merdiveni çıkmak ve orada güzel Ay ışığında, *mehtapta,* her tarafın uyuduğunu anladıktan sonra kurbanı kesmek, mahkûm pabuçları havada bir bir uçurmak bir zevkti.

Pabuç suya mı, yoksa çamura mı, yoksa da hırsızlığa çıkmış bir kedinin başı üzerine mi düşecekti?

Derin sessizlik içinde düşüşün gürültüsü, ikimizden hangimizin doğru tahmin etmiş ve bahsi kazanmış olduğumuzu gösterirdi.

Böyle yüksekte, evimizde, bu kadar yalnız insanlardan bu kadar uzak, bu kadar sâkin bir halde ve çoğu zaman beyaz bir kar tabakası çiğneyerek uyumuş eski İstanbul'a hakim olarak yaşamak iyi bir şeydi. Biz, büyük ışık içinde, kol kola, o kadar çok insanın kıymetini takdir edemeden, tattıkları saadetten gün ışığını beraber tatmaktan mahrumduk. Bu yukarısı bizim gezinti yerimizdi. Bazen ağır ağır garba, kâfirlerin memleketlerine inen, bazen Üsküdar'a Beyoğlu'nun uzak silüetini çizerek, Doğu'da kıpkırmızı yükselen sessiz arkadaşın, Ay'ın refakatinde olarak güzel kış gecelerinin saf ve canlı havasını orada teneffüse çıkardık.

XXXVII

Hareket Boğaziçi'nde büyüktür. Muhârebeye giden askerlerle yüklü nakil vasıtaları gelip gidiyorlar. Askerler ve redifler her taraftan, Asya'nın derinliklerinden. İran hududlarından, hattâ Arabistan ve Mısır'dan gelmektedir. Tuna

üzerine yahud Gürcüştan karargâhlarına sevketmek üzere kendileri alelâcele silâhlandırılmaktadırlar. Her gün gürültülü mızıkalar ve tekbir sesleri ile onların cepheye gidişlerini seyrederdik. Türkiye hiç bir zaman silâh altında bu kadar adam bu kadar azimkâr ve cesur adam görmemişti. Bu kadar çok insanın ne olacağını Allah bilir!

XXXVIII

Eyüp, 29 Ocak, 1877.

Eğer hayatımın seyrini rahatsız etmiş olsalardı batılı ekselânsların diplomatik soytarılıklarını bağışlamazdım!.

Terketmekten korkmuş olduğum bu ucra küçük evde kendimi tekrar bulmaktan bahtiyarım.

Gece yarısı, Ay, kâğıdımın üzerinde mâvi ışığını gezdiriyor ve horozlar gece şarkılarına başladılar. İnsan Eyüp'te hemcinslerinden pek uzak, fakat hem de pek sâkin kalır. Ârif Efendi'nin ben olduğumu çoğu zaman güçlükle kabul ediyorum. Fakat kendi kendimi tanıdığım yirmi yedi yıldan beri, kendi kendimden o kadar yorulmuş bir haldeyim ki, nefsimi bir az bir başkası yerine koymuş olmayı seviyorum.

Aziyâde Asya'dadır; kendi haremindekilerle beraber bir İzmit hareminde misafirliktedir ve bana beş gün sonra gelecektir.

Samuel, burada yakınımda olup yerde küçük çocuklarınki kadar sâkin bir uyku ile uyumaktadır. Gündüz boğulmuş bir adamın sudan çıkarıldığını görmüş ve söylediğine göre bu adam o kadar korku vermiş ki, ihtiyatlı davranmak için örtü ve şiltesini odama getirdi.

Yarın sabah seher vaktinden itibaren muharebeye giden redifler toplanacaklar ve câmide büyük bir kalabalık olacak!. Ben de kendileri ile beraber gönülden bir istekle gidebilir ve Sultan'ın hizmetinde kendimi öldürtebilirim!. Ölmek istemiyen

bir milletin mücadelesi güzel ve sürükleyici bir şeydir. Kendi memleketim onun gibi tehdit edilmiş ve ölüm tehlikesi altında bulunsa hissedeceğim heyecan ve hummayı Türkiye için duymaktayım.

XXXIX

Ahmed'le ben **Sultan Selim** Câmii'nin meydanında oturmuştuk. Gümüşümsü, uzun minareler boyunca kıvrılarak yükselen eski taş arabeskleri, ve berrak çubuklarımızın havada bir helezon halinde yükselen dumanlarını bakışlarımızla takip ediyorduk.

Sultan Selim Meydanı, uzaktan uzağa oval kapıların açıldığı bir eski duvarla çevrilidir. Burayı gezenler pek azdır ve bazı mezarlar selvîler altında gizlenirler. Orada insan iyi bir Türk mahallesindedir ve iki asırlık bir zamanı kolayca şaşırabilir!.

Ahmed asabî bir eda ile diyordu ki:

«–Sen gittiğin zaman ben ne yapacağımı biliyorum. Neş'eli bir hayat geçireceğimi ve her gün sarhoş olacağım! Bir lâterna çalgıcısı beni takip edecek ve bana sabahtan akşama kadar çalgı çalacak!. Paramı yiyeceğim, lâkin bunun benim için ehemmiyeti yok. (*Zarar yok.*) Ben de **Aziyâde** gibiyim, sen gittekten sonra **Ahmed**'inin de işi bitecek!.

Bunun üzerine akıllı hareket edeceğine dâir kendisine yemin ettirmek icap etti, bu da hiç kolay olmadı!.

Dedi ki:

«– Sen de bana bir yemin etmek ister misin **Loti**? Evlendiğin ve zengin olduğun zaman gelip beni arayacaksın ve orada senin uşağın olacağım!. İstanbul'daki gibi orada da bana para vermezsin, fakat senin yanında bulunurum ve senden istediğim bundan ibarettir!.»

Çatım altında kendisine yer vermeği ve küçük çocuklarımı O'nun nezâretine, kollamasına bırakmayı **Ahmed**'e vâdettim.

İleride çocuklarımı büyütmek ve kafalarına fes giydirmek O'nu yeniden neş'elendirmeğe yetti ve bütün gece gayretle orijinal metotlara dayanan terbiye projeleri içinde bocalayıp durduk.

XL

Plumkett'den Loti'ye

Aziz dostum!.

Size mektup yazmamak niyetinde idim ve bunun sebebi de sadece size söylenecek bir şeyin bulunmaması idi. Böyle hallerde sessiz kalma alışkanlığım vardır.

Gerçekten size ne hikâye edebilirdim? Hiç te hoş olmıyan şeylerle çok uğraştığımı, hakikaten hanım tarafından kurtulması gayet güç bir sûrette sarılmış bulunduğumu; bahriye ve sömürgeler efendilerinin ortasında oldukça hazin bir şekilde ve sürünür gibi yaşadığımı; sevimli ve güzel olan her şeyle bazen beni o kadar sıkı bir şekilde birleştiren sempati bağlarının, esrarlı yakınlık ve çekiciliklerinin kırıldığını, yazabilirdim.

Eminim ki, bunu siz pek iyi anlarsınız!. Çünki sizi bir çok defalar içine batmış gördüğüm ruh hâli bu idi.

Tabiatiniz benimkine pek çok benzer! Sizin için hemen derhal hissetmiş olduğum pek büyük sempatiyi de bu bana pek güzel anlatır.

«–Kaide: Başkalarında insanın en çok sevdiği kendi kimliğidir. Kendi şahsımın bir başka nüshasına tesadüf ettiğim zaman varlığımda bir kuvvet artışı olur!. Öyle sanılır ki, birinin ve diğerinin benzer kuvvetleri eklenir ve çekicilik ve hoşluk benim için saadetin eş manası olan kuvvet ziyadeliğine doğru bir arzudan, bir eğilimden ibarettir. Eğer kabul ederseniz, buna *büyük sempati paradoksu* adını vereceğim.

Size pek te edebî olmıyan bir dille hitap ediyorum. Bunu iyi görüyorum. Dinamikten alınmış ve iyi yazarlarımızın kullandığından çok farklı bir dil kullanıyorum, lâkin bu düşüncemi daha iyi ifade ediyor.

Bu sempatileri gayet muhtelif bir çok şekillerde hissederiz. Siz ki, musikinaşinassınız, bunu ne sûretle hissettiniz, rica ederim? Bir ses nedir? Sadece kulak zarımızı ve oradan duyma sinirimize hava vasıtasiyle nakledilmiş bir titreşim hareketinden dolayı bizde doğan bir duygu değil mi? Beynimizde ne geçer? Şu garip hâdiseye bir kere bakın: Bir sürü sesten haz hissederiz!. Hoşunuza giden âhenkli bir cümle duyarsınız. Hoşunuza niçin gider? Çünkü onu oluşturan mûsiki fasılaları, diğer bir deyişle tınlayan şeyin titreşim sayıları filân işaretler yerine falan işaretlerle ifade edilmişlerdir. Bu işaretleri değiştiriniz, sempatiniz artık harekete geçmez. Siz dersiniz ki, bu artık musiki değil karmakarışık seslerin devamıdır. Bir çok sesler bir arada duyulur, hayranlık yahud memnunluk dışı hisler duyarsınız. Hassas bir şey olan kendi varlığınızın dışa âid bir hâli ile muhabbetli bağlantılar temin eden işaretlerin bağlantısı işi!..

Sizinle bazı ses devamları arasında, sizinle bazı kudretli renkler arasında, sizinle bazı ışıklı parlamalar arasında, sizinle bazı hatlar, bazı şekiller arasında gerçekten karşılıklı cazibeler vardır. Musiki bahsinde olduğu gibi bütün bu başka başka şeylerle kendi varlığınız arasındaki uygunluk münasebetleri, ifade olunamıyacak kadar karışık olmakla beraber, bunların mevcud bulunduklarını yine de hissedersiniz.

Bir kadın niçin sevilir? Bu umûmiyetle onun burnunun inişinin, kaşlarının kavsinin, yüzünün beyazlığının, bilir miyim nesinin sizde bilmem neye cevap vererek muhayyelenizi dehşetli sûrette harekete getiren ne olduğu yine meçhulüm olan bir şeye sahip olmasına bağlı bulunur. İtiraz etmeyiniz. Çoğu zaman aşkınız, bundan fazla bir şeyden ileri gelmez.

Bu kadında aşkınızın hakikî sebebini oluşturan bir mânevî çekicilik, bir his inceliği, bir ahlâk yüksekliği bulunduğunu bana söyliyeceksiniz!.. Aman onda bulunan şeyle sizde bulunan şeyi birbirlerine karıştırmaktan sakınınız!. Bütün yanlış hulyalarımız bundan ileri gelir. Bizde bulunan ve başka hiçbir yerde olmıyan şeyi hoşumuza giden şeye mal ederiz. Sevilen kadını bir şeref hâlesine sarmak ve dostunu bir dâhi saymak, hep ayni sebepledir.

Venüs dö Milo ile Gorrége'in bir perisine âşık oldum. Beni onlara çeken şey elbette müsahebelerinin câzibesi ve düşünce alışverişi arzusu değildi. Hayır, bu uzvî çekicilik, eskilerin bildikleri yegâne aşk, san'atkârları vücûde getiren aşktı. Bugün her şey o kadar karışık oldu ki, insan neye bağlanacağını bilmiyor!. İnsanların onda dokuzu hiç bir şeyi anlamıyor.

Bütün bu şeyleri belirledikten sonra sizin tarifinize geçelim, Loti!. Siz san'at ve fikir zevklerine gayet düşkün bir mizaçtasınız ve ancak büyük olan ihtiyacınızı karşılayabilen her şeyin bulunduğu vasatta bahtiyar olabilirsiniz!. Bu te'sir alışverişi dışında siz daima zavallı bir sürgün olacaksınız!.

Yüksek bir türe sahip bulunan bu tesirleri duymaya erişebilen kişilerin büyük topluluğu kendisi için bir mâna taşımıyan fert, kendi hislerinin aşağısında onlara erişemez halde olan her şeye karşı pek az teessür duyacaktır!. Şâirleri okurken rikkat yaşları döken, tatlı bir melodinin nağmelerine kendini lâtif bir tarzda veren ,düşünce olmıyan, tahassüsten fazla bir şey olan, hiçbir kelime tarafından da ifade edilmiyen bir hayâl kurmaya kendisini kaptıran bir adam için iyi bir yemeğin, bir av âleminin, bir güzel kızın câzibesi nedir ki?

Hamakatın bütün husûsiyetleri üzerlerinde görülen âdî çehrelerin, pantalonlarla siyah elbiselerde mahpus nispetsiz vücudların, geçişlerini görmek zevki ve bütün bunların çamurlu kaldırımlar üzerinde, pis duvarlar, pencereli kutular ve dükkânlar etrafında haşirneşir oluşlarını seyretmek zevki nedir ki?

Hayâl etme gücünüz sıkışır ve düşünce beyninizde hareketsiz durur...

Kendi fikrinizle onların ifade ettikleri fikirler arasında âhenk yoksa, etrafınızdaki kimselerin konuşmaları sizin üzerinizde nasıl bir tesir yapar?

Eğer düşünceniz mekân ve zamana hücum ederse; mekân ortasında hususî bir merkezden başka bir şey olmıyan Güneş'in etrafında döner bir küreden ibaret olan Dünya'nın üzerinde geçen vak'aların, sonsuz aynı zamandalığını kuşatırsa; eğer bu sonsuz aynı zamandalığın kendi de bir diğer sonsuzluk olan ebediyetin bir ânından ibaret olduğunu, bütün bunların size, içinde bulunduğunuz bakış noktasına göre, farklı göründüğünü ve halbuki sonsuz bakış noktaları olduğunu düşünürseniz; bunların hikmetinin, her şeyin esasının meçhulünüz bulunduğunu da düşünür ve eğer ebedî meseleleri, «Bütün bu şeyler nedir? Bu ebediyet ortasında ben de neyim?» fikrini de taşırsanız, o zaman etrafınızda bulunanlara fikir açısından bir katgıda bulunmanız, pek mümkündür!.

Onların konuşmaları, tahrib edici bir süpürgenin ağının bir parçasını paramparça etmiş olduğunu, size hikâye edecek bir örümceğin yahud içinde pek rahat yaşayabileceği bir yığın alçı kırıntısının kendisine miras kaldığını, size bildirecek bir kurbağanın konuşmasından ziyade, sizi alâkalandırmayacaktır. (Bugün bir efendi fena mahsul almış olduğunu ve sayfiyede evin kendisine miras kalmış bulunduğunu bana söylüyordu.)

Âşık olmuştunuz, belki hâlâ âşıksınız!. Tamamiyle hisse dayalı bir tür hayat mevcud bulunduğu, bu sayede her şeyin sizin için tamamiyle yeni görüntüler kazandığı bir hususî hâlî hissettiniz.

O zaman bu hal sizin için bir nevî ilham gibidir. Denilebilir ki, bir ikinci defa Dünya'ya gelinmiştir. Zira o ândan itibaren daha fazla yaşanılır, varlığın bütün melekeleri işler: bizde fikir

ve his namına mevcud olan her şey harekete getirilen bir alkollu içkinin alevi gibi uyanır ve canlanır. (İstikbal edebiyatı!)

Hulâsa insan bütün kimliğine kavuşur, mes'uttur ve bu saadetten önceki her şey bir nevi gece içinde kaybolur. İnsan saçak altında bulunuyordum hissine düşer!. İnsan şimdiki hayatına nazaran eski hayatta genç adama nispetle aşağı yaşta çocuk gibi yaşamıştır. İnsan âşık olduğu zaman geçirdiği hisleri ancak bunları duyduğu zaman tarif edebilir!. Hiç şüphe yok ki, bu anda ben böyle hiçbir şey duymuyorum. Böyle olduğu halde gariptir ki, bütün bu fikirleri serdederken vallahi heyecana düşüyorum, aklımı kaybediyorum, nerde olduğumu bilmiyorum!... Sevmek ve sevilmek, yüksek bir tabiati sizin tabiatinizi anlamış olduğunu hissetmek, birinin bütün düşüncelerini, bütün hareketlerini size hasrettiğini anlamak, sizinki kadar çapraşık ve ince bir varlığın bunun için yaşadığı, düşündüğü ve hareket ettiği bir merkez, bir gaye olduğunuzu bilmek ne iyi bir şey'! İşte bu insanı kuvvetli yapar, işte dâhileri vücûde getirebilen şey budur!

Sonra da, sevdiğimiz kadının belki bir hakikatten ziyade muhayyeletimizin en saf mahsulü olan çekici manzarasını ve uzvî ve manevî, şehvî ve fikrî hislenmeler süsler!. Ancak bunları hissetmiş olana hatırlatmak kabil olan bu tamamiyle anlatılması mümkün olmayan hisler, –ısrarlı bir fikir tedâvisi neticesi olarak, sevgilinize âid olmuş en ehemmiyetsiz eşyadan, isminin söylendiğini duyuşunuzdan, o ismi sadece, kâğıt üzerine yazılmış görmenizden gelen hislenmeyle, – Dünya'da mevcud şeylerin belki en güzeli olan bu kabil bin türlü ulvîsersemlik!.

Varlığımızda mevcud en yüksek şeye dayandığı için daha sert, daha sağlam bir sûrette kurulmuş bir şey olan dostluk, kendi kimliğimizin tamamiyle fikrî olan kısmı, *sizi muayyen bir hadde kadar* değil, *sonuna kadar* anlayan, dudaklarınızın üzerine gelmiş kelimenin eşi ile düşüncenizi tamamlayan,

cevabı sizde düşünce tufanı, bir fikir dalgaları ortaya çıkartan adama her hissolunan şeyi söyliyebilmek saâdeti!. Onunla düşünmeğe alışık olduğunuz için dostunuzun bir yarım sözü size pek çok cümlelerden fazlasını söyler. Onu harekete getiren bütün duyguları anlarsınız ve o bunu bilir. Siz birbirine eklenmiş olan ve birbirini tamamlayan iki zekâsınız.

Şu muhakkaktır ki; şimdi bahsettiğim bütün bu şeyleri tanımış ve sonra da bütün bu şeylerden mahrum kalmış olan bir kimse, acınmaya çok lâyıktır.

Muhabbet yok! Beni düşünen kimse yok! Kendilerine bunu söyliyecek kimse olmadıktan sonra fikirlere sahip olmak neye yarar? Bu Dünya'da kendisinin hürmetine başka her şeyden fazla değer verdiğim bir adam yoksa, san'atkâr olmak neye yarar? Beni anlamıyacak insanlar yanında parlak zekâya sahip olmak neden?

Her şey suyun akıntısına bırakılır; hayâl kırıklığına düşülür. Her gün yenileri ortaya çıkar!. Bu Dünya'da hiç bir şeyin kalıcı olmadığı, kesinlikle hiç bir şeye güvenilemeyeceği görülür ve her şey inkâr edilir. Sinirler gevşemiştir, artık ancak hafif bir şekilde düşünülür. Şahsiyet o derecede zaafa uğrar ki, insan uyanık mı yoksa uykuda mı olduğunu bazen kendi kendine sorar! Hayâl etme gücü işlemez; dolayısıyla artık İspanya'da kurulan şatolar yoktur! Bu artık hiç bir ümit kalmamıştır, manâsına da gelebilir. Övünmeye ağırlık verilir, eğer bunlardan dolayı ağlanmazsa, kendilerine çok gülünülen bir çok şeylerden aldırışsız ve hafife alıcı bir sûrette bahsedilir.

Artık hiç bir şey sevilmez!. Halbuki insan herşeyi sevmek üzere yaratılmıştır!. Hiç bir şeye inanılmaz ve belki de her şeye inanmak mümkinken her şeye yaranılabilinirken, hiç bir şeye yaranılmaz.

Kendi varlığında meleke servetine mâlik olmak ve düşüşü hissetmek, bir hassasiyet, bir his fazlalığı ve bunları ne yapacağını bilememek!.. Bu şartlar altında, hayat müthiştir ve

her gün ayrı bir ıztıraptır!.. Bazı zevklerin (canbazhânedeki süvâri kadınların, odalık Aziyâde'nin ve başka türk fâhişelerinin) sizi bir an avutabileceği ıztırap; fakat bu unutmalar yeniden ve her zamandan ziyade yaralı bir hâle düşmek içindir!.

İşte size yazan acaip adamca izah edilmiş, geliştirilmiş ve pek ziyade artırılmış olarak sizin ruhî haliniz!..

Anlaşılması bir az müşkil olan bu uzun karışık sözlerin neticesi şudur: Belki olduğunuz şeyden ziyade olabileceğinizi hissettiğim için size karşı pek büyük bir alâka duyuyorum.

Sizi kurturmağa yegâne kaadir kuvveti öldürecek bir şeyken bedene âid bir faâliyeti ıztırabınıza bir avunma diye niçin kabul ettiniz? Siz palyaço, akrobat ve iyi nişancısınız. Bir büyük artist olmak daha iyi idi, azizim Loti!..

Esasen imanım olan bu fikri size telkin etmek isterim. Devası olmıyan bir manevî ıztırap yoktur. Iztırabın mahiyetine ve alâkalı kimsenin mizacına göre bunu bulmak ve tatbik etmek aklımıza düşer.

Ümitsizlik tamamiyle gayrı tabiî bir haldir. Bir çok diğer hastalıklar gibi tamamiyle tedâvisi mümkün bir hastalıktır! Bunun tabiî ilâcı zamandır! Ne kadar bedbaht olursanız olunuz, varlığınızın fenalıkla kuşatılmasına müsaade etmiyeceğiniz bir küçük köşesi olmasını temin ediniz. Bu küçük köşe ilâç kutunuz olacaktır. Amin!

Plumkett

Bana İstanbul'dan, Boğaziçi'nden, üç kuyruklu paşalardan ve saireden bahsediniz. Odalıklarınızın ellerini öperim ve sizin muhabbetli dostunuzum.

Plumkett

XLI
Loti'den Plumkett'e

Size betbaht olduğumu söylemiş miydim aziz dostum? Bunu zannetmiyorum ve şüphesiz ki; eğer öyle söylediysem, her halde aldanmış bulundum. Bu akşam evime bilâkis bu Dünya'nın bahtiyarlarından biri olduğumu ve bu Dünya'nın da pek güzel olduğunu söyleyerek giriyordum. Güzel bir Ocak ayı ikindisinde atla geliyordum. Batmakta olan Güneş İstanbul'un siyah servilerini, eski mazgallı dıvarları ve Aziyâde'nin beni içinde beklediği meçhul evimin çatısını yaldızlıyordu.

Gül suyu ile güzel kokmakta olan odamı bir mangal ısıtıyordu. Kapının kilidini çektim ve sizce zevki meçhul bir sûrette bacaklarımı çaprazlıyarak oturdum. Uşağım Ahmed biri benim için ve biri kendisine mahsus iki nargile hazırladı ve içinde bir anber yanan bir bakır mangalı önüme koydu.

Maden paçaları ile yüklü bir dümbelek üzerine vurarak Aziyâde cinler şarkısını ciddî bir sesle söylemeğe başladı! Duman havada maimtırak helezonlarını yaymağa koyuldu ve bu üç dost ve sevimli çehreyi: metresimi, uşağımı ve kedimi seyrederken yavaş yavaş hayatı, hazin bir insanlık hayatını unuttum!.

Esasen burada hiç bir fuzulî insan, beklenilmedik veya nâhoş hiç bir ziyaretçi olmaz. Eğer bazı Türkler kendilerini dâvet ettiğim zaman beni saygılı bir şekilde ziyaret eyliyorlarsa, dostlarım evimin yolunu kat'iyyen bilmiyorlar ve diş budak dalları pencelerimi o kadar sadakatle muhafaza ediyor ki; meraklı bir bakış bunların arasından dalmaya hiç bir zaman cesaret edemez.!

Aziz dostum!.

Evlerinde olmayı ancak Doğulular bilirler. Her gelene açık olan Avrupa evlerinde sizler burada sokakta gezenler gibi sıkıcı dostlarınızın ve saygısızların hafiyeliklerine mâruz bu-

lunuyorsunuz!. Ev içinin saldırıdan dokunulmazlığını, bu meçhul şeyin çekiciliğini de hiç bilmezsiniz.!

Bahtiyarım Plumkett; size gönderecek kadar ahmaklık ettiğim bütün yakınmaları geri alıyorum... Bununla beraber kalbimde kırılan her şeyden gene ıztırap çekiyorum. Hissediyorum ki; şimdiki saat, mukadderatımın ancak bir anlık lütfundan ibarettir!. Mâtem dolu bir şey, gelecek üzerinde daima kanat yaymaktadır! Bugünkü saâdet mecburi olarak müthiş bir yarın getirecektir. Burada ve o benim yanımda bulunduğu esnada da gece yaklaşırken, çocukluğumda arada sırada beni zabt eden mahiyetleri anlaşılmamış ıztıraplarla kıyaslanabilir, derin hüzün anlarım olmaktadır!.

Bahtiyarım Plumkett!.. Hatta gençleştiğini hissediyorum. Artık o kadar dolaşmış, o kadar yaşamış ve hayal edilmesi mümkün bütün memleketlerde akla gelebilecek her serseriliği yapmış olan o, yirmiyedi yaşındaki delikanlı değilim!.

Ahmed'den yahud Aziyâde'den, hattâ Samuel'den hangisinin daha çocuk oldukları müşkilâtla tespit edilebilir. İhtiyar ve şüpheciyim. Onların yanlarında Buldwer'in yüzlerinde yılların bir iz bırakmadığı on insan ömrü yaşayan veya, yirmi yaşındaki bir genç vücudda yorgun bir ihtiyar ruh barındıran şahsiyetlerine benziyordum.

Fakat yanımdakilerin gençlikleri kalbimi tazelendirmektedir! Haklısınız, artık hiç bir şeye inanmıyacağımı düşünen ben, belki gene her şeye inanabilirim!..

XLII

Bir aralık ayı günü öğleden sonra İstanbul üzerinde gökyüzü tamamiyle karanlıktı; soğuk bir rüzgâr ince bir kış yağmurunu kovuyordu ve gün bir Britanya günü gibi solgundu.

İki tarafında otuz ayak yüksekliğinde düz, ciilâlı, mahpus duvarları gibi aşılmaz duvarlar bulunan bir uzun ve güneşli

yolda atla ilerliyordum.

Bu yolun bir noktasında gümüş rengi mermerden kubbeli bir köprü havayı bölüyordu!. Bu köprü çok hususiyetli bir üslûpla işlenmiş mermer sütunlara dayanıyordu. Bu hüzünlü binaların sağ tarafıyla sol tarafı arasında, ulaşıma hizmet ediyordu.

Bu duvarlar Çırağan Sarayı'nın duvarlarıydı. Bir tarafta bahçeler, diğer tarafta saray ve köşkler vardı. Bu mermer köprü, dilber sultanlara dışarıdan görülmeksizin bu saray ve köşklerden o bahçelere geçmek imkânını veriyordu.

Bu saray duvarlarında uzun fâsılalarla sade üç kapı, yaldızlı ve işlemeli demir kanatların kapadığı gümüş rengi mermerden üç kapı açılıyordu.

Bunlar bu duvarların yeknesaklığı arkasında ne miktarda ve kıymette zenginliklerin saklı olabileceğini düşündüren yüksek ve muhteşem kapılardı.

Bu memnû giriş noktalarını askerler ve siyah harem ağaları koruyorlardı. Bu kapıların üslûbu da methalinin geçilmesinin memnû bulunduğunu gösteriyor gibiydi. Arap üslûbunda işlenmiş olan mermer sütunlar ve kitabe yerleri garip resimler ve esrarengiz giriftliklerle örtülü idi.

Bir kubbesi ve altın hilâlleri bulunan beyaz mermer bir câmi, vahşî otların yetiştiği karanlık kayalıklara oturtulmuştu. Kendisini çevreleyen haşin tabiatin manzarasına kasten hürmet eden bir peri elinin kardan beyazlığı ile onu bir anda var ettiğini söylemek mümkündü.

Bu esnada biri nâadir bir güzelliğe sahip görünen, üç meçhul türk kadınını taşıyan mükellef bir araba geçti.

Mâiyetlerinde atla giden iki harem ağası bu kadınların pek kibar hanımlar olduklarını gösteriyordu.

Bu üç türk kadını, sokaklarda Avrupalı erkeklere en cesaret verici veyahud en alaycı bakışlar göstermekten korkmıyan bütün kibar hanımları gibi pek münasebetsiz

tavırlar almış bulunuyorlardı.

Hele güzel olanı bana o kadar dâvet edici bir manada gülümsemişti ki; hemen atımı gerisin geriye çevirdim.

Bunun üzerine, bu müddet esnasında güzel hanımın araba penceresinden en ruh okşayıcı gülüşlerinin kolleksiyonunu yolladığı iki saatlik bir uzun gezinti başladı. Araba çok hızlı gidiyordu ve ben bütün yol esnasında bazen öne geçip kâh arkada kalıp, gidişimi ağırlaştırarak yahud arabayı geçmek üzere dört nala giderek kendilerine refakat ediyordum. Bilhassa opera komiklerde müthiş olan harem ağaları bu oyuna dost bir sessizlikle bakıyorlar ve tam bir lâkaydî içinde vazifeleri gereği at üstünde ilerlemekte devam ediyorlardı.

Dolmabahçe'yi, Salıpazarı'nı, Tophane'yi, gürültülü Galata Mahallesi'ni ve sonra İstanbul Köprüsü'nü, hüzünlü Fener'i ve siyah Balat'ı geçtik. Nihayet Eyup'te, eski bir Türk caddesinde, zengin ve karanlık görünüşlü bir konak önünde duran arabadan üç kadın indi.

Güzel Seniha (ismini ertesi günü öğrendim) ikametgâhına girmeden önce bana son bir gülümseyiş yollamak üzere döndü; cür'etim pek hoşuna gitmişti ve Ahmed bu mâcerayı asla hayra yormadı.

XLIII

Türk kadınları ve bilhassa kibar hanımlar kocalarına borçlu bulundukları sadakate hiç ehemmiyet vermezler. Bir takım erkeklerin pek şiddetli kollamaları ve ceza dehşeti kendilerini davranışlarından vazgeçirmek için kesinlikle şarttır. Daima işsiz, iç sıkıntısından harap, haremlerdeki sessizlik ve tenhalıktan uzvî bir şekilde bitkin, ilk gelene, elleri altına düşen uşağa ve yahud güzelse ve hoşlarına giderse kendilerini gezdiren kayıkçıya kendilerini verebilirler. Avrupalı delikanlılara karşı hepsi de büyük bir merak duyarlar. Onlar bunu bilseler,

buna cür'et etseler veyahud bunu sınayabilecek iyi şartlar içinde bulunsalar, bu vaziyetten bazen istifade edebilirlerdi. İstanbul'daki vaziyetin, Türk Dili ve âdetleri hususundaki vukufum, – eski kilitleri üzerine gürültüsüz kapanan münzevî kapım – bu tarz teşebbüsler için pek uygun şeylerdi! Eğer istemiş olsaydım, şüphesiz ki evim haremlerdeki eşsiz güzellerin devam ettikleri bir yer olurdu.

XLIV

Bir ağır fırtına bulutu, bir kaç gün sonra sâkin evimin üzerine yığılmış, benimle sevmekten vazgeçmediğim kadın arasından pek müthiş bir biçimde geçmişti. **Aziyâde** kendisine açıkladığım utanç verici bir projeye karşı isyan ediyordu!. Gözlerine bir yaş ve sesine bir titreme gelmeden, benim irademe hakim olmak isteyen bir irade kuvvetiyle bana isyan ediyordu.

Ertesi gün için kendisini artık istemediğimi; bir başka kadının bir kaç gün için kendi yerini alacağını; kendisinin de daha sonra tekrar gelebileceğini ve bu aşağılayıcı duruma rağmen O'nu yine de seveceğimi kendisine bildirmiştim.

Haremlerdeki rezâletleri ve bunların cezasız kalışı ile meşhur olan **Seniha**'yı biliyordu; **Behice Hanım**'ın lânetlere boğduğu bu mahlûka karşı kin besliyordu. Bu kadın için kovulma muâmelesiyle karşılaşmak kendisini acılık ve utançla dolduruyordu.

Diyordu ki:

«– Bu tamamiyle kesin bir şey **Loti**! Bu **Seniha** geldiği zaman iş bitecektir ve ondan sonra seni sevmiyeceğim bile. Ruhum, senindir ve sana âidim; arzularına göre harekette hürsün! Fakat her şey bitecektir! Bunun kederinden belki öleceğim, lâkin seni artık hiç bir zaman görmiyeceğim!»

XLV

Bir saatlik direnme sonunda, bu akıl almaz şekil ve tertibe aşk yüzünden muvafakat etmişti. Gidiyordu – ve sonra – ötekinin gidişinin hemen sonrasında kendisini istemeği canımın dileyeceği zaman geri dönmeye yemin ediyordu.

Yanakları kızarmış, gözleri kuru, Aziyâde gitti ve arkasından yürüyen Ahmed, bir daha artık gelmeyeceğini söylemek üzere başını benden çevirdi. Oda kapısını örten arapkârî örtü onların üzerine düştü ve pabuçlarının halı üzerinde merdivene kadar sürüklenişini duydum. Orada adımları durdu. Hıçkırıkla ağlamak üzere Aziyâde merdivenlere yığılmıştı ve bu gecenin sessizliği içinde hıçkırıklarının sesi bana kadar geliyordu.

Bununla beraber odamdan dışarı çıkmadım ve O'nun gitmesi karşısında hareketsiz kaldım.

Ona hem de birer hakikat olan şu şeyleri: Kendisine perestij ettiğimi ve bu Seniha'yı hiç sevmediğimi; sade asabımın hummaya tutulduğunu ve kendinden geçmelerle dolu olan bu meçhule beni sevkettiklerini söylemiş bulunuyordum. Gerçekten de eğer beni tekrar görmek istemezse, haremin duvarları arkasına bir kere çekildikten sonra, ebediyen kaybolmuş bulunacağını ve hiçbir insan kudretinin O'nu bana geri veremeyeceğini ıztırapla düşünüyordum. Ev kapısının üzerlerine kapanmasını sözle anlatılmaz bir kalp ıztırabiyle duydum. Fakat gelecek olan mahlûkun düşüncesi kanımı yakmakta idi. Olduğum yerde kaldım ve kendilerini çağırmadım.

Tenhalık içindeki evime tamamiyle iyi niyete bağlı bir ziyarette bulunmayı arzu etmiş olan kibar hanımı kabul etmek üzere, mütevazi evim ertesi akşam süslenmiş ve kokulara garkolmuştu. İstanbul için çok geç bir vakit olan saat sekizi çalarken güzel Seniha büyük bir esrar havası içinde çıkageldi.

Yaşmağını ve kendisine ihtiyaten halktan bir kadın şeklini veren gümüşî renginde yün ferâcesini çıkardı ve görünüşü

hoşuma gitmiyen bir fransız tuvaletinin eteğini yere düşürdü. Şüpheli bir zevk mahsulü ve yeni olmaktan ziyade pahalı olan bu tuvalet Seniha'ya yakışmıyordu. Durumu farketti. Yapmak istediği tesiri temin edememekle beraber rahat bir eda ile oturdu ve bolcana konuştu. Sesi çekicilikten uzaktı ve güzelliğini ve zevkli döşenmişliğini övdüğü odamda gözleri merakla dolaşıyordu. Bilhassa hayatımın garabeti üzerinde ısrar ediyor ve cevap vermekten kaçındığım bir sürü sual soruyordu.

Seniha Hanım'a bakıyordum.

Körpe ve kadife gibi etiyle, kırmızı ve nemli dudaklariyle cidden muhteşem bir mahlûktu. Başını arkaya doğru, müstesnâ güzelliğinin idrakinde olduğunu belirten bir tavırla dik ve mağrur tutuyordu.

Bu ağzın gülümseyişinde, bu kirpiklerinin saçağı altında yarı yarıya kapalı siyah gözlerin ağır hareketlerinde şiddetli şehvet, baygın gibi idi. Güzel kokulu bir odanın ılık tenhalığı içinde, yakınımda benim zevk ve arzumu bekliyen daha güzel bir kadın nâdiren görmüştüm. Bununla beraber varlığımda beklenmedik bir mücadele oluyordu. Ötekinden daha az tarif edilebilerek adına ruh denmesi kabul edilmiş olan şeye karşı şehvetim mücadele ediyor ve çarpışıyordu. Kovmuş olduğum aziz küçüğe bu esnada taparcasına yakınlık duyuyordum!.. Kalbim, O'na karşı muhabbet ve pişmanlıkla taşıyordu. Yakınımda oturmuş olan güzel mahlûk bana aşktan ziyade nefret ilham ediyordu. Kendisini arzu etmiştim ve o gelmişti. Artık O'na mâlik olmak tamamiyle elimde idi. İstemiş olduğum şey sadece buydu ve böyle iken kadının varlığı beni pek rahatsız ediyordu.

Konuşma cansız bir halde sürükleniyordu ve Seniha'nın alaycı tavırları vardı. Bu kadına karşı artık bertaraf etmeğe kudretimin yetmeyeceği bir kararı almış olduğum için, kendi nefsimle mücadele ediyordum.

Hep Türkçe olarak dedim ki:

«– Müsaade eder misiniz, madam; ayrılmanın daha çok gecikmesini dilediğim kederini bana vereceğiniz zaman, sizi yerinize kadar götüreyim?»

Dedi ki:

«– Mersi, bir adamım var!..»

Kendisi ihtiyatkâr bir kadındı. Şüphesiz ki, hanımının bu kabil oyunlarına alışık bulunan bir sevimli harem ağası, her ihtimale karşı evimin kapısının yakınında bulunuyordu.

Evimin eşiğini geçerken kibar hanımın bir fena gülüşü oldu ki; kan başına çıktı ve kendisini durdurmak için kolundan tutacak gibi oldum.

Fakat benim kendisini asla rahatsız etmediğimi ve oynadığımız iki rol arasından en tuhafının şüphesiz ki benim rolüm olmadığını düşünerek sükûn buldum.

Artık gelmiyecek olan Ahmed ertesi günü saat sekizde geldi.

Pek abus bir çehre ile beni soğuk bir tarzda selâmladı.

Seniha Hanım'ın hikâyesi onu az zaman içinde büyük bir neş'eye boğdu. Her zamanki gibi bundan benim *«Çok şaytan»* olduğum sonucunu çıkardı ve daha rahat gülebilmek üzere bir köşeye oturdu.

Sonraları atla gezintilerinde Seniha Hanım'ın arabasına tesadüf ettiğimiz zaman kadın o kadar alaycı tavırlar takınıyordu ki, bundan ötürü kendisine ikazlarda bulunup bir ders vermek mecburiyetinde kaldım.

Ahmed'i, Unkapanı'nda Hatice'nin evine yolladım. Vazifesi Hatice denen bu güvenilir maymunu Seniha'ya yapılan kabulden haberli kılmak, hem de afvını istirham ettiğimi ve sevgili huzurunu bu gece için istediğim Aziyâde'ye söylemesini kendisinden rica etmekti.

Aynı zamanda kırlara, bana yeşil dallar ve demetler, nerkis ve fulyalarla dolu sepetler getirmekle vazifeli üç çocuk yolladım. Eski evin o gün geri dönmesi münasebetiyle her za-

mankini aşkın bir sevinç ve bayram manzarası almasını istiyordum.

Aziyade akşam eve ayak attığı zaman kapının eşiğinden odamın gidiş bölümüne kadar çiçeklerden bir halı buldu!. Dallarından ayrılmış fulyalar hoş kokulu bir kalın örtü ile yeri kaplıyordu. Bu tatlı koku ile insan kendinden geçiyor ve üzerlerinde ağlamış bulduğu basamaklar artık görülmüyordu.

Penbe ağzından hiçbir düşünce ve hiç bir sitem çıkmadı. Sade bu çiçeklere bakarak gülümsedi. Onların sessiz dilleriyle kendisine benim tarafımdan bütün söylediklerini anlayacak kadar zeki idi. Ağlamaktan hârelenmiş gözleri derin bir sevinçle parlıyordu. Kaybolmuş krallığını tekrar ele geçiren bir küçük kraliçe yahud Hindli ilâhların kaybolmuş cennetinde dolaşan **Apsara** gibi, bu çiçekler üzerinde sâkin ve mağrur yürüyordu.

Elbetteki gerçek **Apsara**'lar ve çekici huriler ne daha güzel ve daha taze, ne de daha çekici ve daha sevimli idiler!..

Seniha Hanım faslı kapanmış ve netice olarak, bizim birbirimizi daha fazla sevmemizi sağlamıştı.

XLIX

Bu akşam ezanının, bir kış akşamı ezanının saati idi. Müezzin ebedî besteyi tekrarlıyordu Biz, Eyup'teki evimize kapanmış bulunuyorduk.

Bizden sonra Yahudiler'in almış oldukları penbe ve mâvi bir halı üzerine yerde oturmuş, dik ve ciddî, Anadolu ipeğinden şalvarı içinde bacakları kavuşmuş, sevgili küçük Aziyâde'yi görür gibi oluyorum. Yüzünde, bu yüzün fevkalâde gençliği ve fikirlerinin temizliğiyle o kadar tezad oluşturan âdeta azizelerinkini andıran bir ifade vardı. Bu ifade O'nun yüzüne kesin karşı konulmaz olmak icap eden Doğuya has rumuzlara dayalı bir düşünceyi benim beynime sokmak istediği zaman gelirdi.

Derin gözlerini üzerime dikerek demişti ki:

«– *Bak. Lotim, kaç tane parmak burada var?*

Ve parmakları açılmış olarak elini gösteriyordu.

Gülerek cevap verdim:

«– Beş, Aziyâde.»

«– Evet Loti yalnız beş. Bununla beraber hepsi biribirinin aynı değil. *Bu bundan bir parça küçük.* Bu baş parmak ötekinden biz az daha kısadır. İkinci üçüncüden bir parça daha kısadır; nihayet bu, sonuncu hepsinin ufağıdır.»

Hakikaten de Aziyade'nin en küçük parmağı çok ufaktı. Uzayan kısmında çok küçük olan tırnakları yüksek kısmında güzel bir portakal kırmızısı kına rengiyle boyalı bulunuyordu.

Dedi ki:

«– Evet bunun gibi, hattâ tabiî daha zarurî olarak, Allah'ın mahlûkları birbirlerine aynen benzemezler!. Çünkü Allah'ın mahlûkları pek fazladır; bütün kadınlar aynı değildirler, bütün erkekler de aynı değildirler...»

Bu sözler eğer sevilmiş başka kadınlar vaktiyle beni unutabilmişlerse, eğer dostlar beni aldatmış ve terk etmişlerse, bundan dolayı bütün kadınları ve bütün erkekleri onlar gibi muhakeme etmenin bir hatâ olduğunu ve Aziyade'nin ötekiler gibi olmadığını ve bizzat Ahmed'in de beni daima seveceğini ispat etmek gayesi ile söylenmişti.

«– Şu halde, Loti, şu halde bizimle kal!..»

Sonra geleceği, düşüncesini karartan meçhul ve karanlık geleceğini düşünüyordu.

İhtiyarlık, lâyıkıyla tasavvur edemediği pek uzak bir şeydi!.. Fakat niçin beraber ihtiyarlamamalı ve sevişmekte devam etmemeli idi?

Hayatta ve hayattan sonra sevişmek!.

Diyordu ki:

«– *Sen koca* (İhtiyar olacaksın) *ben koca* (İhtiyar olacağım.)

Bu son cümle yarım söyleniyor ve her zamanki gibi sözle söylenmekten ziyade yüzün ifadesiyle anlatılıyordu. İhtiyar olacağım demek için genç sesisini değiştiriyor ve bir kaç saniye için küçük bir ihtiyar gibi, hararetli ve taze gençlikle o kadar dolu olan vücudunu eğiyordu.

Çıkardığı netice:

«– *Zarar yok, Loti!.. Birbirimizi daima seveceğiz!..*» idi.

I.

Eyüp, Şubat 1877.

Eğer düşünülürse, hikâyemizin başlayışı garip bir başlayıştı.

Kendiliğinden imkânsız olan bir neticeye varmak üzere bir ay müddetle her gün üst üste birikmiş bütün tedbirsizlikler, tekmil beceriksizlikler!.

Selânik'te biraz dikkatlı bir bakış için her parçasındaki ihtiyat ve itinası tehlike oluşturan bir kostümle Türkler gibi giyinmek; yoldan geçen biri tarafından tevcih edilecek tek sual cür'etkâr kâfiri ele verebileceği ve mahvedebileceği halde bu kıyafetle şehirde dolaşmak!. Türkiye tarihinde misli görülmemiş bir keyfiyet olarak bir müslüman kadınına balkonu altında kur yapmak ve bütün bu şeyleri de Allah biliyor daha ziyade yaşamak sıkıntısını avutmak için, başkalarının gözünde alışılmışın dışında görünmek için, aşk yüzünden olmaktan ziyade gösteriş için yapmak!.

İhtiyatsızlığın bu son haddini başarının taçlandırması, macerasının kendisini faciâ şekline dönüştürmesine en yararlı vasıtalarla başarılı oluşu.

Bu hal de ancak kesin bir sûrette çılgınca şeylerin çok kere hüsnü suretle nihayet bulduğunu, mecnun ve cür'etlilerin lütufkâr bir Allahları bulunduğunu ispat etmiyor değildi.

Onun kalbinde uyanan ilk hisler ise ,tecessüs ve endişe

olmuştu. Başlangıçta aşktan ziyade hayret ifade eden büyük gözlerini, balkonun kaplamalarına merakla çevirtmişti.

Bundan dolayıdır ki; müteveffa Protée'nin şekil değiştirmesi gibi kostüm değiştiren ve penceresinin altına yaldızlara boğulmuş bir arnavut gibi gelen bu ecnebi için ilk önce korkup titremişti.

Sonra, seyretmek için kellesini o kadar cür'etle tehlikeye attığına göre, kendisini, satın alınmış esireyi, meçhul Aziyâde'yi O'nun sevmesi icap ettiğini düşünmüştü. Zavallı çocuk, yüzü bu kadar genç olan bu oğlanın hayatın her şeyini şimdiden kötüye kullanmış olduğundan, bazı esaslı yenilikler arayan bir bezgin kalpten başka kendisine bir şey getirmediğinden de şüphe etmiyordu. Böyle sevilmenin iyi bir şey olduğuna kanaat getirmişti. Kendisini bir gâvurun kollarına götürecek olan yol üzerinde yavaşça kaymıştı.

Kendisini kendi nefsinden korumaya götürecek hiçbir ahlâk prensipini O'na öğretmemişlerdi. Kendisi için okunan bu ilk aşk kasidesinin çekiciliğine, bu tehlikenin müthiş çekiciliğine yavaş yavaş kapılmış, Manastır yolundaki yalının parmaklıkları arasında ilk önce elini, sonra, penceresini tamamiyle açacağı geceye kadar kolunu ve sonra dudaklarını vermiş, sonunda da Marguerite[1] gibi, gençliğine ve taze bir masûmiyetine mâlik bulunduğunu O'nun gibi bahçesine inmişti.

Bir ihtiyar tarafından satın alınmış bedeni artık pâk ve bâkir olmamakla beraber ruhu Marguerite'in ruhu gibi saf ve bâkirdi.

LI

Şimdi emin bir şekilde, bütün Türk âdetlerine, İstanbul'un tekmil girdiçıktısına tam bir vukufla gizlenmek san'atına riâyetle hareket etmekteyiz. Buna rağmen hâlâ buluşmaları-

---

1- Goethe'nin Faust'unu seven masum ve talihsiz bir kız.

mızda titriyoruz ve Selânik'teki o ilk ayların hâtırası bize hulyâ gibi geliyor.

Çoğu zaman her ikimiz de, ateşin önünde oturarak, Selâniğ'in o karışık zamanlarından ve henüz bir fikir ve hattâ sadece bir düşünce alışverişinde bulunamadan kırlarda suçlular gibi yahud deniz üstünde mecnunlar gibi dolaştığımız zamanlardan, akıllanmış iki çocuğun eski sersemliklerinden ciddiyetle bahsedişleri şeklinde bahsediyoruz.

Hikâyenin en garip tarafı da şudur ki, kendisini seviyorum!. «Mâsum aşkın küçük mâvi çiçeği» bu genç ve ihtiraslı aşkın dokunmasıyla kalbimde yeniden açtı. Ruhumun en derin yerinden gelen bir sevgiyle O'nu seviyorum, ve O'na tapıyorum...

LII

Bir güzel Ocak ayı pazarı neş'eli bir kış Güneşi altında eve dönerken mahallemde beş yüz insanla tulumbacıları gördüm.

«– Ne yanıyor?» diye acele ile sordum.

Evimin yanacağı hakkında daima bir hiss-i kablelvukû duymuştum.

Bir ihtiyar Türk:

«– Çabuk koş, Arif! Çabuk koş, Arif! Senin evin!..» diye karşılık verdi.

Üzüntü ve heyecanın bu çeşidi henüz meçhûlümdü.

Bununla beraber birbirimiz için, O benim için ve ben O'nun için o kadar aşkla hazırlamış olduğumuz eve lâkayt bir tavırla yaklaştım.

Halk düşman ve tehdid edici bir tavır içinde yolumun üzerinden çekiliyordu. Gazaba gelmiş ihtiyar kadınlar erkekleri tahrik ve beni tehdid ediyorlardı!. Kükürt kokuları duymuş ve yeşil dumanlar görmüşlerdi. Beni büyücülük ve sihirbazlıkla itham ediyorlardı. Eski şüpheler sadece uyumuştu.

Hiç kimseye bağlılık iddia edemez ve dayanaktan mahrum, endişe uyandırıcı ve acaip bir kişi olmanın meyvelerini topluyordum.

Evimize ağır ağır yaklaştım. Kapılar ve camlar kırılmıştı, duman tavandan çıkıyordu. İstanbul'da kargaşa saatlerinde ortaya çıkan o korkunç kütlelerden birinin istilâsı altında her şey yağma edilmekte idi. Evime girmiştim; kurum karışık sim siyah su, yanmış alçı ve alevli tahtalar her taraftan yağıyordu.

Bununla beraber ateş söndürülmüştü. Bir oda, bir zemin, iki kapı ve bir bölme yanmıştı. Büyük bir soğukkanlılık ile vaziyete hâkim oldum. Başıbozuklar yağmacıların ellerinden ganimetlerini almışlar, evi tahliye ettirmiş ve halkı dağıtmışlardı.

Silâhlı iki zaptiye kırılmış kapımda nöbet bekliyordu. Mallarımın muhafazasını onlara terkettim ve Galata'ya gitmek üzere kayığa bindim. Ahmed'i arayacaktım!. O, isabetli görüşler bildirirdi ve bu karışıklık ortasında O'nun dost varlığı benim için kıymetli olacaktı.

Bir saat sonunda gürültü O'nu kahveler merkezine ulaştım; Madamlarına ve bütün berbat yerlere beyhûde yere baş vurdum!. O gece Ahmed'i bulmak mümkün olmadı.

Penceresiz ve kapısız odamda, öldürücü bir soğukta yanık kokan ıslak yorganlar içinde yalnız uyumak üzere tekrar evime gelmek zorunda kaldım. Pek az uyudum. Düşüncelerim karanlıktı. Bu gece, hayatımın sıkıntılı gecelerinden biri oldu.

LIII

Ertesi sabah, Ahmed'le beraber yanıp yıkılanı inceliyorduk!.. Bunlar nisbeten ehemmiyetsizdi. Zarar ve ziyan kolayca tâmir edilebilirdi. Yanmış olan oda boştu ve içinde oturulmuyordu. Bir eğlence olmak üzere mahsus yaptırılmış bir yangın tertib edilse, böyle geçmesi icap ederdi!. En ehemmiyetsiz şeyler her tarafta, yerleri değişmiş ve kirlenmiş,

lâkin hazır ve bozulmamış bir halde tekrar bulunmuştu.

Ahmed hummalı bir faaliyet sarfetmekte idi. Üç ihtiyar Yahudi karısı O'nun emri altında her şeyi yerleştirip temizliyorlardı. Gayet komik sahneler geçiyordu.

Ertesi günü her şey süprülmüş, yıkanmış, kurutulmuş, muntazam ve temizdi. İki oda yerinde boş bir siyah delik vardı. Bu ikinci derecede önemli husus gözardı edilirse, ev tabiî halini almış ve odam aslına uygun sûrette zarif manzarasını tekrar kazanmıştı.

Evim hemen o akşam yapılacak büyük bir kabul töreni için hazırlanmış bulunuyordu!. Ayrı ayrı tepsilerde nargileler, lokum ve kahve vardı. Hattâ bir orkestra, iki musikişinas, bir davul ve bir flavta bile vardı.

Ahmed bütün bu külfetleri bizzat istemiş ve bu sahneyi hazırlamıştı. Mukadderatım hakkında karar verecek olan memurları ve itibarlı kişileri saat yedide kabul ediyordum.

Kendimi tanıtmaktan ve Britanya Büyük Elçiliği'nin yardımını istemeğe mecbur olmaktan korkuyordum. Ziyaretcileri beklerken büyük bir kararsızlık içinde idim.

Sefâretin yardımiyle bu mâcerayı bitirmek tarzının zarurî neticesi İstanbul hayatıma nihayet veren bir yüksek emir olacaktı, Osmanlı adâletinden ziyade bu neticeden korkuyordum!.

Bütün misafirleri, tekmil bu halkı, on beş yahud yirmi kişiyi, ev sahibimi, itibarlı kişileri, komşuları, hâkimleri, dervişleri halılarım üzerinde ciddî bir eda ile hâlâ oturmuş, orkestra velveler kopararak çalıyor, Ahmed'i fincanları taşacak kadar mastika ve kahve ile doldurur görüyorum.

Büyücü ithamından kurtulmak, Eyub'u az kalsın yanmak tehlikesine attığım için hapse gitmek, yahud bir para cezası vermek ve nihayet ev sahibime zarar ve ziyan ödeyip tâmiratı kesemden yapmak şıkları vardı.

Türkiye'de insan ancak kendi kendine bel bağlamalıdır.

Fakat umûmiyet itibariyle teşebbüs edilen her şeyde, muvaffak olunulur ve cerbeze daima bir muvaffakiyet vasıtasıdır. Bütün gece mühim ve temiz bir kişi edası takındım!. Saldırganlık ve cür'et gösterdim. Rolünde fevkalâde olan Ahmed mütemadiyen kahveleri dolduruyor ve menfaatlerle mes'eleleri kasten karıştırıyordu. Orkestra büyük bir gürültü yapıyor ve iki saat sonra vaziyet karışıklığın en son haddine varmış bulunuyordu!. Misafirlerim artık birbirlerini anlamıyor, kendi aralarında kavga ediyorlardı. Ben ise bu davaların dışında kalmış bulunuyordum.

Ahmed dedi ki:

«– Haydi Loti, işte hepsi de oldular ve bu benim eserimdir. Bütün İstanbul'da Ahmed'in gibi bir başka insan bulamazsın ve ben senin için gerçekten değerliyim!..»

Vaziyet karışık ve komik, Ahmed ise, mecnun ve bulaşıcı bir neş'e içinde idi. Bir akrobatlık yapmak için duyduğum âdeta kahredici ihtiyaca mukavemet etmedim ve bir mukaddeme yapmadan ellerimin üstünde atılarak hayret içinde kalmış hazır bulunanlar önünde iki canbaz hüneri gösterdim.

Bu hareketi beğenmiş olan Ahmed bu yenilikten bir istifade çıkardı. Bir çok selâmlarla herkese nalınlarını, kürkünü ve fenerini teslim etti ve hiç bir şey kararlaştırılmadan toplantıya son verildi.

Sonuç ve kıssa:

«– Hapishâneye gitmedim ve hiç bir para cezası ödemedim. Ev sahibim yarısını kendisine bıraktığı için Allaha şükrederek hânesini tamir ettirdi ve ben mahallenin şımarık çocuğu halinde kaldım.»

İki gün sonra Aziyâde eve geldiği zaman, O'nu yerinde, muntazam ve çiçeklerle dolu buldu.

Kapalı bir evin ortasında kendi kendisine ortalığı saran bir ateşin izahı güç bir şeydi ve yangının ilk sebebi daima esrarlı kaldı.

LIV

İstanbul'un nihayetinde **İzzeddin Ali Efendi**'nin evinde kabul resmi vardı. Rayihaların dumanı, tönbeki dumanı, bakırdan pullarda süslü davul ve Doğunun garip melodilerini güya rüyada gibi okuyan erkek sesleri.

Bana önce barbar bir tuhaflık içinde gibi görünmüş olan bu akşamlar benim için yavaş yavaş alışılmış bir hal olmuşlardı. Daha sonra kendi evimde de davul gürültüsü içinde güzel kokular ve dumanla sarhoşluğa varılan böyle toplantılar olmuştu.

İzzeddin Ali Efendi'nin davetlerine ertesi gün sabahleyin erkenden dönülmük ezere akşamdan gidilir. Karlı bir gecede İstanbul'da mesafeler büyüktür ve **İzzeddin** misafirverliği pek geniş bir şekilde anlar.

İzzeddin Ali'nin dışardan eski ve harap olan evi siyah duvarları arasında lüksün esrarlı ihtişamlarını yaşatır. Esasen de **İzzeddin Ali** eski olan her şey, mâzinin hasret duyulan zamanlarını hatırlatan her şey, eski zamanın mührünü taşıyan her şey hakkında aşırı bir saygı besler.

Ağır ve demir olan kapıya vurulur. iki küçük Çerkes câriye sessizce gelip bu kapıyı açarlar. İnsan fenerini söndürür ve ayakkabılar çıkarılır. Bu Türkiye'de âdetlerin emrettiği gayet sosyal bir harekettir. Doğu'da insanın evinin içi, dışarının çamuriyle hiç bir zaman kirlenmez. O çamur kapıda bırakılır ve torunun ceddinden tevârüs eylemiş olduğu kıymetli halılar üzerine ancak papuçlar yahud çıplak ayaklar basar.

Bu iki küçük câriye sekiz yaşındadır. Kendileri satılıkdırlar ve bunu bilirler. Neş'eli yüzleri muntazam ve sevimlidir. Başlarının tepesine gayet yüksek kaldırılmış olan saçlarında çiçekler vardır. Hürmetle elinizi alır ve yavaşça alınlarına dokundururlar. Yani el öperler!..

Kendi de vaktiyle küçük bir çerkez câriye olan Aziyâde bana boyun eğme ve aşkı ifade etmek için bu tarzı muhafaza etmiştir...

Muhteşem acem halılariyle örtülü eski karanlık merdivenler çıkılır; haremlik yavaşça açılır ve sedef işlemeli bir kapının aralığından kadın gözleri size bakar.

Bir Keşmir koyununun sırtında yürüdüğünüzü zannettirecek kadar halıların kalın olduğu bir büyük odada, beş yahud altı delikanlı bağdaş kurmuş, bahtiyar bir rehâvet ve sâkin hülya vaziyetlerinde oturmaktadırlar. İşlenmiş bakırdan ve ateş dolu büyük bir mangal bu odaya insanı uykuya götüren biraz ağır bir ılık hava verir. Oymalı meşeden tavanda avizeler sürü ile asılmıştır. Bu şamdanlar ancak penbe, hafif ve saygılı bir ışık sızdıran lâle biçiminde şeffaf taşlarla örtülüdürler.

Bu türk dâvetlerinde iskemleler kadınlar gibi meçhuldür. Zengin Asya ipekleriyle örtülü pek alçak sedirlerden başka bir şey yoktur. Dibadan, satenden ve sırmadan yastıklar, uzun yasemin çubuklar taşıyan gümüş tepsiler üzerlerinde altın işlemeli büyük anber kakmalarla biten nargileler duran sekiz köşeli küçük sehpalar.

İzzeddin Ali'nin evine herkes kabul edilmez ve orada olanlar seçilmiş kimselerdir. Paris bulvarlarında sürünmüş, yapışkan ve sersem paşazâdeler yoktur. Fakat Batı'dan yaldızlı yalılarda, büyümüş bütün eski Türkiye çocukları vardır. Bu guruplarda insan, alev ve gençlik dolu sevimli çehreler görür.

Gündüz Avrupa kostümü ile dolaşmış olan bu adamlar geceleyin her saldırıdan masun (korunmuş) evlerinde ipek gömlek ve üzeri kürklü uzun kaftan giymişlerdir. Gümüşî renkli palto Asyaî vücudlarına iyi yakışmayan geçici ve çekicilikten yoksun bir kıyafet değiştirmeden ibâret kalır.

Güzel duman ılık havada değişken ve karışık şekiller tersim etmektedir!. Yavaş sesle konuşulmakta ve çoğu zaman harpten, İgnatief[1]'den ve endişe verici Moskof'tan Allah'ın halifeye ve İslama hazırladığı kötü talihten bahsedilmektedir. Arabistan kahvesi dolu küçük fincanlar bir çok defalar dol-

---

1- Çarlık Rusya'sının İstanbul'daki elçisi.

durulmuş ve boşaltılmıştı!. Meydana çıkmağı hayâl eden harem kadınları uzanıp gümüş tepsileri almak için kapıyı aralamaktalar. Kendilerinin parmaklarının ucu, bazan bir göz yahut istical ile uzatılmış bir kol görülür. Hepsi budur ve saat alaturka beşte yani, saat onda haremlik kapısı kapanmıştır, güzeller artık görünmezler.

Kur'an'ın menetmemiş olduğu boza tek bir kadehde verilmekte ve usulden olduğu üzere herkes bu bardaktan içmektedir.

Bundan o kadar az içilmektedir ki, bir genç kız bundan fazlasını isterdi.

İnsanların başları yavaş yavaş daha ağırlaşır ve daha karışık fikirler, karışık bir rüya içinde birbirine karışır.

İzzeddin Ali ile Süleyman ellerine davulları alırlar ve bir uyur-gezer sesiyle Asya'dan gelmiş eski havalar çalarlar. Yükselen dumanı, sönen bakışları, parlayan sedefleri, evin zenginliğini insan daha belirsiz bir şekilde görür.

Ve yavaşca baş dönmesine, insanla alâkalı şeylerin o istenen unutulmasına varılır!

Uşaklar herkesin serilip uykuya daldığı *yatakları* getirirler.

Sabah olur; diş budak ağaçlarının aralıklarından ve ipek perdeler arkasından günün ilk ışıkları eve girer.

İzzeddin Ali'nin misafirleri her biri beyaz mermerden bir helâda ve İngiltere'de kullanılmağa güç cesaret edilecek derecede nakışlı ve yaldızlı havluların yardımiyle tuvaletlerini yaparlar.

Bakırdan bir mangal etrafında toplanmış olarak bir sigara içer ve birbirlerine veda ederler.

Uyanış gamlı bir haldedir. Sabahleyin İstanbul'un çamurunda, sokakların ve pazarların faaliyeti içinde insan kendini yürüyor bulduğu zaman, nefsini bin bir gece masallarının bir rüyasını görmüş sanır.

LV

İstanbul gecelerinin bütün bu gürültüleri, O'nun bunlara âid çoğu zaman garip açıklamalar yapan sesine karışmış bulundukları halde hafızamda kaldılar.

Bütün gürültülerin en korkuncu, yangını haber veren gece bekçilerinin feryadıdır. Derin bir sessizlik ortasında İstanbul'un tekmil mahallelerinde tekrar edilen o kadar devamlı, o kadar matem dolu ve müthiş «*Yangûn* var!..» Sadası!..

Sonra, sabahleyin, horozların, müezzinlerin ezanlarından az evvel gelen bülbül sesleri, seher musikisi; sabahı haber verir!..

Eyub'un bu uzak evinde geçirdiğimiz ilk gecelerden birinde, eski evin ta merdiveninden gelen bir gürültü ikimizi birden titretmişti. İkimiz de kapımızda bir cin taifesi, yahud harap merdivenlerden kınlarından çıkarılmış hançer ve yatağanlarla gelen sarıklı adamlar olduğunu zannettik. Birleştiğimiz zaman her şeyden korkabilirdik, ve bizim için titremek mukadderdi.

Fakat gürültü, daha âşikâr ve daha az müthiş bir sûrette hattâ artık hiç bir yanlış tahmine yer vermiyecek bir mahiyette tekerrür etmişti.

Gülerek ve tamamiyle emin bir halde:

«– *Seçan* (sıçanlar!)» dedi idi....

Gerçekten de harap ev kendileriyle dolu idi. Gece onlar gayet büyük zararlara sebeb olan muntazam harplere girişiyorlardı.

O çoğu zaman:

«– *Çok seçan var senin evde Lotim*!» diyordu.

Bunun içindir ki; bana bir akşam genç *kedi beyi* (!.) hediye etti.

Sonradan iri ve muhteşem bir kedi hâli olan kedi bey o zaman bir aylık var yoktu. İri yeşil gözleri süslü ve gayetle

obur olan küçük bir sarı hayvandı.

Bana onu bir akşam kendisini hiç haberim yokken, mektebe giden Türk çocuklarının kullandıkları altın işlemeli cüz keselerinin birinin içinde getirmişti.

Bu cüz kesesi, Aziyâde Anadolu yakasındaki Kanlıca Köyü'ndeki ihtiyar sarıklı hoca yanında pek eksik öğrenimini yapmağa gittiği sıralarda O'nun cüz kesesi olmuştu. Aziyâde bu hocanın derslerinden çok az istifade etmişti ve yazısı pek fena idi. Fakat, bu hâl, ilk çocukluk arkadaşı olmuş bulunan bu zavallı soluk cüzü çok sevmesine mâni teşkil etmiyordu.

Bana takdim edildiği akşam, kedi bey ayrıca bir ipekli havluya sarılmıştı. Seyahatin korkusu, her türlü yolsuzluğu kendisine o derecede yaptırmıştıki, ona altun pullu bir gerdanlık işlemek zahmetine giren Aziyâde bu kadar fena bir vaziyette görmekten pek üzüntü duydu. Kedinin o kadar garip bir hali vardı ve şahsen Aziyâde de o derecede sıkılmıştı ki, Ahmet'le ben bu soyulup meydana çıkarılış karşısında çılgın kahkahalara kapıldık.

Kedi beyin bu takdimi hayatımca unutamıyaçağım hatıralardan biridir.

LVI

Lâilâhe illellah Mohammeder resulullah!.. (Allahtan başka ilâh yoktur ve Muhammed O'nun peygamberidir.)

Her gün, asırlardan beri, aynı saatte aynı âhenklerle câmiin minaresinden okunan ezan eski evimin üstenden afâka yükselir!. Müezzin tiz sesiyle mekanik bir yeknasaklık, ve hiç bir sûrette aksatmayacak bir intizam içinde okur!.

Artık şimdi bir avuç toprak olmuş bulunanlar da dün doğmuş olan bizler gibi onu aynı yerden duymuşlardı. Kesintisiz üç asırdan beri, kış günlerinin müphem şafağında, yaz güneşinin güzel doğuşlarında, horoz sesleri ile ve uyanan

hayatın ilk gürültülerine karışmış olarak İslâmı'n bu esas hükmü minarelerden dâima haykırılmıştır. Uykusuz gecelerimiz, aşk gecelerimiz için bu bir hazin kalk borusudur. O zaman bir daha görüşebileceğimizi bilmeden, yarın ânî bir surette sırrımızın açıklanması, dört kadın tarafından aldatılmış bir ihtiyarın intikamının bizi ebediyen ayırma ihtimali bizi ürpertir!. Her karşı koyma ve maddî yardımın imkânsız bulunduğu o karanlık harem dramlarından birinin yarın oynanıp oynanmıyacağını bilmeden buradan gitmek ve birbirimize sür'atle veda etmek!.

Belki bir gün, aşağı tabakadan bir kadın gibi, evinde yapılmış gümüşî renginda kaba bir yünden elbise giymiş olduğu halde ve yumuşak endamını eğip bozan bir değneğe dayanarak, yüzünü kalın bir yaşmak altında gizliyerek, sevgili küçük **Aziyâde**'m buradan gider.

Belki bir kayık kendisini pazarların kalabalık mahallesine ulaştırır ve **Hatice**'nin evinde hanım elbiselerini giydikten sonra güneşin adamakıllı yükselmiş bulunduğu bir saatte efendisinin evine varır. Dış görünüşü bir az muhafaza etmek için gezintisinden çiçek veyahud kurdele gibi bazı şeyleri satın alıp getirir...

LVII

Ahmed gayet güvenilir ve pek ciddi idi!. Her ikimiz esrar dolu bir sefer gerçekleştiriyorduk. Ben dilenen yere gitmeğe ve söylenecek şeylere itaat etmeğe yemin etmiş olduğum halde, kendisi **Aziyâde**'nin talimatını taşımakta bulunuyordu.

Eyüp İskelesi'nde **Ahmed** Azapkapu'ya varmak için bir kayığın fiyatını pazarlık etti. Pazarlık son bulunca beni bindirdi. Bana ciddiyetle:

«– Otur, **Loti**!.» dedi.

Hareket ettik.

Azapkapu'da eski makara ve tavşan derisi ticaretiyle uğraşanlarca meskûn, âdi halka mahsus çamurlu, siyah ve korkunç dar sokaklarda O'nu takibe mecbur kaldım. Kapıdan kapıya giderek, hâli tarif edilemez bir oda içinde kendisini nihayet bulabildiğimiz ihtiyar **Dimitraki**'yi sormuştuk.

Bu, üstü başı parça parça, sakalı beyaz ve haydud edalı bir ihtiyar rumdu.

Ahmed kendisine üzerinde **Aziyâde**'nin ismi yazılmış bir kâğıt verdi ve **Homère'in** lisanında, anlayamadığım bir uzun nutuk söyledi.

İhtiyar murdar bir kasadan küçük kamalarla dolu bir nevi deste çıkardı ve pek de güven vermiyen bir hazırlıkla bunların arasından en sivri uclularını seçiyor göründü.

Ahmed'e ders hatıralarımın anlayabilmek imkânını verdiği şu kelimeleri söyledi:

«— Bana yeri gösteriniz!.»

Ahmed gömleğimi açarak parmağını sol tarafa, kalbimin üstüne koydu...

LVIII

Ameliyat büyük bir ıztırap duymadan son buldu ve **Ahmed** sanatkâra Aziyade'nin kesesinden on kuruşluk bir kâğıt verdi.

İhtiyar **Dimitraki**, Rum gemicileri için dövmecilik gibi âcaip bir sanat sahibiydi. Acımadan iş görme ve isabetle resim yapma kaabiliyeti fazlasiyle dikkate değerdi.

Göğsümün üzerinde daha sonra kapanınca **Aziyâde'nin** Türk ismini güzel bir mâvi ile göstermiş olan ıztıraplı, kırmızı, binlerce tırmıktan oluşmuş bir küçük yazı götürdüm.

Müslüman itikadına göre, Dünya'ya âit bedenimin diğer her bir vasfı veya kusuru gibi bu döğme de beni ebediyette takip edecekti.

LIX

Loti'den Plumkett'e

Şubat 1877.

Ah ne güzel bir gece vardı!.. İstanbul ne kadar güzeldi, Plumkett!

Saat sekizde Deerhound'u terketmiştim.

Uzun zaman yürüdükten sonra Galata'ya vardığım vakit dostum Ahmed'i almak üzere madamlarına girdim ve her ikimiz tenha Türk mahallelerinden geçerek Azapkapu'ya doğru yürüdük.

Orada her akşam iki sokak önümüze çıkar Plumkett, ve Eyüb'e varmak üzere bunlar arasından birini seçmemiz gerekir.

İstanbul'a giden büyük vapur köprüsünü görmek, Fener, Balat ve mezarlıklar yolu ile yaya gitmek doğru ve hoş bir yoldu. Fakat bu yol geceleyin ancak sâdık Samuel ve beraberimizde iken üç kişi olarak seçtiğimiz tehlikeli bir yoldur.

Deniz yoluyla eve rahatça gitmek üzere bu akşam Karaköy Köprüsü'nden bir kayığa binmiştik.

Havada bir nefes, suda bir hareket, en ufak bir gürültü yoktu. İstanbul kardan bir büyük kefenle örtülüydü.

Bu, Güneş ve mavi gök beldesinden hiç beklenmeyen muhteşem ve kuzeye âid bir manzara idi.

Binlerce ve binlerce siyah küçük evle kaplı olan bütün bu küçük dağlar, bu akşam yeknesak ve korkunç bir beyaz renge bürünmüş olarak sessiz bakışlarımız önünden geçiyorlardı.

Kar altına gömülmüş olan bu sayısız insan yuvalarının üstünde gümüşî renkli câmilerin muazzam yapıları ve minarelerin sivri uçları yükseliyordu.

Sislerle örtülmüş Ay, belirsiz ve mâvi ışığını her şey üzerinde gezdirmekte idi.

Eyub'e geldiğimiz zaman pencerelerimin camları, kafesleri ve kalın perdeleri arkasından bir ışığın süzüldüğünü gördük: O orada idi; eve ilk olarak gelmişti...

Kendinize ve başkalarına sersemce açık olan Avrupalı evlerinizde, bütün yorgunluklar ve bütün tehlikelerin tam karşılığı olan böyle bir eve ulaşma saadetini siz emin olun ki, tasavvur edemezsiniz, Plumkett!..

LX

Bir zaman gelecektir ki; bütün aşk rüyasından artık hiç bir şey kalmıyacaktır!. Bir zaman gelecektir ki; her şey bizimle beraber derin bir gece içinde yokolacaktır!.» Varlığımızı meydana getiren her şey, taş üzerine kazılmış isimlerimize kadar ortadan kalkacaktır!..

Sevdiğim bir memleket var ki; kendisini görmek isterdim!. Karanlık dağları ve büyük ormanlaryle Çerkezistan! Bu memleketin hayâlimde kendisine Aziyâde'den gelen bir çekiciliği var. Aziyâde kanını ve hayatını oradan almış!.

Yarı vahşî ve hayvan derileriyle örtülü olan haşin Çerkeslerin geçişlerini gördüğüm zaman, damarlarının kanı sevgilimin kanının eşi olduğu için bu meçhul insanlara doğru beni bir şey çekmektedir.

Kendisi, kenarında doğmuş olduğunu zanettiği bir büyük göl, ormanlar içinde olup adını artık bilmediği bir köy ve dağlıların diğer çocuklariyle beraber açık havada oynadığı bir plâjı hatırlamaktadır...

İnsan sevdiği kadının geçmişisini zamandan kurtarmayı, onun çocukluk yüzünü, ve her yaştaki hâlini görmüş olmayı ister.İnsan onu küçük kız iken sevmiş olmayı, başka hiç kimsenin okşamadığı, mâlik olmadığı, sevmediği, dokunmadığı görmemiş olması şartiyle onu bizzat kolları arasında büyütmüş bulunmayı ister!. İnsan onun geçmisini, sizden evvel başkalarına verilmiş olan her şeyi kıskanır! Kalbinin en küçük

hislerini ve ağzından sizden evvel başkalarının duymuş oldukları en küçük sözlerini kıskanır! Şimdiki saatler yetmez; aynı zamanda bütün geçmiş bütün gelecek zamanlarına sahip olmak lâzımdır!. İnsan orada onunla el eledir. Göğüsler birbirine temas eder, dudaklar birbirini sıkar; insan varlığın aynı zamanda bütün noktalariyle ve daha canlı his unsurlariyle temas edebilmek,ve tek bir varlık vücûde getirmek ister!..

Dedim ki:

« – Aziyâde, bana çocukluğuna âid küçük hikâyeler anlat ve Kanlıca'daki ihtiyar hocadan bahset!.

Aziyâde gülümsüyor ve kafasında taptaze düşünceler ve acayip notlarla karışık bazı yeni hikâyeler arıyor. Bu hikâyelerin en sevilenleri, *hocaların* (büyücülerin) ilk büyük rolleri oynamaları âdet olup hafızasında yarı yarıya kaybolmuş ve ilk çocukluğunun kaçak hatıralarından ibaret bulunanlarıdır.

Sonra der ki:

«– Sıra senin Loti!. Devam et!. Senin onaltı yaşında bulunduğun zamanda kalmıştık!.»

Heyhat!... O'na söylediğim her şeyi başka dillerle başkalarına da söylemiştim. Bana O'nun bütün söylediklerini de başkaları bana daha evvel söylemişlerdi. Bütün bu arkası gelmeyen hoş mantıksız ve ancak mırıltı halinde kulağa akseden sözleri, Aziyâde'den evvel başkaları bana tekrar etmişlerdi!

Kalbimde hâtıraları ölmüş bulunan başka genç kadınların çekicilikleri altında başka memleketler, başka mevkiler, başka yerler, sevmiştim. Artık her şey geçti!.

Bu sonsuz aşk rüyasını başka biriyle yaşamıştım. Dünya üzerinde birbirimize taptıktan sonra, damarlarımızda hayat bulunduğu müddetle tek vücûd halinde kalmak ve çukurda, cesedlerimizin aynı çukur da ebediyen beraber olması hususunda yemin etmiştik. Bütün bu olanlar geçti, silindi, süpürüldü!... Henüz ben çok gencim ve artık bunu hatırlamıyorum.

Eğer bir ebedîlik varsa o ebedîliğe hangisiyle yaşamağa gideceğim? Onunla mı, yoksa seninle mi küçük Aziyâde?

Bu mahiyeti izah edilmez haz duymalarda, bu mahvedici kendinden geçmelerde şehvetten gelen şeyleri kalbden gelenden kim ayırabilir? Bu tekrar hayat bulmak ve yaşamak isteyen ruhun semaya doğru en büyük gayreti mi, yoksa tabiatın kör kudreti midir? Bu bütün yaşamış olanların kendi kendilerine sormuş oldukları bir sürekli sualdir ve o kadar çok sorulmuştur ki, bunu kendi kendine tekrar sormak, âdeta hezeyan demektir!.

Birbirimizi sevdiğimiz için madde dışı ve sonsuz birleşmeye âdeta inanıyoruz. Fakat insan nesillerinin geçmekte olduğu binlerce yıldanberi, milyonlarca insan buna inanmış ve ölümün aldatıcı serabı içinde emniyet duyarak ümitlerle aydınlık uykuya dalmışlardır? Heyhat, yirmi sene sonra, belki on sene sonra nerede olacağız zavallı Aziyâde? Toprağa gömülmüş, iki meçhul enkaz olacağız!. Yüzlerce fersah, mezarlıklarımızı, şüphesiz, ayıracaktır ve birbirimizi sevmiş olduğumuzu hatırlayan bulunacak mıdır?

Bir zaman gelecektir ki, bütün bu aşk rüyasından hiç bir şey kalmıyacaktır!. Bir zaman gelecektir ki, her ikimiz derin bir karanlıkta kaybolmuş bulunacağız, kendi varlığımızdan hiç bir iz kalmıyacak!. Her şey, taşlarımızın üzerine yazılı isimlerimize kadar her şey silinecek!.

Çerkezistan'ın kızları, dağlarından koparılıp İstanbul haremlerine gelmekte devam edeceklerdir.. Müezzinin hüzünlü bestesi kış sabahlarının sessizliği içinde daima çınlayacaktır!. ancak bizi bu beste artık uyandıramıyacaktır!.

LXI

Ankara'ya kedilerin payıtahtına seyahatimiz uzun zamandan beri muhtemeldi.

Sefaretimin mudahelesini gerektirecek hiçbir fena vaziyete kendimi orada sokmamaklığım şartiyle, gitmek müsaadesini âmirlerimden aldım. (On günlük bir müsaade)

Kafile Üsküdar'da bulutsuz bir hava içinde hazırlandı! Derviş Rıza Efendi ve Mahmud Efendi ile İstanbul'dan bir çok dost sefer heyetinden, Türk hanımları, uşaklar ve bir sürü eşya da var! Seyri göz eğlendirici kervan Güneş altında, Üsküdar'ın büyük mezarlıklarını dolduran geniş serviler caddesinden geçiyor. Yer orada mâtem dolu bir ihtişama sahip! İstanbul'un bu yüksekliklerden hiçbir şeyle mukayese edilemez bir manzarası var!.

LXII

Biz dağlar arasına gömüldükçe, kar yürüyüşümüzü gittikçe daha ziyade durduruyor. Kediler payıtahtına iki haftadan evvel erişmeğe imkânı yok.

Üç günlük yürüyüşten sonra, yol arkadaşlarıma veda etmeğe karar veriyorum. İzmit'le İznik'i, Hıristiyanlığın eski tarihini yaşamış şehirleri ziyaret etmek üzere Ahmed ve iki seçilmiş beygirle beraber güneye yöneliyorum.

Seyahatimin bu ilk kısmından, güzel ve hafifçe karlı pudralanmış bir kış havası içinde olmak üzere gölgeli ve vahşi tabiatin, serin çeşmelerin, yeşil meşeler ve çiçeklenmiş zakkum ağaçları ile örtülü derin vâdilerin hâtırasını alıyorum. Hanlarda tasavvur edilemiyecek derecede berbat yerlerde yatıyoruz.

Mudurnu hepsinin en dikkate değer olanı. Mudurnu'ya geceleyin ulaşıyoruz. Dumana boğulmuş bir eski hanın çingenelerle ayı oynatanların birbirlerine karışmış yattıkları üst katına çıkıyoruz. Siyah bir kocaman oda ve tavan o kadar alçak ki insan baş eğerek yürüyor. İşte tabldot masası! Ağır bir yağlı su içinde tarifi ve anlatılması imkânsız parçaların yüzüştükleri bir geniş tencere. Bu, yere konuyor ve herkes

etrafına oturuyor. Tek – ve maamafih bir kaç metre uzunluğunda – bir havlu bütün hazırunu dolaşıyor ve herkese hizmet veriyor.

Ahmed dışarda soğuktan ölmeyi bu murdar yerin pisliği içinde uyumağa tercih ettiğini söylüyor. Bununla beraber bir saat sonra, soğuktan donmuş ve yorgunluktan bîtap bir surette yatmış ve derin bir uykuya dalmış bulunuyorduk.

Güneş'in doğuşundan evvel, bir çeşmenin berrak suyundan rüzgârlara karşı baştan ayağa kadar gidip yıkanmak üzere kalkıyoruz.

LXIII

Ertesi akşam gece olurken İzmit'e (Nikomediya) vâsıl olduk. Pasaportumuz yoktu. Bizi yakaladılar. Karakolda yatmaya mecbur kaldık. Atlarımıza elkondu. Onlar da kışlada uyudular.

İzmit oldukça medenî, pek güzel bir körfezin nihayetinde yer alan, bir büyük türk şehridir. Çarşıları canlı ve hoş manzaralıdır. Ahalisi için saat sekizden sonra hattâ fenerle bile ortalıkta dolaşmak yasaktır.

Bu memlekette geçirdiğimiz sabahı, güzel bir mavi semada şimdiden sıcak olan bir Güneş'le bir ilkbahar sabahını iyi hatırlıyorum. İyi bir köylü yemeğinden ikimiz de güzelce doymuş ve dinlenmiştik. Evrakımız da düzgündü. Orhan Câmii'ne doğru çıkmağa başlıyoruz. Kelebekler dolaşıyor ve böcekler vızıldaşıyordu. Kuşlar ilkbaharı terennüm ediyorlar ve rüzgâr ılık.Ahşap, eski ve garip evlere çiçek ve arabesk resimleri çizilmişti. Her tarafta leylekler damlara o kadar pervasız yerleşmişler ki, vücûda getirdikleri «inşaat» bir çok ev sahibini pencerelerini açmaktan mennetmiş bulunuyordu.

Orhan Câmii'nin üstünden manzara suları mâvi İzmit Körfezi'ne, Asya'nın bereketli ovalarına ve uzakta, ta ötede,

büyük karlı zirvesini yükselten Bursa'nın Uludağı'na kadar hâkim görünüyordu.

İzmit'ten Taşvancıl'a, Taşvancı'ldan yolumuzun ikinci kısmını teşkil eden Karamürsel'e vardık. Burada yağmura tutulduk.

Karamürsel'den İznik'e karlı bir hava da karanlık dağlardan geçerek atla gidiş! Kış geri döndü! Tepeden tırnağa silâhlı üç zeybek refakatinde İsmail adında bir adam bizi soymak niyetine düşmüş olduğu için, heyecanlı anlar geçirdik. Hiç beklenmeyen bir tesadüf sayesinde iş tamamiyle düzeldi ve sade çamura batmış bir halde İznik'e vâsıl olduk. İzmit paşasının eseri olan osmanlı pasaportunu emniyete takdim ettim! Henüz mütereddid olan lisanıma rağmen, resmî makam tesbihime ve elbiseme inandı! İşte cidden tartışılmaz bir efendi olmuş bulunuyorum.

İznik'te ilk asırlara âid eski hıristiyan kiliseleri var!. Bunlar Batı kiliselerimizin en eskisi olan Ayasofya!.. vs.'dir. Yattığımız yerde arkadaş olarak yine ayı oynatıcılarını gördük!.

Bursa ve Mudanya yolu ile geri dönmek istiyorduk. Para kalmadığı için Karamürsel'e döndük ve orada son kuruşlarımız öğle yemeğine gitti. Bir görüşme meclisi oluşturduk ve bu meclisten çıkan netice gereğince gömleğimi satılmak üzere Ahmed'e verdim. Bu para dönüş masrafımızı karşılamaya yetti ve kalbimiz gibi kesemiz de hafif olarak gemiye bindik.

İstanbul'un tekrar meydana çıkışını sevinçle görüyoruz. Bu bir kaç gün, İstanbul'un manzarasını değiştirmiş. Evimin damı üzerinde yeni bitkiler çıkmış; kapımın önünde yeni doğmuş olan bir sürü köpek yavrusu, sesler çıkarmaya ve kuyruk oynatmaya başlamış! Anneleri bizi hususî olarak karşılıyor!.

LXV

Aziyâde akşam geldi ve ne kadar endişe etmiş olduğunu

ve benim için çok kereler *«Allah! selâmet versin Loti!.»* demiş olduğunu anlattı.

Kendisinden gelen her şey gibi gülsuyu kokan küçücük bir kutu içinde bana ağır bir şey getirmişti. Elbisesi içinde gayet dikkatle saklı bulunan ve bu küçük esrarlı şeyi bana verirken yüzü neşe ile parlıyordu.

Dedi ki:

«– İşte al, Loti, *bu benden sana hediye!.»*

Bu, üzerinde ismimizin yazılmış bulunduğu, dövülmüş altın bir yüzüktü!.

Bana üzerinde ismi yazılmış, memleketime götüreceğim bir yüzük vermeği uzun zamandan beri hayâl etmişti. Fakat zavallı çocuğun parası yoktu. Geniş bir refah, nisbî bir lüks içinde yaşıyordu! Benim evime, istediği şekilde sahibi bulunduğu işlemeli ipekten kumaşlar, yastıklar ve muhtelif şeyler getirmesi kendisi için mümkündü. Fakat ona ancak küçük ihtiyaçlarına yetecek kadar para veriyorlardı! Her şeyi hizmetçisi Emine'nin sessizliğini temin etmek için sarfediyordu. Biriktirdiği paralarla bir yüzük almak kendisi için müşküldü. Bunun üzerine kendi elmasları aklına gelmişti. Fakat kuyumcular çarşısına bunları satmağa veya değiştirmeye göndermekten korkmuş ve bir takım çarelere başvurmak gerekmişti. Bugün bana gayrı muntazam ve iri bir yüzük haline dönüştürülmüş olarak getirdiği şey, Üsküdarın bir demircisi tarafından gizlice çekişle ezilmiş olan kendi mücevherleri idi.

Bu yüzüğün beni hiçbir zaman terketmiyeceğine, onu bütün hayatımca taşıyacağıma, isteği üzerine yemin ettim.

LXVI

Gayet güzel bir kış sabahı, Doğu'nun o kadar tatlı olan kışının bir sabahı idi.

Bizden bir saat evvel Eyup'ten ayrılmış ve Halic'e gümüşî

renkte bir elbise ile inmiş olan **Aziyade**, efendisinin Fatih'teki haremine avdet etmek üzere Halic'i penbe bir elbise ile tekrar geçiyordu. Beyaz yaşmağı altında neş'eli ve gülümsüyordu! İhtiyar **Hatice** kendisinin yanında bulunuyordu. Ön tarafı inciler ve yaldızlarla süslü olan kayıklarında her ikisi de pek rahat oturmuşlardı.

İki kürekli bir uzun kayığın kırmızı yastıklarına yaslanmışlardı. **Ahmed**'le ben aksi istikamette gidiyorduk.

İstanbul sabahının ihtişam ânı idi! Doğan Güneş altında henüz penbe, saraylar ve câmiler Halic'in sâkin derinliklerinde kendilerini seyrettiriyorlardı. Balıkçı kayıklarının etrafında karabataklar pek acâip fırlayışlar yapıyorlar ve soğuk ve mavi suda kayboluyorlardı.

Tesadüf veya kayıkçılarımızın hevesi, yaldızlı kayıklarımızın birbirlerinin yakınından, hatta kürekler birbirine karışacak kadar yakınından geçmesine sebeb oldu. Kayıkçıların bu münasebetle her zamanki hakaretleri birbirlerine karıştı! savuşmaya vakit buldular:

«Köpek, köpek oğlu! Köpek torunun evlâdı!» diye birbirlerine söyleniyorlardı. **Hatice** siyah ağzının içinde uzun beyaz dişlerini göstererek bize gizlice bir gülüş göndermenin yerinde olduğuna hükmetti.

Aziyad ise bilâkis hiçbir alâka ve tanışıklık göstermeden geçti.

Sadece karabatakların oyunlarıyla alâkalı.görünüyordu.

Hatice'ye:

«*– Ne şeytan hayvan!* » diyordu.

LXVII

«Güzel mevsim bittiği zaman, ikimizden hangimizin hayatta olacağını kim bilir.

«Neş'eli olun, sevinçli olun, zira bahar mevsimi çabuk geçer, devam etmiyecektir.

«Bülbülün şarkısını dinleyin! Kış mevsimi yaklaşmaktadır.

«İlkbahar her ağaçlıkta bir neş'e beşiği açmıştır.

«Badem ağacı orada gümüşten çiçeklerini yaymadadır.

«Neş'eli olun, sevniçle dolu olun, zira bahar mevsimi çabuk geçer, devam etmiyecektir.

«.... daha bir bahar, bâdem ağaçları açmaktadır ve ben her mevsimin beni gecenin daha derinine götürdüğünü her senenin beni uçuruma yaklaştırdığını dehşetle görmedeyim!.. Nereye gidiyorum, rabbim?... Sonra ne var, ne karanlık bir âleme intikal edeceğim zaman yanımda kim bulunacak?!...

«Bu sevinç ve zevk mevsimidir; bahar mevsimi gelmiştir.

«Benimle beraber dua etme!. Bu işin de bir zamanı vardır!..[1]»

1- Eski bir Doğu şiirinden alınmıştır.

IV

MANE, TECEL, FARES

I

İstanbul, 19 Mart 1877.

Gitme emri bir yıldırım çarpması gibi gelmişti: Deerhound Sutampton'a çağırılıyordu. Bu emirden kurtulmak ve İstanbul'daki yaşayışımı uzatmak için bütün çarelere baş vurmuş, hattâ bana açılmasına ramak kalmış olan Osmanlı Ordusu'nun kapısını bile çalmıştım.

Pek temiz bir ingilizce ile ve kibar Türklere has tam bir terbiye ile bir paşa bana demişti ki:

«– Aziz dostum, İslâmiyet'i kabul etmiye de niyetiniz var mı?»

– Hayır Ekselans!» demiştim, Osmanlı tabiiyetine girmek, isim ve vatan değiştirmek benim için önemli değildir!. Fakat resmen hıristiyan kalacağım.»

Demişti ki:

«– İyi, bunu tercih ederim, İslâmlık insanlara cebir tatbik etmeyi meneder ve biz bu suretle din değiştirmiş olanları hiç sevmeyiz!.»

Paşa ilâveten demişti ki:

« – Hizmetlerinizin geçici şekilde kabul edilmiyeceği teminatını size vermekle bir vazifeyi yerine getiriyorum. Esasen hukûmetiniz buna muhalefet edecektir. Lâkin hizmetiniz kesin mâhiyette olarak kabul edilebilir Bizde kalmak isteyip istemediğinizi iyice düşünün. İlk önce geminizle gitmemenizin müşkül olacağını zannederim!. Zira bu teşebbüsler için az bir zamanımız var. Esasen şimti gitmeniz, bu kadar ciddî bir kararı uzun zaman düşünmenize de imkân verecektir. Bize sonra dönersiniz! Bununla beraber eğer arzu ederseniz, dilekçesinizi bu akşamdan Şevketlû Sultan'a arz ettirebilirim ve çok kuvvetle zannederim ki, cevabı lehinizde olacaktır.

Dedim ki:

«– Eğer sebep bu ise, meselenin derhal kararlaşmasını tercih ederim Ekselans. Yoksa daha sonra beni unutursunuz. Yalnız gidip anamı görmek için sonra sizden müsaade isteyeceğim.»

Bununla beraber bana bir saat müsaade verilmesini rica ettim ve düşünmek için dışarı çıktım.

Bu bir saat bana kısa göründü; dakikalar saniyeler gibi uçup gidiyor ve düşüncelerim velvelelerle birbirlerini kovalıyordu.

Beyoğlu ve Fındıklı arasında Taksim sırtlarını örten eski Türk mahallesinin sokaklarında rastgele yürüyordum.

Karanlık, ağır ve ılık bir hava vardı! Eski ahşap evlerin renkleri koyu gümüşî, siyah ve koyu kırmızı arasında değişikti. Sert kaldırımlar üstünde, altın işlemeli kırmızı veya turuncu ipek kumaşlarla gözlerine kadar örtünmüş Türk kadınları küçük sarı terliklerle dolaşmakta idiler. Beyaz sarayla siyah servili bahçelerinin, ak bulutlarla yarı örtülü Üsküdar'la Boğaziçi'nin üzerine üçyüz metre irtifadan açılmış küçük parçaları vardı.

Mesele acele edilmesi gereken bir şey haline gelince ve onu bir saat içinde kat'î olarak kararlaştırmak gerekince memleketini terketmek, ismini terketmek zannedildiğinden daha

ciddî bir şey oluyor. Ona bütün hayat için bağlanmış bulununca İstanbul'u yine sevecek miyim? İngiltere'yi, Britanya hayatının yeknesak gidişini, sıkıcı dostları, nankörleri, bütün bu şeyleri teessüfsüz ve nedâmetsiz terkediyorum. Bu memlekete müthiş bir buhran esnasında bağlanıyorum. İlkbaharda harp O'nun ve benim mukadderatımızı tayin edecek. Yüzbaşı Arif olacağım! Orada sevdiklerini görmek, ihtiyar ıhlamur ağaçları altında Braytböri'deki yuvada yine oturmak üzere Haşmetmeabın donanmasında mümkün olduğu kadar izinlere mâlik olacağım!

Evet, öyle ya, niçin kesinlikle bir türk yüzbaşısı, türk olmamalı ve O'nun yanında kalmamalı...

Bu kendinden geçme ânını düşünüyorum. Bir gün Eyub'e yüzbaşı kıyafetinde gelmek ve O'na artık gitmiyeceğimi haber vermek!.

Bir saat nihayetinde kararım kat'ileşmişti. Gitmek O'nu terketmek kalbimi parçalıyordu. Beni ebediyen Türkiye'ye bağlıyacak olan kesin ve resmî «evet»i söylemek ve bu akşam istidamı Sultan'a takdim etmesini rica eylemek üzere kendimi yeniden Paşa'nın huzuruna kabul ettirdim.

II

Paşa'nın önünde titrediğimi hissettim ve gözlerimin önünden bir bulut geçti.

Dedim ki:

«– «Size teşekkür ederim, Ekselans!..» Kabul etmiyorum!. Sade lûtfen beni hatırlayınız; İngiltere'de bulunduğum zaman belki de size yazarım!..»

III

O zaman gitmeğe sahiden hazırlanmak icap etti.

Kapı kapı koşarak Beyoğlu ziyaretlerini yaptım ve başka

bir şey düşünmeden sade veda kartları bıraktım.

Paltomu tutarak tören kıyafetinde **Ahmed** üç adım gerimden geliyordu.

Dedi ki:

«– Ah, **Loti**, bizi terkediyorsun ve veda ziyaretleri yapıyorsun. Bunu ben keşfettim! Fakat eğer bizi sevdiğin ve ötekilerin seni sıkdığı doğru ise, eğer ötekilerin usul ve erkânı hakikaten sana uymuyorsa bırak onları! Çirkin olan bu siyah elbiseleri ve gülünç olan bu şapkayı bırak. Bizimle beraber çabuk İstanbul'a gel ve bütün bu halkı başından at!.»

Ahmed'in bu nutku üzerine, birçok veda ziyaretlerinden vazgeçtim.

IV

Samuel ile son bir gezinti. Dakikalarımız hesaplı. Müsamahasız ve kesin olan zaman son saatlerimizi de götürüyor! Bu saatlerden sonra – martın boralariyle dolu, gümüşî ve soğuk kış saatlerinden sonra – bizi götürüyor!. Birbirimizden sonsuzadek ayrılacağız!.

Benim İngiltere'ye hareketimden evvel **Samuel**'in memleketine gitmesi kararlaşmıştı. Vapurun hareket düdüğüne kadar O'nu açık arabada gezdirmemi son bir lûtuf olarak benden istemişti.

Yerini alan **Ahmed** gelecekte beni İngiltere'de takip edecek olan bir ıztıraba düçar olmuş, kederden hasta idi. **Samuel** kendisinin o kadar karışık ve azap veren muhabbetiyle **Ahmed**'in berrak ve sarsılmaz sevgisi arasında bir girdap bulunduğunu ve kendisinin oraya, sâkin çatım altına dikilmesi imkânsız bir servi ağacı olduğunu bilmiyordu.

Arabacı, beygirlerinin dört nala gidişiyle bizi velveleler içinde götürmektedir; **Samuel** kendisine bıraktığım kürk paltoma bir paşa gibi bürünmüştür. Güzel başı solgun ve mah-

zundur. İstanbul semtlerinin, otla yosunun bittiği, büyük ve bomboş meydanları, cesim minârelerin, gümüşî Gökyüzü altında beyaz eski ve harap kadim âbidelerin sıralanmasına sükûn içinde bakmaktadır.

Bu son kış rüzgârının altında İstanbul mahzun ve ölüdür. Müezzinler ikindi ezanını okuyorlar!. Artık gitme saatidir.

Bu zavallı Samuel'i cidden seviyordum. O'na çocuklara söy-lenen tarzda kendisi için geri döneceğimi ve Selânik'e onu görmeğe geleceğimi söyledim. Fakat O beni bir daha hiç görmiyeceğini anladı ve gözlerinin yaşı kalbimi biraz yaralıyor.

V

21 Mart.

Zavallı Küçük sevgili Aziyade! O'na:

«– Öbür gün gideceğim!.» demek için kendimde cesaret bulamamıştım.

Akşam eve geldim. Batan Güneş odamı güzel kırmızı ışıklarıyla aydınlatıyordu. Havada ilkbahar kokuları vardı. Kahveciler yaz günlerinde olduğu gibi dışarlara yayılıyorlardı! Civardaki bütün insanlar, sokağa oturmuş, çiçeklerle süslü bâdem ağaçlarının altında nargilelerini içiyorlardı. Ahmed gideceğimi biliyordu. Her ikimiz de konuşmak için müthiş gayret sarfediyorduk. Lâkin Aziyade yarı yarıya anlamıştı ve suallerle dolu büyük gözlerini üzerimizde gezdiriyordu. Gece bizi ölüler kadar sessiz buldu.

Alaturka saat birde (yedide) Ahmed yan yatırılınca bize masa hizmetini gören bir eski sandık getirdi. Bunun üzerine mütevazi yemeğimizi koydu. (Yahudi İzak'la son anlaşmalarımız bizi parasız pulsuz bırakmıştı.)

İki kişilik yemeklerimizde neş'e bir alışkanlıktı ve sefaletimizde biz kendimiz eğlenirdik! Çoğu zaman ipekli Türk halıları üzerine oturmuş ve eski bir kasanın dibindeki kuru

ekmeği yiyen iki kişi!..

Aziyâde benim gibi oturmuştu!. Fakat önündeki yemek dokunulmamış bir halde duruyordu! Gözleri üzerime acâib bir saplanışla bağlı kalıyor ve bu sessizliği bozmaktan her ikimiz de korkuyorduk.

«– Merak etme, anladım Loti!.. Bu son defa değil mi?» dedi.

Gözyaşları kuru ekmeğinin üzerine düşmeğe başladı.

«– Hayır, Aziyâde, hayır sevgilim! Yarın da! Yemin ederim sana! Fakat daha sonrasını artık bilmiyorum!.»

Ahmed bu akşam yemeğinin lüzumsuz olduğunu gördü. Eski kasayı, toprak tabakları hiçbir şey söylemeden götürdü ve bizi karanlıkta bırakarak çekildi.

VI

Ertesi gün, aşkla yavaş yavaş döşenen, her eşyası bizde bir hâtıra yaşatan bu küçük sevgili evde her şeyi koparmak, her şeyi harap etmek günü idi.

Bu iş için memur etmiş olduğum iki hammal hazır bulunuyor ve işe koyulmak için emirlerimi bekliyorlardı. Vakit kazanmak ve bu yıkımı geciktirmek için onları yemek yemeğe göndermeyi uygun buldum.

Ahmed dedi ki:

«– Odanın resmini niçin yapmıyorsun Loti!. Senelerden sonra, ihtiyarlık geldiği zaman ona bakarsın ve bizi hatırlarsın!.»

Bu son saatimi türk hayatımdaki odanın resmini yapmaya ayırdım. Seneler bu çekiciliğini silmekte güçlükle karşılaşacaklardı.

Aziyade geldiği zaman duvarları çıplak ve her şeyi altüst buldu. Bu, sonun başlangıcı idi. Ortada sandıklardan paketlerden ve karmakarışık eşyadan başka bir şey yoktu. Sevmiş ol-

duğu manzaralar ebediyen tahrip edilmişlerdi. Sedirleri örten beyaz örtüler, üzerlerinde yalınayak gezilen halılar Yahudilere gitmişti!. Her şey tekrar mahzun ve sefil bir hâl almış bulunuyordu.

Kendine bilmem ne sayede bir metânet temin etmiş olan **Aziyâde** içeriye âdeta neş'eli girdi!. Bununla beraber bu bomboş odanın manzarasına dayanamadı hıçkırmağa başladı.

VII

Ölüm mahkûmlarının hakkı olan bir şeyi, son gün her hoşuna gideni yapmak hakkını benden istemişti.

«– Bugün istiyeceğim bütün şeylerin hiçbirine hayır demiyeceksin **Loti**!. Keyfime göre bir çok şey yapacağım!. Hiç bir şey demiyeceksin ve hepsini tasvip edeceksin!.»

Akşamın dokuzunda, Galata'dan kayıkla dönüşümde, alışılmış dışı bir gürültü işittim!. Şarkı sesleri ve orijinal bir musiki dışarıya aksediyordu.

Az bir zaman evvel yangına uğrayan odalarda ve bir toz kasırgası ortasında, ancak aktörlerin bîtab düşmesi ile nihâyet bulan türk dansları ile ortalık çalkalanıyordu. Lâlettayin insanlar, Haliç yollarından toplanmış rum veya müslüman gemiciler delice raksediyorlardı! Kendilerine rakı, mastika ve kahve verilmekte idi.

Evin mutat ziyaretçileri, **Süleyman**, ihtiyar **Rıza**, derviş **Hasan**'la **Mahmud** bu manzarayı hayretle seyrediyordu.

Musiki odamdan geliyordu. **Aziyâde**'yi orada, türk rakıslarını keskin bir ses üzerinden, çıngıraklar ve kuklalar refakatiyle çalan o başı gayet sersem edici lâternalardan birinin manivelâsını bizzat çeviriyor buldum.

Aziyâde örtünmüş değildi ve oynayanlar aralık kapıdan yüzünü görebilirdi. Bu, bütün âdetlere ve en iptidaî ihtiyata aykırı idi. Mukaddes Eyup Mahallesi'nde hiçbir zaman böyle

bir sahne, böyle bir rezâlet görülmemişti. Eğer O'nun bir ermeni kadını olduğunu Ahmed halka temin etmemiş olmasaydı mahvı muhakkaktı.

Bir köşeye oturmuş olan Ahmed itaatkâr bir tarzda bu işlere müsaade ediyordu. Bu hal tuhaf ve esef vericiydi!. Gülmek istiyordum. O'nun bakışı kalbimi yakıyordu. Haremlerin gölgesinde babasız ve anasız büyüyen zavallı küçük kızların bütün garip fikirleri afvedilebilir ve hareketlerine hıristiyan kadınlarının davranışlarını düzenleyen kanunlara uyularak hüküm verilemez.

Lâternanın manivelâsını bir deli gibi çeviriyor ve bu büyük eşyadan acaip sesler çıkartıyordu.

Türk musikisini *«yırtıcı bir neş'enin nöbetleri»* olarak vasıflandırmışlardır! Bunun ne kadar gerçeğe aykırı bir tarif olduğunu bu gece mükemmel bir surette anladım.

Az sonra eserinden mahcup, kendi gürültüsünden mahcup ve bu adamların nazarları karşısında örtüsüz olarak bulunmaktan mahcup, evde kalmış yegâne eşya olan geniş bir sedir üzerine gidip oturdu ve işine devam etmesini lâternayı çalana emrettikten sonra ötekiler gibi kendisine de bir sigara ve bir kahve verilmesini rica etti.

Her zamanki renk ve şekildeki türk kahvesini Aziyâde'ye bakırdan bir tepsiye konmuş ve yaklaşık bir yumurtanın yarısı büyüklüğünde bir mavi fincan içinde getirmişlerdi.

Kendisi daha sakin görünüyor ve bana gülümseyerek bakıyordu! Berrak ve mahzum gözleri bu kalabalık ve bu gürültü için benden af diliyorlardı. Sersemlikler etmiş olduğunu anlamış ve sevildiğine vâkıf bir çocuk gibi bütün insan sözlerinden daha çok çekiciliği ve inandırma kudreti olan gözleriyle benden af diliyordu!.

Bu gece kendisini pek ziyade güzelleştirmiş olan bir kılığa girmişti. Elbisesinin Doğu'ya has süsü, yeniden karanlık ve sefil olmuş evimizin manzarasıyla şimdi âcâip bir tezad

oluşturuyordu. Bugünkü türk kadınlarının âdeta unutmuş oldukları uzun etekli bir ceket, altından güller serpilmiş bir ipek ceket giyiyordu. Sarı ipekten bir pantalon topuklarına, yaldızlı terliklere geçirdiği küçük ayaklarına kadar iniyordu. Gümüş işlemeli Bursa bezinden gömleği, donuk, amber renginde ve gül esansıyle oğulmuş yuvarlak kollarını meydanda çıkarıyordu. Siyah saçları sekiz örgüye ayrılmıştı. Bu örgüleri o kadar kalındı ki, içlerinden ikisi Parisli gayet zarif bir kadının saadetine yeterdi. Bu örgüler, ucunda sarı kordeleler bağlanmış ve Ermeni kadınları gibi, altın tellerle sarılmış bir halde kendi yanında sedirin üstüne yayılmış bulunuyordu. Daha kısa ve daha âsi saçlardan bir yığın, sıcak ve yaldızlı bir solgunlukla yuvarlak yanakların etrafında bir hâle teşkil ediyorlardı. Daha koyu anberden renkler gözkapaklarını çevreliyor ve her zaman birbirine çok yakın olan kaşları o gece derin bir ıztırap ifadesi içinde birbirleriyle birleşmekte idi.

Gözlerini indirmişti ve kirpiklerinin altında sade geniş gözbebeklerinin yere doğru indikleri görünüyordu. Dişleri sıkılmış ve âdeti olan asabî bir kasılmayla kırmızı dudakları açılıyordu. Bir başka kadını çirkin yapacak olan bu hareket O'nu daha sevimli kılıyordu. Kendisinde bu hal endişe yahud ıztırabı ifade ediyor ve dişlerini tamamiyle birbirine eş küçücük beyaz incilerden iki sıra halinde gösteriyordu. Bu beyaz incileri ve bu kırmızı dudağı ve olgun bir kirazın etinden yapılmışa benziyen bu diş etlerini öpmek için insan ruhunu satabilirdi.

Metresime hayran hayran oluyordum. Bunları hâtıramda tespit için son saatte hatlarını hafızama sindiriyordum. İnsan bu musikinin yırtıcı gürültüsü, nargilenin kokulu buharı içinde kendinden geçmeyi, geçmişin mahvolması ve hayatın karanlık saatlerinin unutulması olan bu hafif kendinden geçmeyi insana yavaş yavaş getiriyordu.

Bu çılgınca hulya zihniye hâkim oluyordu!.. Her şeyi unutmak ve sihirin bozulmasının yahud ölümün soğuk saatine kadar O'nun yanında kalmak!..

IX

Gürültünün ortasında bir porselenin kırılması sesi duyuldu! Aziyâde hareketsiz kalmıştı! Ancak sıkılıp yumruk edilmiş elinde fincanını kırmış bulunuyor ve parçalar yere düşüyordu.

Bu büyük bir şey değildi! Ağır kahve telvesi parmaklarını nahoş bir şekilde kirlettikten sonra yere döküldü ve hadise, hiç birimiz O'nu farketmiş görünmeden olup geçti.

Fakat leke toprakla genişliyor ve siyah bir su kapalı elinde ilk önce damla damla, sonra ince siyah bir şerit halinde yere inmeye devam ediyordu. Bir fener bu odayı sefilâne bir şekilde aydınlatmakta idi. Bakmak üzere yaklaştım! Yakınımda bir kan havuzu vardı. Kırılmış porselen etini zalimâne bir şekilde kesmiş ve kemik bu derin kesişi durdurabilmişti.

Durdurmak için bir çare bulunmadan sevgilimin kanı yarım saat aktı.

Bu kanla tamamiyle boyanmış taslar götürülüyordu!. Bu yaranın dudaklarını bastırarak elini soğuk suda tutuyorlardı; Kanı hiç bir şey durdurmuyordu ve ölmüş bir genç kız gibi beyaz, Aziyâde, gözlerini kapayarak yığılmıştı.

Ahmed büyücü yaşlı bir ihtiyar kadını gidip uyandırdı ve o gelip kanı nebatlar ve gül ile durdurdu.

Bütün gece kolunun dik bir tarzda tutulmasını tavsiye ettikten ve otuz kuruş ücret istedikten sonra ihtiyar kadın yara üzerine bazı işaretler yaptı ve gözden kayboldu.

Bundan sonra bütün bu adamları yollamak ve hasta çocuğu yatırmak icabetti. Şimdiki halde o mermer bir heykel kadar soğuk ve tamamiyle baygın bir halde bulunuyordu.

O gece her ikimiz için de uykusuz geçti.

Kendisinin ıztırap çektiğini hissediyordum. Bütün vücûdu ıztıraptan kıvranıyordu. Bu yaralı kolu şakulî tutmak lâzımdı. İhtiyar kadının tavsiyesi böyle idi ve bu sûretle Aziyâde daha az ağrı duyuyordu. Ateş gibi olan bu çıplak kolu ben tu-

tuyordum. Bütün damarları titriyordu. Bunlara bu derin ve açık yaranın sebeb olduğunu hissediyordum. Sanki O'nun eti değil de kendi etim kemiğe kadar kesilmiş gibi ıztırap çektiğimi sanıyordum.

Ay çıplak duvarlar, çıplak bir yer, çıplak bir odayı aydınlatıyordu!. Gitmiş olan eşyanın boş kalan yerleri, ipek örtüleri alınmış kaba tahta masalar sefalet, soğuk ve yalnızlık hissini uyandırıyordu. Dışarda köpekler Fransa'da olduğu gibi Türkiye'de de ölüm hanercisi sayılan mâtem yayıcı bir şekilde uluyorlardı. Rüzgâr kapımızda ıslık çalıyor ve yahud ölecek bir ihtiyar gibi yavaş yavaş inliyordu.

O'nun ümitsizliği bana ıztırap veriyordu. Bu ümitsizlik o kadar derindi ki, taşları bile rikkate getirebilirdi! Ben O'nun için her şeydim, sevmiş olduğu yegâne insan ve onu sevmiş olan yegâne insandım. Şimdi kendisini bir daha geri dönmemek üzere terkedecektim!.

Diyordu ki:

«– Böyle parmaklarımı keserek sana üzüntü vermiş olduğum için beni afvet Loti!» Seni uyumaktan menediyorum. Fakat uyu Loti, benim ıztırap çekmemin bir ehemmiyeti yok, mademki benim artık valığım bitti!.»

Dedim ki:

«– Dinle Aziyâde, sevgilim, tekrar gelmemi ister misin?..»

X

Bir an sonra her ikimiz de yatağın kenarına oturmuş bulunuyorduk! Yaralı kolunu ve hafiflemiş başını tutmakta devam ediyordum ve müslümanların heybetli yeminlerine uygun bir şekilde tekrar geleceğime yemin ediyordum.

Diyordu ki:

«– Loti eğer evli olursan bunun ehemmiyeti yok.Artık senin metresin olmam, hemşiren olurum! Evlen Loti! Bu

ayrıntı kabilinden bir şey! Ben senin ruhunu daha çok severim. Sade seni görmek, Allah'tan bütün istediğim budur. Bundan sonra âdeta yine bahtiyar olurum. Seni tekrar beklemek için yaşarım, her şey Aziyade için bitmiş olmaz.

Bundan sonra yavaş yavaş uyumağa başladı. Gün belirmeğe başladı ve kendisini her zaman olduğu gibi gün doğmadan evvel, sâkin bir uyku ile uyur bıraktım.

XI

23 Mart.

Gemiye gittim ve acele döndüm. Üç saatlik bir gidiş geliş. Aziyâde'ye gitmem hususunda iki günlük bir gecikmeyi haber verdim!.

Bu günler varlığın son günleri olur ve sanki ölünecek gibi sevişilmek icabederse iki gün az bir şeydir.

Gideceğim haberi etrafa yayılmış bulunuyordu ve İstanbul komşularımdan bir çok vedâ ziyaretleri kabul ettim. Aziyâde Samuel'in odasına kapanıyordu. Ağladığını duyuyordum. Bunu misafirler de duymuyor değillerdi, fakat evimde sık sık bulunuşu komşulara sızmış ve içden bir sessizlikle durum onlarca da kabul edilmiş bulunuyordu. Esasen dün halka Ahmed kendisinin bir Ermeni kadını olduğunu söylemişti. Bir müslüman tarafından verilmiş olan bu garanti O'nun selâmetini temin ediyordu.

Derviş Hasan Efendi diyordu ki:

«— Sizin bir sihirli darbe ile böyle birdenbire ortadan kaybolacağınızı daima beklemiştik, Arif yahud Loti! Gitmeden evvel kim olduğunuzu ve bizim aramızda ne yapmağa gelmiş olduğunuzu söyler misiniz?»

Hasan Efendi tamamiyle samimî idi: Kendisi ve dostları kim olduğumu bilmeyi arzu etmekle beraber, beni hiç bir zaman gözlememiş ve takip etmemiş oldukları için bunu bil-

miyorlardı. Henüz Türkiye'ye sizin kimliğinizi üç saat içinde öğrenen fransız polis komiseri ithal olunmamıştır! Orada sâkin, hür ve meçhul yaşamak bir insan için mümkündür!

Nam ve kimliğimi **Hasan Efendi**'ye bildirdim ve birbirimize yazmayı yekdiğerimize vâdettik!..

Aziyade saatlerce ağlamıştı; fakat gözyaşları daha az acıydı. Beni tekrar görmek fikri zihninde yer almaya başlıyor ve kendisini daha sâkin kılıyordu.

«– Döneceğin zaman!.» demeğe başlamıştı.

Diyordu ki:

«– Geri gelip gelmeyeceğini bilmiyorum **Loti**!. Bunu ancak Allah bilir. *Allah selâmet versin Loti*! Ve Allah kendi arzusuna göre yapar.»

Sonra ciddiyetle tekrar söze girişiyordu:

«– Fakat ben bir sene seni nasıl bekliyebilirim **Loti**? Seni görmeden bir gün, hattâ bir saat duramazken bu nasıl mümkün olabilir? Senin nöbetçi olduğun günler, Deerhound uzaktan görüldüğü için Taksim sırtında gezmeğe gittiğimi yahud misafir olarak **Behice** annemde kaldığımı biliyorsun. Görüyorum ki, beklememe imkân yok, **Loti**!. Eğer dönersen, **Aziyâde** ölmüş bulunacaktır!..»

XII

Ahmed, Hatice vasıtasiyle **Aziyâde**'nin mektuplarını bana ulaştırmak ve benimkileri ona yollamakla mükellef bulunacak. Onun adresi yazılı bir sürü zarf sahibi olmam icabediyor.

Halbuki **Ahmed** de, âilesinden hiç kimse de yazı bilmiyorlar!. **Aziyâde** postaya vermeğe cesâret edilemiyecek kadar fena yazıyor ve işte üçümüz bir Doğu tablosu oluşturarak arzuhalcinin çadırı önüne oturmuş bulunuyoruz.

Ahmed'in adresi gayet karışıktır ve sekiz satır tutmaktadır.

«Yedikulede Arabacılar Mahallesi'ne çıkan yol üzerinde ve câmi yakınında oturan İbrahim oğlu Ahmed'e. Tütüncüden sonra üçüncüdür ve yanında ilâçlar satan bir ermeni kadın ve karşısında bir derviş vardır.»

Aziyâde kendi parasiyle, sekiz beyaz kuruşa biribirinin aynı, sekiz zarf yaptırdı. Bundan sonra bunları kullanacağıma dair kendisine yemin etmem icabetti.

Yaşla dolu gözlerini yaşmağının altında saklıyor. Bu yemin kendisini tatmin etmiyor. Esasen bu kadar uzaktan yapayalnız gidecek bir kâğıdın kendisine varabileceğini nasıl kabul etmeli? Hem «Aziyâde'nin çok zaman geçmeden ebediyen unutulacağını» o çok iyi bilmektedir.

XIII

Akşam Haliç'i kayıkla geçiyorduk. Hiç bir zaman İstanbul'da böyle gündüzün, bu kadar çok zaman beraber dolaşmamıştık. Sanki her şey kendisi için bitmiş ve Dünya'nın bir kıymeti kalmamış gibi o hiç bir ihtiyata ehemmiyet vermez görünüyordu..

Unkapan İskelesi'nden bir kayığa binmiştik. Gün bitiyordu. Güneş güzel bir semanın ardından batıyordu.

Bu kadar ıztıraplı ve bu kadar siyah bir gökyüzü Avrupa'dan nâdiren görülür. Kuzey tarafında, Afrika'nın büyük fırtınalarını haber veren tufan manzaralı müthiş ve kavisli bulutlarına eş bulutlar vardı.

Aziyâde'ye dedim ki:

«– Bak, işte kaybettiğim biraderimle beraber bir sene oturduğum siyah insanlar memleketinde bir akşamı görmüş olduğum gökyüzü!.»

Aksi tarafta İstanbul, sivri tepeleriyle, şaşaalı ve koyu sarı renkte büyük bir ufuk üzerinde resimleşiyordu. Bu sarı aydınlık pek acâib ve âdeta matem yüklüydü.

Haliç üzerinde birdenbire müthiş bir rüzgâr çıktı. Gece oluyordu ve soğuktan donuyorduk.

Hayret verici bir derinliğe kadar işliyerek, Aziyâde büyük, iri gözlerini benim gözlerime dikmiş bulunuyordu. Gözbebekleri akşam ışığı ile genişliyerek ruhumun derinliklerini okuyor gibi idiler. Onda bu bakışa hiç şâhid olmamıştım!. Bakış bende meçhul bir his doğuruyordu. Sanki kimliğimin en gizli kıvrımlarına O'nun tarafından nüfuz ediliyor ve teşrih bıçağı ile bu yerler inceleniyor gibiydi. Bakışı son saatte bana bu son suali soruyordu:

«O kadar sevmiş olduğum sen kimsin? Tesadüf mahsulü bir sevgili gibi unutulacak mıyım yoksa beni seviyor musun? Doğru mu söyledin, geri dönecek misin?»

Gözlerim kapalı yine bu bakışı, yaşmağın kıvrımları altında ancak belli olan beyaz başı ve arkasında bir fırtına seması üzerinde şekli görülen İstanbul manzarasını tekrar görüyorum...

XIV

Bir kere daha orada, Eyub'ün artık yarın göremiyeceğim küçük meydanında karaya çıkıyoruz.

Evimizi beraberce son bir kere görmek istemiştik.

Evimin giriş bölümü sandıklar ve paketlerle dolu idi. Gece başlamış bulunuyordu. Ahmed bir köşede eski bir fener bularak boş odamızda mahzun mahzun dolaştırdı. Gitmek için acele davranmak lüzumunu duyuyordum! Aziyâde'yi elinden tuttum ve dışarı sürükledim.

Gökyüzü hep çok siyah ve bir tufanla insanı tehdid ediyor gibiydi. Zâten siyah olmakla beraber evler ve kaldırımlar bu sema üzerinde daha aydınlık olarak beliriyordu. Yol bomboştu ve her şeyi titreten boralarla süprülmekte idi. İki Türk kadını bir kapıya sığınmışlar, bizi merakla inceliyorlardı. Bir daha geri dönmeyecek olduğum bu evi tekrar görmek, biraz saadet

bulmuş olduğum bu Dünya köşesine son bir nazar atmak üzere başımı çevirdim.

XV

Yeniden kayığa binmek üzere küçük câmi meydanını geçiyoruz. Bir kayık bizi Azapkapı'ya götürüyor. Oradan gala-ta'ya, sonra Tophane'ye, Fındıklı'ya ve Deerhound'a varacağız.

Aziyâde beni götürmek istedi! Uslu duracağına yemin etti. Bu son saatte beklenmedik bir sessizlik içinde idi!.

Galata'nın bütün gürültüsünü geçiyoruz. Bizim bu Avrupa mahallelerinde beraber geçişimiz hiç görülmemişti. «Madam»ları bizim geçtiğimizi gördü. Bu yaşmaklı genç kadının orada bulunuşu muammanın o kadar uzun zaman aramış olduğu çözülüşünü kendisine temin ediyordu.

Salıpazarı'nın âsûde mahallelerine, büyük haremlerin arasından geçen geniş caddelere gömülmek üzere Tophane'yi geçiyoruz.

Nihayet işte birbirimize elveda diyeceğimiz Fındıklı.

Orada, Aziyâde'yi yaşadığı eve götürmek üzere Ahmed tarafından tenbih edilmiş bir araba durmaktadır.

Fındıklı İstanbul'un derinliğinden koparılmışa benzeyen bir ihtiyar Türkiye parçasıdır. Sahil kenarında küçük kaldırım taşı döşeli meydan, derviş mezarları ve ülema inziva yerleri ile çevrili olan altun hilâlli câmi!

Fırtına geçti ve hava fevkalâde güzel! Akşamın sessizliği içinde havlıyan serseri köpeklerin uzak gürültülerinden başka bir şey duyulmuyor.

Deerhound'da saat, sekizi, içeri girmem icabeden saati çalıyor. Beni almak üzere gemiden bir filikanın geleceğini bir düdük sesi bana haber veriyor. İşte filika geminin siyah gövdesinden uzaklaştı ve ağır ağır bize yaklaştı. Bu vedaların hazin, değiştirilemez saatidir!

O'nun dudaklarını ve ellerini öpüyorum. Elleri hafifçe titriyor; Bununla beraber benim kadar sâkin ve eti buz gibi soğuk.

Filika yanaştı; O ve Ahmed câmiin karanlık köşesine çekil-diler!. Gidiyorum ve kendilerini gözden kaybediyorum!

Bir an sonra, sevgilimi ebediyen götüren arabanın sür'atli yürüyüşünü duyuyorum!... Muazzez bir mezara düşen toprağın gürültüsü kadar korkunç gürültü!

Her şey kesin olarak bitiyor! Yemin etmiş olduğum gibi şâyet bir gün geri dönersem, seneler bütün bu şeyler üzerine küllerini dökmüş bulunacak veyahud bir başka kadınla evlenmek suretiyle aramıza çukur kazmış olacağım!. O artık bana âid olmıyacak.

Ruhumuzun bütün kuvvetiyle birbirimizi henüz severken bu arabanın arkasından koşmak, sevgiliyi kollarında tutmak, her yanına kollarımı sararak bu kolları ancak ölüm saatinde açmak için çılgın bir arzu duydum!.

XVI

24 Mart.

Yağmurlu bir mart sabahı, ihtiyar bir yahudi Arif'in eşyasını taşıyor. Ahmed bu işi pek gamlı bir bakışla takip ediyor.

Kapılarına çıkmış olan erkenci komşular:

«– Ahmed, efendin nereye gidiyor?» diye soruyorlar.

Ahmed:

«– Bilmiyorum!.» diye cevap veriyor.

Islanmış sandıklar, yağmur içinde kalmış paketler bir kayığa konuyor ve bunlar Halic'i deniz yolu ile geçip meçhul bir tarafa gidiyorlar.

Arif'in hayatı artık bitmiştir. Şahsiyetinin varlığı artık son bulmuştur.

Bütün bu Doğu rüyası sona ermiştir; varlığımın bu dönemi, bir çekiciliğe sahip dönemlerinin şüphesiz ki; bu sonuncusu, kesin olarak geçmiştir. Zaman belki O'nu hâtırasına kadar silip süpürecektir!.

XVII

Bu eşya kafilesiyle beraber Ahmed gemiye geldiği zaman yirmi dört saatlik yeni bir mühletin bize verilmiş olduğunu kendisine haber verdim. Marmara cihetinde büyük bir fırtına vardı.

Kendisine dedim ki:

«– Yine gidip İstanbul'da dolaşalım!.» Bu sanki ölümden sonra yapılmış bir seyran olacak ve hazin bir çekiciliği bulunacaktır. Fakat onu artık bir daha görmiyeceğim!

Bir daha gidip Avrupalı kıyafetimi madamlarında bıraktım: bizzat Arif Efendi bir kerre daha bu pis dükkândan çıktı ve kendilerini ciddiye alan ve gayet dindârâne bir sûrette vazifelerini ifaya giden iyi müslümanların vakur edâları ve düzgün kıyafetleriyle, köprüleri elinde bir teşbih olduğu halde geçti. En iyi elbiselerini giymiş bulunduğu halde Ahmed O'nun yanında yürüyordu. Bu son günün programını bizzat tanzim etmeği istemişti ve şimdiki halde sessiz bir mâtemi muhafaza ediyordu.

XVIII

Eski İstanbul'un bütün tanışık köşelerine koştuktan, bir çok nargile içtikten ve bütün câmilerde durduktan sonra, akşam Eyub'e bir kere daha geliyor, artık az zaman sonra hatırası da silinecek mechul bir yabancı olarak bulunduğu bu yerde eğleniyoruz!.

Süleyman'ın kahvesine girişim büyük bir alâka uyandırıyor!.

Beni ortadan kaybolmuş, tamamiyle ve ebediyen sönmüş bir kimse saymışlar.

Bu akşam burada bulunanlar kalabalık ve çok karışıktı! Nereden geldikleri mechul, tamamen yeni bir çok yüz vardı. Âdeta dilenci ve serserilerden oluşmuş yahud hemen hemen ona benzer bir halk!.

Bu esnada Ahmed benim için bir veda musâmeresi hazırlıyor ve bir orkestra emrediyor!. Sert tulumlu flavta, sesli iki flavta, bir ergenon ve bir davul!.

Hiç bir şeyin kırılmıyacağı ve kan akmasını görmiyeceğim hakkında kat'î vaad üzerine bu hazırlıklara razı oluyorum.

Bu akşam kendimizi unutacağız; benim de zaten istediğim bu idi.

Bir çocuğun her çeyrek saatte tazelemekle vazifeli bulunduğu nargilemle türk kahvesi fincanımı bana getiriyorlar ve Ahmed hazır bulunanların ellerini tutup onları bir halka haline sokarak kendilerini raksa davet ediyor.

Fenerlerin karışık ışıkları içinde, acâip yüzlerden uzun bir zincir önümde kımıldamağa başladı! Sersem edici bir musiki bu eski evin döşeme tahtalarını titretiyor! Siyah duvarlara asılmış bakırdan âletler sallandılar ve madenî sesler çıkardılar! Flavta gayet keskin sesler çıkarıyordu ve *yırtıcı neş'e* büyük bir şiddetle hâkim oldu.

Bir saat sonunda her şey hareket ve gürültüden mest bir halde idi ve eğlence kıvamını bulmuştu.

Ben de her şeyi ancak bir bulut arkasından görüyordum, başım garip ve karışık düşüncelerle doluyordu. Karanlıkta, bîtap ve nefes nefese, guruplar geçiyor ve tekrar geçiyorlardı. Rakıs halkası mütemadiyen dönüyor ve Ahmed her dönüşte elinin tersiyle bir bardak kırıyordu.

Müessesenin bütün bardakları birer birer yere düşüyor ve rakkasların ayakları altında tuzla buz haline geliyordu. Ahmed'in

derin kesikler içinde kalan ellerinin her yanı kanlanmıştı.

Görülüyor ki, Türk ıztıraplarına gürültü ve kan lâzımdır.

Bu eğlenceden iğrenme duymuştum ve böyle sersemlikler yapması ve vaadlerine bu kadar az ehemmiyet vermesi bakımından da, Ahmed'in geleceğinden endişe ettim.

Çıkmak üzere ayağa kalktım!. Ahmed anladı ve beni sükûnetle takip etti. Dışarının soğuk havası kendimize gelmemizi sağladı.

Ahmed dedi ki:

«– Nereye gidiyorsun Loti!..»

Cevaben:

«– Gemiye!.» dedim. «Seni artık tanımıyorum. Vaadlerimi senin bugün kendi vaadlerini tutuşun gibi tutacağım!. Beni artık bir daha görmiyeceksin!.»

İlerliyerek, geciken bir kayıkçı ile Galata için pazarlığa koyuldum.

Ahmed dedi ki:

«– Loti, afvet beni, biraderini böyle terkedemezsin!.»

Ağlıyarak bana yalvarmağa başladı.

Ben de O'nu öyle bırakmak istemiyordum. Fakat bir ceza ve bir nasihatin kendisi için lüzumlu olduğuna hükmediyordum. Kararımda ısrar ettim.

O zaman beni kan dolu elleriyle tutmak istedi ve bana ümitsizlikle asıldı. Kendisini şiddetle ittim ve gürültü ile yıkılan bir odun yığınının üstüne attım. Geçmekte olan başıbozuklar bizi ipsiz sapsız insanlar zannettiler ve bir fenerla yanımıza yaklaştılar.

Deniz kenarında, şehir dışında tenha bir köşede, İstanbul surlarının uzağında bulunuyorduk. Bu kanlı eller, bir hayıra alâmet gibi görünmüyordu.

Dedim ki:

«– Bir şey yok; ancak bu çocuk içti ve kendisini evine götürüyorum!.»

O zaman Ahmed'i elinden tuttum ve parmaklarını yıkadıktan sonra, kendisine uzun bir nasihat verip yatmağa gönderen hemşiresi Eriknaz'a götürdüm.

XIX

26 Mart.

Bir gün daha!. Gidişimiz için son mühlet.

Bir gün daha, «madam»larında bir giyinme daha ve kendimi tekrar İstanbulda buluyorum.

Karanlık bir fırtına havası var. Rüzgâr ılık ve tatlı Sultan Selim Caddesi'nin Endülüs uslûplu kemerleri altında iki saat nargile içiyoruz. Senelerin şekilleri değiştirmiş olduğu beyaz sütunlar, ölüm köşkleri ve mezar silsileleriyle uzanıyorlar. Çiçeklerden pespenbe ağaç dalları gümüşî duvarları aşıyor!. Taze dallar her tarafta yükseliyor ve mukaddes eski mermerler üstünde neş'e ile koşuyor.

Bu memleketi seviyorum ve bütün bu ayrıntılar hoşuma gidiyor. Bu memleketi seviyorum, çünkü O'nun memleketidir ve her şeyi huzuru ile canlandırmıştır. O daha tamamen yakınımda!. Halbuki kendisini bir daha artık görmiyeceğim.

Batan Güneş bizi Sultan Fatih Câmii'nin önünde, vaktiyle uzun saatler geçirmiş olduğumuz bir sıra üzerinde buluyor. Şurada burada koca meydan üzerine yayılmış müslüman grupları, konuşarak tütün içiyor ve bir bahar akşamının güzelliklerini rehâvet içinde tadıyorlar.

Gökyüzü, tekrar sâkin ve bulutsuz olmuş!. Bu yeri, bu Doğu hayatını seviyorum! O'nun bitmiş olduğunu ve buradan gideceğimi tasavvurda müşkülât çekiyorum.

Az ötedeki şu eski siyah kapıya ve karanlık bir sonla biten bu bomboş sokağa bakıyorum. O orada oturuyor ve bir kaç

adım ilerlersem evini yine göreceğim.

Ahmed bakışımı takip etti ve beni endişe ile gözden geçirdi. Ne düşündüğümü keşfetti ve ne yapmak istediğimi anladı.

«– Ah Loti, eğer O'nu seviyorsan kendisine merhamet et!.» dedi. «Kendisine veda ettin. Şimdi bırak onu!.»

Fakat ben O'nu görmeğe karar vermiştim ve kendi nefsime karşı kudretim yoktu.

Ahmed mantıkın, aklıselimin davasını gözlaşlariyle müdafaa etti; Abid, ihtiyar Abid, efendisi orada idi. Kendisini görmeyi hedef alan her teşebbüs çılgınca birşey olacaktı!.

Diyordu ki:

«–Esasen çıkmış olsa da kendisini kabul edecek bir evin yok. Seni ve bir başkasının karısını içeri alacak bir evi İstanbul'da nerde bulursun? Eğer o seni görürse yahud kadınlar senin burada olduğunu söylerlerse kendini bir deli gibi mahvedecek ve sen yarın O'nu yarın sokakta bırakacaksın!. Sen gideceğin için O'nun namına senden nefret ederim, Loti!. Senin kalbin yoktur!.»

Ahmed başını eğdi ve benim iradem kendi iradesine hâkim olunca yapmak itiyadında bulunduğu hareketi tekrar edip ayağiyle yere vurmağa başladı.

Hareketine müdahale etmedim ve kapıya doğru yürüdüm.

Karanlık ve bomboş sokağa bakışlarımı yönelterek bir direğe dayandım. Buna bir ölü şehrin caddesi denebilirdi.

Ne açık bir pencere, ne yoldan bir geçen, ne de bir gürültü vardı! Yalnız taşlar arasında otlar bitiyor ve kaldırım üzerinde iki ölü köpek iskeleti sürünüyordu.

Bu bir kibarlar mahallesiydi. Koyu renklerde kereste ile inşa edilmiş eski evler esrarlı bir serveti gizliyorlardı! Kapalı balkonlar, gayet çıkık şahnişinler hazin yol üzerine taşıyorlardı! Demir parmaklıklar arkasında ve üzerlerine eski zaman san'atkârlarının ağaçlar ve kuşlar resmetmiş oldukları dişbu-

dak hatıllarından ince kafesler vardı. İstanbul'un tekmil pencereleri bu şekilde resmedilmiş ve kapalıdır.

Batı şehirlerinde, içerinin hayatı dışarıdan keşif ve tahmin edilir! Yoldan geçenler perdelerin arasından genç ve ihtiyar, veya hoş insan başları keşfederler.

İnsan bir Türk meskenine hariçten hiçbir zaman nüfuz etmez! Eğer kapı bir ziyaretçiyi geçirmek üzere açılırsa, sadece aralanır; o kapının arkasında, onu derhal kapayan biri vardır. İçerisi hiçbir zaman keşfedilmez!.

Orada, koyu kırmızı boyalı büyük ev, Aziyâde'nin evidir. Kapının üzerinde cümlesi eskimiş tahtadan bir Güneş, bir Yıldız ve bir hilâl vardır. Şahnişinlerin kafeslerini süsleyen resimler sarı kelebeklere karışmış mâvi lâleler resmetmektedir. Canlı bir mahlûkun bu evde oturmakta olduğunu gösteren hiçbir hareket yoktur. Birinin size baktığını veya bakmadığını bir türk evinin pencerelerinden bilmeğe asla imkân olmaz.

Benim arkamda, yukarıda, büyük meydan, batan Güneş'le yaldızlıdır. Burada, sokakta her şey gölgelenmiş bulunmaktadır.

Bir divar kenarına yarı yarıya gizleniyorum! Bu eve bakıyorum ve kalbim dehşetle çarpıyor.

Kendisini Selânik'teki evinin parmaklıkları arkasından ve hayatımda ilk defa olarak gördüğüm günü düşünüyorum. Ne istediğimi, ne de ne aramağa gelmiş olduğumu artık bilmiyorum! Başka kadınların bana gülmelerinden korkuyorum! Evet, gülünç olmaktan korkuyorum ve bilhassa O'nu mahvetmekten korkuyorum...

XX

Sultan Fâtih Meydanı'na tekrar çıktığım zaman, Güneş muhteşem câmii, Arap uslûbunda kapıları ve muazzam minareleri tamamiyle yaldızlıyordu. Akşam namazından çıkan âlimler hep birlikte kapı eşiğinde durmuşlar ve büyük taş mer-

divenler üzerinde ve ışıkta saf saf dizilmişlerdi. Halk onlara doğru koşuyor ve kendilerini çevreliyordu. Grupun ortasında bir genç adam, gayet güzel bir mistik başa sahip adama semayı gösteriyordu. Güzel geniş alnında âlimlere mahsus beyaz sarık vardı. Çehresi solgun, sakaliyle büyük siyah gözleri abanoz gibi siyahtı.

Yüksekte görülmeyen bir noktayı gösteriyor, mâvi göğün derinliğine kendinden geçmiş bir halde bakıyor ve:

«– İşte Allah'ın kudreti!. Hepiniz bakın! Allahın kudretini görüyorum! Ebedîyi görüyorum!» diyordu.

Halk gibi Ahmed'le ben de Allah'ın kudretini gören âlimin yanına koştuk.

XXI

Heyhat ki, hiç bir şey görmedik. Halbuki buna ihtiyacımız vardı. O zaman da her vakit gibi bu ilâhî manzara için hayatımı verirdim!. Semanın tek işareti için, tabiatüstünün bir manzarası için hayatımı verirdim.

Ahmed:

«– Yalan söylüyor! Allah'ı hiç görmüş, adam olur mu?» diyordu.

Âlim İzzeddin dedi ki:

«– Ah siz misiniz Loti? Siz de Allah'ı O'nun kudretini görmek mi istiyorsunuz?» Ve tebessüm ederek:

«– Allah gayrı müslimlere görünmez!.» dedi.

Dervişler:

«– O delidir» dediler ve kendisine hayaletler görünen şahsı hücresine götürdüler.

Ahmed beni Marmara'ya bakan bir sırta, Aziyâde'den kabil olduğu kadar uzağa götürmek için bu hâdiseden istifade etmişti. Gece oldu!. Gece bizi yolu yarı yarıya kaybetmiş bir halde buldu.

XXII

Akşam yemeğini **Sultan Selim**'in revakları altında yiyoruz. İstanbul için vakit geç; Türkler Güneş'le beraber yatarlar.

Berrak semada yıldızlar birbiri arkasından yanıyorlar! Ay geniş ve bomboş yolu, Batı usûlü takları ve eski mezarları aydınlatıyor. Arada bir henüz açık bir Türk kahvesi gümüşü renkte kaldırımlar üzerine kırmızı bir ışık yayıyor!. Geçenler seyrek ve ellerinde bir fenerle dolaşıyorlar! Şurada burada, ölüm köşklerinde küçük, hazin lâmbalar yanıyor. Bu âşına manzaraları son defa olarak görüyorum! Yarın aynı saatte bu memleketten uzakta olacağım.

Bu akşam da proğramı yapmak müsadesine sahip olan **Ahmed:**

«– Unkapan'a kadar ineceğiz!.» diyor. Balat'a kadar beygirle, Piri Paşa'ya kadar kayıkla gideceğiz ve geceyi bizi bekliyen Eriknaz'ın evinde geçireceğiz.»

Unkapan'a gitmekte iken yolu şaşırıyoruz ve fenerlerimizin arkasından köpekler havluyor. İstanbul'umuzu iyi tanırız halbuki!.. Fakat ihtiyar Türkler dahi bu girift yollarda kendilerini kaybediyorlar. Bize yolu gösterecek kimse yok!. Bir lâbirentin yollarında gibi sebebsiz hep çıkan, inen, kıvrılan aynı küçük sokaklar!.

Unkapan'da, Fener'in girişinde, iki beygir bizi bekliyor.

İki metre yüksekliğinde bir fener taşıyan bir koşucu önümüzden gidiyor ve rüzgâr gibi yola koyuluyoruz.

Karanlık ve sonu gelmez Fener uyumuş; orada her şey sâkindir.Koştuğumuz sokaklara Güneş öğle vakti inmekte bile tereddüd eder ve iki beygir yan yana geçmekte müşkülâta mâruz bulunur. Bir tarafta İstanbul'un büyük sûru vardır. Öbür tarafta demir zırhlı ve İslâmiyet'ten önceki eski yüksek evler yukarıdan genişler ve rutubetli sokağa kubbe olurlar. Bizans evlerinin taştan kalın kollarını derin karanlık içinde size doğru

uzatan balkonların altından beygirle geçerken, başı eğmek lâzımdır.

Bu, her akşam Eyup'teki eve varmak için geçtiğimiz yoldu. Balat'a vardığımızda oraya çok yaklaşmış bulunuyorduk! Fakat artık bu ev mevcud değil!..

Bir sandalcıyı uykusundan uyandırdık ve bizi kayıkla karşı sahile geçirdi.

Orası kırdır ve çınarlar ortasından büyük siyah selviler yükselmektedir.

Eriknaz'ın küçük evine giden yolları elde fenerle çıkmağa başlıyoruz.

XXIII

Eriknaz'ın zarif bir çirkinliği var!. Balmumu gibi beyaz ve gözleri ile kaşları bir karga kanadı gibi siyah!. Bizi bir firenk kadını gibi başörtüsüz kabul ediyor.

Evinin her tarafı intizamı, rahatı ve en kat'î bir temizliği teneffüs ediyor. Kendisi ile beraber oturmakta olan arkadaşları, **Murrah** ile **Fenzile** gelişimiz üzerine yüzlerini kapayarak kaçıyorlar!. Boru gibi ucları sivri küçük kırmızı terliklere altından pullar dikmekle meşgul idiler!

Eriknaz'ın kızı ve **Ahmed**'in yeğeni olan dostum **Âlemşah** dizlerimde mutadı olan yeri alıyor ve orada uyuyor!. O büyük siyah gözlü, bebek gibi minik ve temiz üç yaşında bir küçük güzel mahlûktur.

Kahve ile sigaradan sonra bize hepsi kar gibi iki beyaz minder, iki beyaz yatak, iki beyaz yatak örtüsü getiriyorlar. **Eriknaz** ile **Âlemşah** bize hayırlı gece temenni ederek çekiliyorlar ve derin bir uyku ile ikimiz de dalıp gidiyoruz.

Sabahın çok erken vaktinde nefis bir Güneş bizi uyandırıyor ve Halic'e götüren yolları âdetâ uçarak iniyoruz. Bizi orada erkenci bir kayık bekliyor.

Pîri Paşa'nın yüksekte ehram şeklinde merdivenleşmiş evleri portakal renkli ışıkta yüzüyorlar ve bütün camlar parıl parıl yanıyor. Eriknaz ile Âlemşah doğan Güneş'in ışığı içinde kırmızı entarileriyle evlerinin damından gidişimize uzaktan bakıyorlar.

İşte Eyup'ten geçiliyor, işte Süleyman'ın kahvesi, câmiin küçük meydanı ve sabahın bol ışığı içinde Arif Efendi'nin evi. Haliç kenarında kimse yok; her şey kapalı ve uyumakta.

Çok defa karanlık ve hazin, kuzeyin karı ve yağmuru altında gördüğüm ev bana Güneş'in bir göz kamaştırmasını son resim olarak yolluyor.

Bu son günün yükselişi alışılmamış bir ihtişama sahip!. Eyup'ten Saray'a kadar bütün Haliç boyunca kubbelerle minareler berrak semada penbe yahud gökkuşağına âid renkler halinde beliriyorlar. Hoş manzaralı yolcular veyahud örtünmüş kadınlar taşıyan yüzlerce kayık gidip gelmeğe başlıyor.

Bir saat sonra gemideyiz. Orada her şey altüst ve bu sefer gidiş muhakkak!.

Hareket öğle vakti olarak tespit edilmiş!.

XXIV

Ahmed:

«– Gel Loti, bir kere daha İstanbul'a son defa olarak nargilemizi beraber içmeğe gidelim!.» dedi.

Salıpazarı'nı, Tophane'yi, Galata'yı koşarak geçtik. İşte İstanbul köprüsündeyiz.

Yakıcı bir Güneş altında halk kaynaşıyor. Bu ben giderken gerçekten gelen ilk bahardır. Yukarıda, İstanbul'u taçlandıran bütün bu sedlerin, kubbe ve minarelerin hepsinin üzerinde öğle zamanının Güneş'i parlıyor. Gökkuşağının en çarpıcı renkleriyle giyinmiş karışık bir halk üzerine yayılıyor.

Manzarası hoş bir halkla yüklü vapurlar gidip geliyorlar!. Halkı itip kalkarak seyyar satıcılar avaz avaz bağırıyorlar.

Boğaziçi'nin her noktasına bizi götürmüş olan bütün bu vapurları biliyoruz. İstanbul Köprüsü üzerinde bütün dükkânları, bütün geçenleri, hatta bütün dilencilerin, sakatların, âmaların, çolakların, dudağı patlakların ve bacaktan mahrum olanların tam kolleksiyonunu biliyoruz. Türkler'in tekmil ayak takımı bugün dışarıya dökülmüş; bütün bu halka sadakalar dağıtıyorum ve sayısız dua ve selâm alıyorum.

İstanbul'un büyük yeni câmi meydanında, câmi önünde duruyoruz. Hayatımda son defa olarak bir türk halinde dostum Ahmed'in yanına oturmuş, bu Doğu uslûbu dekor ortasında nargile içmek zevkini tadıyorum.

Bugün –sanki– gerçek bir bahar bayramı!. Bir kıyafet ve renkler gösterisidir. Herkes çınarlar altına, mermer çeşmeler etrafına, az sonra tatlı yapraklarla örtünecek bağ kütükleri altına oturmuştur. Berberler dükkânlarını sokaklara kurmuşlar ve açık havada iş görüyorlar. Hepsinin yüzünde Hz. Muhammed'in kendilerini cennete götüreceği ümidi var!..

... Her hangi bir cennete beni kim götürecek? Beni yoran ve sıkan bu ihtiyar Dünya'dan başka her hangi bir yere, hiç bir şeyin orada değişmiyeceği bir yere, sevdiğim veya sevmiş olduğum şeyden daima ayrılmayacağım bir yere beni kim götürecek?

Eğer bana müslüman imanı verseler, nasıl gidip peygamberin yeşil bayrağını sevinçle ağlayarak öperdim!

XXV

Ahmed:

«– Yapacağın seyahati bana bir az anlat!.» dedi.

Dedim ki:

«– Ahmed, Marmara Denizi'ni, ihtiyar deniz tabir ederek Akdeniz dediğiniz bu denizi[1] aştıktan sonra Rumların mem-

1- Loti «ak» kelimesini yaşlılık anlamında anlıyor.

leketine gitmek üzere çok büyük bir deniz, İtalyanlar'ın madamının memleketine gitmek üzere daha büyük bir deniz ve İspanya burnuna varmak üzere çok daha büyük bir deniz geçeceğim. Hiç olmazsa o kadar mâvi olan bu Akdeniz'de kalsam sizden daha az uzakta olurum. Yine bir az sizin semanız altında olurdum ve Doğu'da gidip gelen vapurlar bana sık sık Türkiye haberlerini getirirlerdi. Fakat başka bir denize gireceğim!. O kadar büyük bir denize ki, böyle bir enginlik hakkında senin hiç bir fikrin yoktur ve orada memlekete varmak için *yıldıza*, kuzeye doğru bir çok günler yolculuk icap edecektir. Varacağım memleketimde iyi havadan fazla yağmur ve Güneş'ten çok bulutlar görürüz.»

«Orada sizden çok uzakta bulunacağım ve memleketim sizin memleketinize hiç benzemez!. Orada her şey daha solgun ve her şeyin rengi daha donuktur. Burada sis varken nasılsa öyledir ve bu sis daha da az şeffaftır!.»

«Memleketimiz o kadar düzdür ki, bunun benzerini hiç görmemişsindir. Meğer ki, her iyi müslüman gibi peygamberin Mekkede'ki mezarına karşı borçlu olduğu ziyareti eda için Arabistan'a gidesin!. Sade kum yerine yeşil ot ve ekilmiş tarlalar vardır. Evlerin hepsi dörtgen biçimli ve birbirlerinin aynıdır. Ufuk olarak ancak komşumun duvarı vardır ve daha uzağı görmek için insan yükselmek zorundadır.

«Hem Türkiye gibi çatılara çıkmak üzere merdivenler de yoktur ve seninle konuşan ben bir gün evimin üzerinde gezmek fikrini duyduğum için memlekette bir çocuk sayıldım.»

«Herkes üniformalı, gümüşî renk paltolu, kasketlidir ve bu hal Beyoğlu'ndakinden de beterdir. Her şey evvelden tayin, tanzim edilmiş, numaralanmıştır. Her şey hakkında kanunlar ve bütün insanlar hakkında nizamlar vardır. Öyle ki, basit insanların en kötüsü, tuhafiye tüccarı ve yahud berber, meselâ senin ve benim gibi zeki ve azimli bir delikanlı kadar yaşama haklarına mâliktir.»

«Hulâsa, şunu da bil aziz **Ahmed**'im ki, İstanbul'da hergün yaptığımız şeylerin dörtte biri için memleketimde insanın polis komiseriyle bir saatlik müzakeresi olabilir.

Ahmed Batı medeniyeti hakkındaki bu müşahedeyi pek güzel anladı ve bir an düşünceli kaldı.

Dedi ki:

«– Muharebeden sonra âileni Anadolu'ya getirsen olmaz mı **Loti**?»

Sonra ilâve etti:

«– **Loti**, babam **İbrahim**'den bana kalan bu tesbihi götürmeni isterim ve ondan hiç ayrılmıyacağını bana vâdet!» Ağlıyarak devam etti

«– Biliyorum ki, seni artık hiç görmiyece-ğim. Bir ay sonra muharebeye gireceğiz; zavallı Türkler'in bu sonu, İstanbul'un sonudur; *Moskoflar* hepimizi mahvedecekler ve sen döndüğün zaman **Ahmed**'in ölmüş bulunacak **Loti**!. Nâşı bir tarafta, kuzey tarafında kalacak, Kasımpaşa Mezarlığı'nda selviler altında gümüş rengi mermerden bir mezarı da bulunmıyacak. Aziyâde, Asya'ya geçecek ve O'nun izinden artık sana hiç kimse bahsetmiyecek!.» Ağlayarak ilâve etti:

«– Kardeşinle kal **Loti**!»

Heyhat! Bu Moskoflardan O'nun kadar korkuyorum. Aziyâde'nin izini kaybetmek ve ondan bana bahsedebilecek hiç kimseyi Dünya'da bulamamak gibi bir korkunç ihtimal karşısında titriyorum...

XXVI

Müezzinler minarelerine çıkıyorlar!. Bu öğle namazının vaktidir. Gitmek zamanı gelmiş bulunuyor.

Galata'dan geçerken madamlarını selâmlayacağım. Bu ihtiyar şırfıntıyı öpeceğim nerde ise.

Ahmed beni gemiye götürüyor ve orada ziyaretlerin ve

kalkma hazırlıklarımın gürültüsü ortasında birbirimize veda ediyoruz.

Gidiyoruz ve İstanbul uzaklaşıyor!..

XXVII

Denizde, 27 Mart 1877.

Solgun bir mart güneşi Marmara üzerine yayılıyor. Deniz havası canlı ve soğuk. Hazin ve çıplak sahiller akşamın sisi içinde uzaklaşıyorlar. Rabbim bitti mi ve O'nu artık görmiyecek miyim?

İstanbul gözden kayboldu; en yüksek câmilerin en yüksek kubbeleri, her şey uzakta kayboldu, her şey silindi. O'nu ancak bir dakika görmek isterim!. O'nun yalnız eline dokunmak için hayatımı veririm. O'nu görmek için çılgın bir arzum var.

Henüz başımda Doğu'nun tekmil gürültüsü, İstanbul insanları, yolun hareket ve heyecanı var!. Denizin bu sessizliği beni sıkıp eziyor.

O burada olsaydı ağlardım!. Başımı dizlerinin üzerine kor ve bir çocuk gibi ağlardım!. Benim ağladığımı görürdü ve emniyet duyardı. Kendisine veda ederken çok sâkin ve soğuk kaldım.

Halbuki O'na tapıyordum. Her türlü kendinden geçme dışında, en muhabbetli ve pâk sevgi ile O'nu seviyorum. Bana âid bulunan ruhunu ve kalbini seviyorum!. O'nu gençliğin ertesinde, ten zevkleri geçtikten sonra, bize ihtiyarlığı ve ölümü getirecek olan esrarlı gelecek içinde seviyorum.

Denizin bu sessizliği, bu solgun mart seması kalbimi sıkıyor. Çok muztaribim Allahım!. Bu, sanki kendisinin ölmesini görüyormuşum gibi bir ıztırap!. Bana ondan gelen şeyi öpüyorum, ağlamak istiyorum ve buna bile muvaffak olamıyorum!.

Sevgilim bu saatte haremindedir! O kadar karanlık ve kapalı olan bu meskenin bir dairesinde, konuşmadan ve ağlamadan, gecenin yaklaştığı bu saatte adeta yarı ölü hâlindedir.

Ahmed bizi gözleriyle takip ederek, Fındıklı rıhtımı üzerinde oturup kaldı!. Her akşam kendisinin yahud Samuel'in beni beklemeğe geldikleri bu âşina İstanbul köşesiyle beraber O'nu da aynı zamanda gözden kaybettim.

Ahmed de benim artık gelmiyeceğimi zannediyor.

Zavallı küçük Ahmed, dostluğu benim için tatlı ve hayırlı idi ve O'nu da çok sevmiştim.

Artık Doğu bitti, rüya son buldu. Vatan önümüzdedir. Orada, o küçük sâkin Braytböri'de beni saâdet içinde bekliyorlar. Ben de onların hepsini seviyorum!. Lâkin beni bekliyen bu yuva ne kadar hazin!

Bu yuvayı, çocukluğumun geçtiği hem de sevilmiş olan yuvayı, ihtiyar duvarları ve sarmaşığı, Yorkşayr'ın soluk semasını, eski çatıları, yosun ve ıhlamur ağaçlarını, bu eski zaman şahidlerini, Dünya'da bana artık hiç bir şeyin geri veremediği ilk rüyaların ve saadetin şahidlerini tekrar görüyorum.

Bu yuvaya şimdiye kadar bir çok defalar, ıztıraplı ve yaralı kalple geldim. Oraya daima kırılmış bir çok ihtiraslar, bir çok ümitler getirmiştim. Bu yuva ıstırap verici hatıralarla doludur!. Mukaddes sükûnu, benim üzerimdeki hayır verici tesirini artık yerine getirmemektedir. Orada şimdi Güneş'ten mahrum bir bitki gibi boğulacağım!..

XXVIII

Hemşiresinden Loti'ye

Braytböri, Nisan 1877

Sevgili aziz kardeş!. Sana ben de memleketimize gelmen münasebetiyle hoş geldin demek isterim. Kendisine bütün kalbimi açtığım Tanrı'dan dilerim ki; kendini burada iyi hissedesin

ve muhabbetimiz kederlerini yumuşatsın. Öyle sanıyorum ki, bunun için hiç bir şeyi ihmal etmiyeceğiz!. Avdetinden dolayı sevinçler içindeyiz.`

O kadar sevilir, taziz olunurken ve pek çok kalbin muhabbetine mâlik olur ve bu, hakim düşünceni teşkil ederken insanın kendisini bu dünyada *mel'un* ve bedbaht bir şahsiyet zannetmesinin mânası olmadığını sık sık düşünüyorum. Sana, İstanbul'a, şüphesiz ki; hiçbir zaman ele geçmiyecek bir uzun mektup yazdım. Senin bütün kederlerine, hattâ ıztıraplarına nasıl iştirak ettiğimi yazmıştım. Ah, emin ol ki; Aziyâde'nin hikâyesini düşünürken, göz yaşı döktüğüm çok oldu.

Aziz küçük biraderim!. Eğer her tarafta zavallı varlığından bir parça bırakıyorsan, bunun hiç te senin kabahatin olmadığı fikrindeyim. Gerçekten henüz hayatının tarihi uzun değildir ama varlığın üzerinde çok kavgalar olmuştur!.. Fakat senin bu varlığını yakında birinin tamamiyle alacağına ve bu sayede de senin çok rahat edeceğine kail bulunduğumu sen biliyorsun.

Bülbül ile kuku kuşu, ötleğen ve kırlangıçlar senin gelişini selâmlıyorlar!. Bundan iyi bir mevsimde gelemezdin. Kimbilir, belki de seni bir müddet muhafaza edebilir ve ağırlayabiliriz.

Elveda; bütün buselerimiz ve yakında buluşmak temennileri.

XXIX

Bir arzuhalcı tarafından İstanbulda Eminönü'nde Ahmed'in sözlerine uygun olarak yazılmış ve Braytböri de Loti'ye yollanmış türkçe bir mektup tercümesi:

«Bismillah!

«Aziz Loti'm!.

«Ahmed sana çok selâm eder!.

«Midilli'den gelen mektubunu ihtiyar Hatice vasıtasiyle Aziyâde'ye teslim ettirdim! Aziyâde bu mektubu elbisesine

sakladı!. Lâkin gidişinden beri sokağa çıkmamış olduğu için henüz okutturamadı.

«İhtiyar **Abid** şüpheye düşmüş ve her şeyi keşfetmiş!. Zira son günlerde ihtiyatsız olmuştuk. **Hatice**'nin dediğine göre sevdiği için **Abid** kendisine sitemlerde bulunmadı ve kendisini kovmadı. Ancak dairesine artık girmiyor! O'nunla alâkadar olmuyor ve kendisiyle konuşmuyor. Onun için hocaya (büyücü) müracaat eden **Fenzile Hanım** müstesna, haremin öteki kadınları da **Aziyâde**'yi terkettiler.

Senin gidişinden beri hastadır. Fakat kendisini gören büyük *hekim* (tabip) hiç bir şeyi olmadığını söyledi ve bir daha gelmedi.

O'na bakan insan bir gün elinin kanını dindirmiş olan ihtiyar kadındır!. O kendisinin mahrem-i esrarıdır ve sanırım ki, para için onu ele vermiştir.

Aziyâde sana, sensiz yaşamadığını, senin İstanbul'a dönme zamanını tasavvur etmediğini, senin gözlerini *yüz yüze görmeği* hiç ummadığını ve artık kendisine Güneş yok olduğunu bildiriyor.

Bana söylediğin sözleri unutma **Loti**! Bana ettiğin vaadleri hiç bir zaman unutma! Sen, sensiz İstanbul'da bir an mes'ut olabileceğime inanır mısın? Ben buna muktedir değilim ve sen gittiğin zaman kalbim ıstıraptan parçalandı.

Çok ihtiyar olan babamdan dolayı henüz beni harb için çağırmadılar; fakat yakında çağıracaklarını zannediyorum.

Seni selâmlarım

Biraderin

Ahmed

Hamiş. – Bu son hafta Fener Mahallesi'nde yangın oldu. Fener tamamen yandı.

XXX

Loti'den İstanbul'da İzzeddin Ali'ye

20 Mayıs 1877 Braytbört.

Azizim İzzeddin Ali!..

İşte sizin memleketinizden çok farklı olan kendi memleketimde, beni çocuktan saklamış olan eski çınarlar altında, İstanbul'da size bahsettiğim Braytböri'de, yeşil meşe ağaçlarının ortasındayım. Bu ilkbahar, fakat solgun bir ilkbahar; biraz sizde kışın olduğu gibi yağmur ve sis!.

Batı üniformasını, gümüş rengi şapka ve paltoyu tekrar giydim. Bazen bana öyle geliyor ki, asıl elbisem sizinkilerdir ve şimdi kıyafet değiştirmiş bulunuyorum.

Bununla beraber vatanın bu küçük parçasını severim!. O kadar çok defalar ayrılmış olduğum bu âile ocağını severim!. Beni burada sevenleri ve muhabbetleriyle ilk senelerimi tatlı ve bahtiyar kılanları severim. Beni bütün çevreleyen şeyleri ve hattâ kendilerine mahsus câzibeleri, size tarif edilmesi benim için müşkil olan bir geçmişleri olan, eski zamanlar ve eski çobanlar câzibesi taşıyan bu kırları ve bu eski ağaçları severim!..

Aziz efendim! Haberler, harp haberleri geliyor, vak'alar birbiri ardından gelişiyor. İngiliz Milleti'nin Türkiye tarafını tutacağını ummuştum ve İstanbul'dan bu kadar uzakta âdeta yarı yarıya ölü bir haldeyim. Benim çok hararetli sevgilerime sahipsiniz!. Memleketinizi severim. Onun için sıcak temennilerde bulunuyorum ve beni yakında şüphesiz tekrar göreceksiniz!.

Sonra da Efendim!. Sizin de keşfettiğiniz gibi, O'nu, o müsamaha ettiğiniz kadını seviyorum. Kalbiniz büyüktür!. Siz bütün şekilden ibâret usullerin, bütün bâtıl hükümlerin fevkindesiniz. Size O'nu sevdiğimi ve bilhassa O'nun için yakında tekrar geleceğimi elbette söyliyebilirim.

XXXI

Braytböri, Mayıs, 1877.

Braytböride eski ıhlamur ağaçları altında oturmuştum. Mavi başlı bir arı kuşu başımın üzerinde karışık ve pek uzun bir şarkı söylüyordu!. Bu şarkıya o kuş, bütün ruhunu koyuyor ve onun şarkısı bende bütün bir hâtıralar dünyasını uyandırıyordu.

Bu, uzak hâtıralar gibi evvelâ karışıktı; sonra yavaş yavaş, daha açık ve belirli bir hale geldi! Kendimi hâtıraların tamamiyle içinde hissettim.

Evet, orada, İstanbul'da, büyük ihtiyatsızlıklarımızdan biri, mektep kaçkınlığı günlerimizden birinde idi. Fakat İstanbul o kadar büyüktür ki!... İhtiyar Abid de Edirne'de bulunuyordu!...

Bu güzel bir kış günü ikindisi idi. O'nunla ben, bir kere Güneş altında beraber bulunmaktan ve kırlarda koşmaktan bahtiyar, beraber geziyorduk.

Halbuki seçmiş olduğumuz gezinti yeri tehlikeli idi. Tamamiyle münzevî bir yer olan ve son Bizans imparatorlarından beri her şeyi hareketsiz kalmışa benzeyen büyük İstanbul sûru boyunca yürüyorduk.

Büyük şehrin bütün irtibatları denizledir ve bu eski, duvarlar etrafında sessizlik mezar civarlarındaki gibi, tamdır. Eğer arada bir bu surlarda açılmış bazı kapılar varsa da, belirtilebilir ki, bu kapılardan kimse geçmez ve onları ortadan kaldırmak da mümkündür. Aslında da bu kapılar kamburlaşmış, esrarlı ve üzerlerinde yaldızlı yazılar ve garip süsler bulunan küçücük alçak kapılardır.

Şehrin meskûn kısmı ile bu sûrlar arasında endişe verici kulübeler ve tarihin her devrine âit çökmüş harabelerle dolu, geniş ve ekilmiş olup olmadıkları meçhul bir arazi uzar gider.

Hiç bir şey bu duvarların yeknesaklığını bozamaz! Tek tük bir minare ancak beyaz gövdesini yükseltir!. Daima aynı mazgallar, daima aynı kule, asırların aynı karanlık rengi, ufkun ni-

hayetinde kaybolmağa giden, dik ve mâtem dolu, aynı muntazam hatlar!..

Bu büyük duvarların altında ikimiz yalnız yürüyorduk. Kırlar boyunca etrafımızda, büyük kiliseler gibi yüksek ve gölgeleri altında Osmanlılar'ın mezarlarının binlerce taşları kaynaşan servi ormanları vardı. Düny'anın hiçbir memleketinde bu kadar mezarlık, bu kadar mezar ve bu kadar ölü görmedim.

Aziyâde diyordu ki:

«– Azrail bu yerleri severdi. Geceleri uçuşunu burada durdururdu. Büyük kanatlarını toplar ve bu müthiş gölgelikler altında bir insan gibi yürürdü.»

Bu kırlar sessiz, bu yerler muhteşem ve vakarlı idi.

Bununla beraber ikimiz de neş'eli, bu kaçamağımızdan bahtiyardık. Genç ve hür olmaktan, rüzgârlara karşı güzel, mâvi gök altında beraber dolaşmaktan memnunduk.

Aziyâde'nin gayet kalın olan yaşmağı bütün alnını gizliyecek kadar gözlerine yakındı!. O kadar berrak ve hareketli olan göz bebekleri yaşmağın aralığından güçlükle görülüyordu; Âriyet olan ferâcesi koyu renkli, zarif ve genç kadınların sebebsiz kabul etmedikler pek basit bir şekilde idi. O'nu ihtiyar Abid dahi tanıyamazdı.

Mütevâzi beyaz papatyalara ve şubatın alçak otlarına sürünerek, güzel kış günlerinin şiddetle iğneleyici sert havasını bütün göğsümüzle teneffüs ederek canlı ve hızlı adımlarla yürüyorduk.

Birdenbire bu büyük sessizlik içinde bugünküne her bakımdan benzer bir lâtif arı kuşu ötüşünü duyduk!. Aynı neviden küçük kuşlar Dünya'nın her köşesinde aynı şarkıyı tekrar ederler.

Aziyâde derhal hayret içinde durdu!. Gülünç bir şaşkınlık tavrı ile, kınayla boyalı parmağının ucu ile bir servi dalı üzerine konmuş olan küçük şarkıcıyı bana gösterdi. Küçücük,

yapyalnız olan bu minik kuş bütün bu gürültüyü yapmak için o kadar zahmete giriyor, o kadar mühim ve o kadar neş'eli bir eda ile çırpınıyordu ki, gülmeğe koyulduk!.

Orada uzun zaman, birbirlerine kuyruk kuyruğa bağlanmış olup ahmak bir eda ile ilerleyen altı büyük deve karşısında dehşete kapılarak kuş uçuncaya kadar, kendisini dinlemek üzere kaldık.

Sonra... Sonra bize doğru dönen bir kadınlar topluluğunun peydâ olduğunu gördük.

Bunlar Rum kadınları idi. Başta iki papas yürüyordu!. Millî âdetleri gereğince yüzü açık olarak sedyeye konmuş bir küçük ceset taşıyorlardı.

Ciddî bir hal alan Aziyâde:

«– *Bir güzel çocuk*!!» dedi.

Gerçekten bu dört yahud beş yaşında bir güzel küçük kızdı. Yastıklar üstünde uyuyora benziyen balmumu gibi sararmış gözalıcı bir bebekti. Beyaz muslinden bir zarif elbise giyiyor ve başında altın çiçeklerden bir taç taşıyordu.

Yol kenarında kazılmış bir çukur vardı. Ölüleri böyle nereye olursa, yolların boyunca veyahud duvarların altına gömerler...

Yeniden çocuk olan Aziyâde:

«– Yaklaşalım, bize de şeker verirler!..» dedi.

Bu çukuru eşmek için pek eski olmaması icabeden bir cesedi rahatsız etmişlerdi! Bu çukurdan çıkmış olan toprak kemiklerle ve muhtelif kumaşların parçaları ile dolu idi. Bilhassa bir dik açı halinde kıvrılmış bir kol mevcuttu ki, henüz kırmızı olan kemikleri toprağın yutmağa zaman bulamamış olduğu bir şeyle bağlı kalmışlardı.

Orada uzun kadın saçları taşıyan ve yaldızlı pis ve süslü kıyafetlere bürünmüş iki papasla duâhanlık yapan ve pek tekin görünmeyen dört çocuk vardı.

Ölmüş çocuk için bir şeyler söylediler ve sonra anne çiçekten tacı kaldırdı. Sarı saçlarını küçük bir gecelik takkesi içinde ihtimamla kapadı. Bu iş, bu anne tarafından yapılmış olmasa bizi gülümsettirecek bir hareketti.

Tahtasız, tabutsuz rutûbetli toprağa çocuk boylu boyuna yatırıldığı zaman bu pis toprağı onun üzerine attılar!. Eski kemiklerle eski dirsek dahil olduğu halde her şey deliğe, balmumundan güzel yüzün üstüne düştü; ve çocuk gözden sür'atle kaybedildi.

Filhakika bize de şeker verdiler; bu Rum âdetini bilmiyordum.

Beyaz meyva şekerleriyle dolu bir torbaya elini daldıran bir genç kız hazır bulunanların hepsine birer avuç verdi ve Türk olduğumuz halde bizim de hissemiz oldu.

Kendi şekerlerini almak üzere Aziyâde el uzattığı zaman gözleri yaşla dolu idi...

XXXII

Hakikaten de o mâtem yeri ortasında yaşamaktan bu kadar mutluluk duyduğu ve bu derecede neş'eli olduğu için o küçük kuş tuhaftı!

Pierre Loti'nin İstanbul'u ziyaret ettiği dönemdeki Eyüp'den bir görünüş.

V

AZRAİL

I

20 Mayıs 1877.

... Evet bu Doğu'nun bulutsuz göğü ve mâvi denizi! Orada bir şey resimleşiyor; ufuk, câmiler ve minarelerle donanıyor! Kalbim çarpıyor, İstanbul bu!.

Karaya ayak basıyorum. Bu memlekette bulunmak kuvvetli bir duygulanma.

Ahmed artık orada, yerinde, beyaz atının üzerinde Tophane'ye doğru koşup gitmiyor. Galata bile ölmüş! Birbirini mahvetme savaşı gibi müthiş bir şeyin uzaklarda geçtiği anlaşılıyor.

... Türk elbiselerimi tekrar giydim. Azapkapı'ya koştum. Geçen ilk kayığa bindim. Kayıkçı beni tanıdı.

«– Ahmed ne oldu?» dedim.

«– Gitti, savaşa gitti!..»

Hemşiresi Eriknaz'ın evine vardım.

Dedi ki:

«– Evet, gitti. Batum'da idi!.

Muharebenin başlangıcından beri ondan hiç bir haber almadık!.»

Eriknaz'ın siyah kaşları ıztiraptan çatılmıştı! İnsanların

kendisinden aldıkları kardeşine acı acı ağlıyordu!. Annesine bakarak küçük Âlemşah da ağlıyordu!.

Hatice'nin evine gittim!. İhtiyar kadın göç etmişti. Evinin nerede olduğunu hiç kimse bilmiyordu.

II

O zaman perişan bir sûrette zihnimde hiç bir proje tanzim etmeden, hattâ yapacağım şeyi bile düşünmeden, sade O'na yaklaşmak ve onu görmek ihtiyaciyle harekete mecbur kaldım. Fâtih Câmiine, Aziyâde'nin evine doğru tek başıma yürüdüm.

Vaktiyle zengin olan Fener'den, bu harabeler ve küller yığınından geçtim!. Burası ancak büyük bir harabe, yıkıntı artığı dolu mâtemli sokakların bir uzun devamı idi. Sevgilimin beni beklediği Eyüb'e gitmek üzere neş'e ile her akşam geçtiğim Fener böyle olmuştu.

Sokaklarda bağırıyorlardı!. Âdeta yarı giyinmiş, savaş için toplanmış, yarı silâhlı, yarı vahşi adamlar, taşlar üzerinde yatağanlarını biliyor ve beyaz yazılarla çubuklanmış eski yeşil bayraklar dolaştırıyorlardı.

Uzun müddet yürüdüm. Eski İstanbul'un tenha yerlerini geçtim.

Gittikçe O'na yaklaşıyordum!. Fâtih'e çıkan karanlık sokakta O'nun oturduğu sokakta idim!

Dış eşya Güneş'e karşı kalbimi sıkan korkunç bir manzara sergilenmekteydi. Bu hüzünlü yolda hiç kimse yoktu!. Büyük bir söğüt ve ancak adımlarımın gürültüsü...

Kaldırımlar üzerinde, yeşil ot üstünde, duvarlara sürünen bir ihtiyar kadın şekli gözüktü!. Mantosunun kıvrımları altında siyah abanozdan zayıf ve çıplak bacakları görünüyordu!. Başı eğik yürüyor ve kendi kendine konuşuyordu... Bu Hatice idi.

Hatice beni tanıdı. Zenci kadınların yahud maymunun sivri sesi ve alay edası ile anlatılması imkânsız bir *ah*! yükseltti.

«– Aziyâde ne oldu?» dedim.

Tatar dilinde ölümü ifade eden ve garip şekilde vahşi olan kelimelere kasten daha kuvvet vererek

« – *Ölü! Ölü!»* dedi.

Anlamayan birine söylüyormuş gibi:

«– *Ölü olmuş*!!» diye bağırıyordu.

Bir kin ve memnûniyet istihzası içinde beni bu kelime ile merhametsiz bir şekilde takip ediyordu:

«– Ölü! Ölü!... Ölmüş!»

Bir yıldırım çarpmış gibi beklenmeden inen böyle bir kelime derhal anlaşılmaz! Sizi sarması ve sizi kalbinizden ısırması için ızdıraba bir zaman lâzımdır. Yürümekte devam ediyor! Bu kadar sâkin olmaktan dehşete düşüyordum. İhtiyar kadın beni bir azap timsali gibi müthiş *«Ölü! Ölü!»* sü ile takip ediyordu. Tapmış olduğu hanımını öldürmüş olan bana karşı, bu mahlûkun sonsuz kinini arkamda hissediyordum. O'nu görmek için dönmekten korkuyordum! O'nu sorgulamaktan korkuyordum! Bir delil ve kesinlikten korkuyordum ve sarhoş bir adam gibi yürüyor, hep yürüyordum...

III

Aziyâde'nin oturmuş olduğu, üzerinde lâle ve sarı kelebek resimleri bulunan evin yakınında bir mermer çeşmeye dayanmış bir halde kendimi buldum, benliğimi hissettim!. Oturmuştum, başım dönüyordu! Karanlık ve boş evler gözlerimin önünde mâtem dolu bir rakıs dalgalanmasına tutulmuşlardı!. Alnım mermere çarpıyor, kanıyordu!. Çeşmenin soğuk suyuna batmış bir el başıma yastık oluyordu... O zaman Hatice'nin yanında ağladığını gördüm. Maymun ellerine benzeyen buruşuk ellerini sıktım. Ve o alnıma su dökmeye devam etti...

Geçen adamlar bize dikkat etmiyorlardı!. Birinci Kars muharebesine âid olup sokaklarda dağıtılan kâğıtları okuyarak

hararetle konuşuyorlardı. Savaşın başlangıcına âid fena günlerde bulunuluyordu. İslâm'ın geleceği şimdiden mahvolmuş görünüyordu!..

IV

Kollarımda tutup sıktığım soğuk şey toprağa sokulmuş bir mermer parçası idi.

Bu mermer sema mavisine boyanmıştı. Âdeta hissiz gibi okuduğum bu altun çiçekli ve yaldızlı harfleri halâ görüyorum.

Bu Türkiye'de kadınlara mahsus olan mezar taşlarından biriydi Kasımpaşa mezarlığında toprak üzerine oturmuş bulunuyordum.

Kırmızı ve yeni karıştırılmış toprak bir insan vücudu uzunluğunda bir tümsek oluşturuyordu! Kürekle köklerinden koparılmış küçük bitkiler kökleri havada olarak bu tarla üzerine konulmuş bulunuyorlardı. Türk mezarlarına ne buket ne de taç konmaz.

Bu mezarlıkta bizim Avrupa mezarlıklarımızdaki dehşet yoktur!. Doğu'ya has hüzün daha tatlı ve daha muazzamdır! Şurada burada siyah servilerin yükseldiği büyük gamlı boşluklar, kurak tepeler; uzaktan uzağa, bu koca ağaçların gölgesi altında, yeni altüst edilmiş toprak parçaları, eski mâtem taşları, başlarında sarıklar taşıyan garip Türk mezarları.

Ta uzakta, ayaklarımın altında, Haliç, İstanbul'un âşina silüeti ve ötede... Eyup!.

Bu bir yaz akşamıydı!. Toprak, kuru ot, etrafına kollarımı doladığım soğuk mermerden gayrı her şey ılıktı!. Mermerin kökü toprağa dalıyor ve ölünün temasiyle soğuyordu.

Dışa âid eşyada, insanların veya imparatorlukların mukadderatları, büyük kesin buhranlara temas ettikleri, ömürleri nihâyet bulduğu zamanda her şeye hâkim olan fevkelâde manzara vardı.

Uzakta «Mukaddes Cihad»'a giden askerî kuvvetlerin muzıkaları, o garip türk muzıkası, gıcırdayan o yüksek âhenk, bizim Avrupa âletlerimizce meçhul ses duyuluyordu!. Denebilirdi ki; bu İslâmiyet'in ve Doğu'nun son imdad isteme nârası, büyük Cengiz ırkının ölüm şarkısıydı!.

Yanımda Türk yatağanı sarkıyordu. *Yüzbaşı* üniformasını giymiş bulunuyordum! Burada olan insan Loti değil fakat Arif, *yüzbaşı* Arif-Ussam ismini taşıyordu!. Cephenin ön safına gönderilmek müsaadesini istemiştim. Yarın gidiyordum!..

İslâm'ın bu mukaddes toprağı üzerinde azîm ve sessiz bir hüzün yayılmış bulunuyordu. Batan Güneş mezarların yeşilimtırak eski mermerlerini yaldızlıyor, mahzun gümüşî renkte serviler üzerinde, onların asır görmüş kökleri ve mahzun yeşil dalları üstünde penbe ışıklar dolaştırıyordu. Bu mezarlık –âdeta– Allah'ın muazzam bir mâbedi idi!. Onun esrarlı sükûnuna mâlikti ve insanı duâya sevkediyordu.

Sanki her şeyi bir mâtem örtüsünün ardından görüyordum. Bütün geçmiş hayatım, rüyaların belirsiz karışıklığı içinde zihnimde dönüp duruyordu. Yaşamış ve sevmiş olduğum bütün köşeler, dostlarım, kardeşim, kendilerine aşırı derecede bağlanmış olduğum muhtelif renkli kadınlar, ve sonra heyhat ki; ebediyyen bırakıp gitmiş olduğum sevgili yuva, ıhlamur ağaçlarımızın gölgesi ve ihtiyar anamı!.

Burada bu mezarda yatmış olan için her şeyi unuttum! Beni en derin ve en saf aşkla, hem de en mütevâzi bir aşkla sevmişti!. Bana bir şikâyet yollamadan, haremin yaldızlı kafesleri arkasında, yavaş yavaş, ıstırapdan ağır ağır öldü. Ciddî sesinin bana halâ şöyle söylediğini duyuyorum:

«– Ben bir küçük Çerkes esireden başka bir şey değilim.... Fakat sen biliyorsun; bunu eğer istiyorsan git Loti; arzu ettiğin gibi yap!»

Uzaktan, İncil'deki kıyâmet gününün boruları gibi tınnetli,

muzıka sesleri duyuluyordu. Allah'ın büyük adını binlerce adam bağırıyordu. Uzak velveleleri bana kadar yükseliyor ve büyük mezarlıkları garip gürültülerle dolduruyordu.

Eyub'un mukaddes dağı arkasında Güneş batmışt. Osman Gâzi'nin mirası üzerine yaz gecesi şeffaf bir sûrette iniyordu.

... Bu taşın altında yatan müthiş varlık bana yakınlığiyle beni titreten ve şimdiden toprak tarafından yenilmiş bulunan ve halâ sevdiğim bu müthiş varlık!.. Hepsi bundan mı ibaret Allahım?... Yahud tarif edilmemiş bir kalıntı, akşamın saf havasında yükselen bir ruh, burada bu toprak üzerinde ağladığımı görebilen bir şey var mıdır?

Allahım, O'nun için yalvarabilmek kudretini âdeta kazanmış bir haldeyim!. Hayat komedyasında katılaşmış ve teessürlere kapanmış olan kalbim şimdi dinlerin lâtif dünyasına açılıyor! Bu çıplak toprak üzerine gözyaşlarım acısız düşüyor. Eğer karanlık tozda her şey bitmemişse bunu belki yakında öğreneceğim!. Bunu bilmek için ölmeği deneyeceğim!..

V

Netice

İstanbul gazetesi olan Ceride-i Havadis'te okunuyor:

«Son Kars Muharebesi'nin ölüleri meydanında Arif Ussam Efendi ismiyle yakın zamanda Türkiye hizmetine alınmış olan İngiliz bahriyesinden bir genç zabitin cesedi bulunmuştur.

«Kendisi, (Hz. Muhammed O'na şefaat etsin!.) İslâm'ın kahraman müdafileri arasında Karaca, Emir Sahralarında Kızıltepe eteklerine defnolunmuştur.»

SON

İÇİNDEKİLER